

ESPERANTOLOGIO

ESPERANTO STUDIES

EEI

Kajero 4 2009 Issue No. 4

Enhavo / Contents

Christer Kiselman: Salutvorto de la redaktoro	3
Christer Kiselman: A word from the editor	5
Bertilo Wennergren: Bazformoj de radikoj en vortaroj	7
Gonçalo Neves: Recenzo pri <i>Universalaj Lingvoj en Svislando</i> de Andreas Künzli	23
Pri tiu ĉi revuo; About this journal	30
Christian U. Krägeloh: Lingva fono kaj uzado de frazstrukturoj en skribita esperanto	31
Natalia Dankova: Temporality in spoken Esperanto	43
Árpád Rátkai: Lazar Markoviĉ Zamenhof kaj la Zamenhof-falsaĵaro	61
Petr Chrdle: Historio kaj planoj de nova Esperanto-Muzeo en Svitavy	93

La paperan version publikigas

KAVA-PECH, Dobřichovice

Print version published by

La elektronikan version publikigas

Uppsala universitato

Electronic version published by

Uppsala University

Redaktoro / Editor

Christer KISELMAN, Uppsala University, Department of Mathematics,
P. O. Box 480, SE-751 06 Uppsala, Sweden. <kiselman@math.uu.se>

Redakta komitato / Editorial Board

Detlev BLANKE, Otto-Nagel-StraÙe 110, DE-12683 Berlin, Germany.
<detlev@blanke-info.de>

José BORGES NETO, UFPR/Departamento de Lingüística, Rua Gen. Carneiro 460,
BR-80060-150 Curitiba, PR, Brasil. <borges@ufpr.br>

Probal DASGUPTA, Linguistic Research Unit, Indian Statistical Institute, 203 B. T.
Road, IN-700108 Kolkata, India. <probal53@yahoo.com>

Michel DUC GONINAZ, Val Saint-Georges, Chemin de l'Échelle, FR-13100
Aix-en-Provence, France. <michelduc@aliceadsl.fr>

GOTOO Hitosi, Tohoku University, Faculty of Arts and Letters, Department of
Linguistics, Sendai, JP-981 Japan. <gothit@sal.tohoku.ac.jp>

Edmund T. GRIMLEY EVANS, St. John's College, Cambridge CB2 1TP, England.
<edmund601@rano.org>

Ilona KOUTNY, Adam Mickiewicz Uniwersitato, Lingvistika Instituto,
Międzychodzka 5, PL-60-371 Poznań, Poland. <ikoutny@amu.edu.pl>

Erich-Dieter KRAUSE, Universität Leipzig, Ostasiatisches Institut, Schillerstraße 6,
DE-04109 Leipzig, Germany <edklexik@t-online.de>

Sergej KUZNECOV, Tverskaja 19-67, RU-103050 Moskva, Russian Federation.
<s-ku@rambler.ru>

Jouko LINDSTEDT, Slavonic and Baltic Department, P. O. Box 4 (Vuorikatu 5 B),
FI-00014 University of Helsinki, Finland. <jouko.lindstedt@helsinki.fi>

LIU Haitao, Institute of Applied Linguistics, Communication University of China,
No. 1 Dingfuzhuang Dongjie, CN-100024, Beijing, P.R. China.
<byliuhaitao@cuc.edu.cn>

Ingrid MAIER, Uppsala University, Department of Modern Languages, P. O. Box
636, SE-751 26 Uppsala, Sweden. <ingrid.maier@moderna.uu.se>

Geraldo MATTOS, Rua João Motter, 98, BR-81210-260 Curitiba, PR, Brazil.
<geraldomattos@netpar.com.br>

Marc VAN OOSTENDORP, Meertens Instituut, Joan Muyskenweg 25, NL-1096 CJ
Amsterdam, The Netherlands. <Marc@vanOostendorp.nl>

Sergio POKROVSKIJ, ul. Tereškova 28-32, RU-630090 Novosibirsk, Russian Federa-
tion. <pokrov49@yahoo.com>

Humphrey TONKIN, University of Hartford, Office of the President Emeritus,
Mortensen Library, West Hartford, CT 06117-1599, USA.
<tonkin@mail.hartford.edu>

John C. WELLS, 5 Poplar Road, Merton Park, London SW19 3JR, UK.
<j.wells@ucl.ac.uk>

YAMASAKI Seikô, JP-185-0014 Tôkyô, Kokubunzi, Higasi Koigakubo 3-18-12,
Japan. <syama@qf6.so-net.ne.jp>

Salutvorto de la redaktoro

KARA LEGANTO

Estas ĝojo prezenti al vi la kvaran kajeron de *Esperantologio*! Ĝi enhavas kvin originalajn studojn kaj unu recenzon. El la kvin studoj kvar estas en esperanto kaj unu en la angla; la recenzo estas en esperanto.

★

Surbaze de sia ampleksa sperto en la Sekcio pri la Ĝenerala Vortaro de la Akademio de Esperanto Bertilo Wennergren montras al ni siajn principojn por elekto de bazformoj en vortaroj, kio ja estas grava leksikologia problemo.

Andreas Künzli verkis enciklopedion pri planlingvoj, precipe pri la aktiveco en Svislando. Gonçalo Neves recenzas tiun ĉi monumentan verkon.

La vortordo subjekto-verbo-objekto (SVO) estas pli ofta en esperanto ol la kvin aliaj permutaĵoj (OSV, OVS, SOV, VOS, VSO). Ĝia ofte estas ĉirkaŭ 90%. En nova studo Christian U. Krägeloh tion konfirmas kaj malkovras malgrandan sed signifikan diferencon inter verkantoj kun slava lingva fono kaj tiuj kun latinida lingva fono.

Natalia Dankova prezentas al ni empirian studon pri verbaj formoj en esperanto parolata de personoj havantaj la francan, italan kaj rusan kiel denaskan lingvon. Ŝi studas ankaŭ la uzon de verbaj formoj fare de Zamenhof.

Árpád Rátkai detale studas la falsaĵojn kiujn oni dum jarcento disvastigis pri la nomo, plumnomoj, naskiĝloko kaj aliaj datumoj rilatantaj al Zamenhof kaj komparas ilin kun faktoj.

Fine Petr Chrdle rakontas pri nova Esperanto-Muzeo en Svitavy, Ĉeĥio, kiu estis inaŭgurita en 2008.

★

En la unua kajero de *Esperantologio* / *Esperanto Studies* mi citis artikolon de Eugen Wüster el 1955, laŭ kiu la unuan fojon uzis li la terminon *esperantologio* (en 1921). Detlev Blanke atentigas ke jam dek jarojn pli frue, en 1911, OSSAKA Kenji (1888–1969) publikigis artikolon kun la titolo “Esperantologio” en la revuo *Oriente Stelo*, organo de Jokosuka Esperantista Societo (citite laŭ Kawaski 1978). Vidu Blanke (2006:167).

★

Pri la aperiga politiko de la revuo bonvolu legi en la *Notico de la redaktoro* en kajero 1.

La revuo estas ia daŭrigo de la revuo *Esperantologio*, kiun Paul Neergaard (1907–1987) redaktis kaj eldonis dum la jaroj 1949–1961. Aperis ses

kajeroj ampleksantaj entute 424 paĝojn. Tamen ni komprenas per la termino *esperantologio* pli vastan sciokampon ol oni faris en tiu revuo.

★

Mi esperas ke vi ĝuos dum legado de tiuj tekstoj same kiel mi faris!

Christer Kiselman

Referencoj

- Blanke, Detlev (2006). *Interlinguistische Beiträge. Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen*. Redaktita de Sabine Fiedler. Frankfurt am Main: Lang. 405 pp. ISBN 3-631-55024-3.
- KAWASAKI Naokazu (1978, red.). *Prilingvaj Artikoloj de Ossaka. Liaj cirkuleroj interne de la Lingva Komisiono de Japana Esperanto-Instituto*. Manuskripto. Oosaka: Kasiwara Esperanto-Dokumento-Centro. 56 grandformataj fotokopitaj folioj.
- OSSAKA Kenji (1911). Esperantologio. *Oriente Stelo*, organo de Jokosuka Esperantista Societo, jaro 1, no. 1.

A word from the Editor

DEAR READER:

It is a pleasure to present to you the fourth issue of *Esperanto Studies*! It contains five original articles and one review. Of the five articles, four are in Esperanto and one is in English; the review is in Esperanto.

★

On the basis of his extensive experience acquired in the Section for the General Lexicon of the Esperanto Academy, Bertilo Wennergren makes explicit for us his principles for the choice of main entries in dictionaries—they are of course a question of Esperanto lexicology of great importance.

Andreas Künzli has written an encyclopedia on planned languages, in particular about the activity in this area in Switzerland. Gonçalo Neves reviews this monumental work.

The word order subject-verb-object (SVO) is by far more common in Esperanto than the other five possible orders (OSV, OVS, SOV, VOS, VSO). Its frequency is about 90%. In a new study, Christian U. Krägeloh confirms this and discovers a small but significant difference between writers with a Slavic first language and those with a Romance first language.

Natalia Dankova presents an empirical study of verb forms in Esperanto spoken by person having French, Italian, or Russian as their mother tongue, and also discusses verb forms as used by Zamenhof.

Árpád Rátkai makes a detailed study of all the false information concerning Zamenhof that has been spread during a century, and sets the record straight by comparing with facts.

Finally Petr Chrdle reports on a new Esperanto Museum in Svitavy, Czechia, which was inaugurated in 2008.

★

In the first issue of *Esperantologio* / *Esperanto Studies* I quoted an article by Eugen Wüster from 1955, according to which he was the first to use the term *esperantologio* (in 1921). Detlev Blanke draws my attention to the fact that already ten years before that, in 1911, OSSAKA Kenji (1888–1969) published an article with the title “Esperantologio” in the journal *Oriente Stelo* of the Yokosuka Esperanto Society (cited according to Kawaski 1978). See Blanke (2006:167).

★

For the editorial policy of the journal, please see the first issue. The journal is a kind of continuation of the journal *Esperantologio*, which Paul Neergaard (1907–1987) edited and published during the years 1949–1961. Six

issues were published, comprising a total of 424 pages. However, we use the term *esperantologio* ‘Esperanto Studies’ in a wider sense than one did in that journal.

★

I hope you will enjoy reading these articles as much as I did!

Christer Kiselman

References

- Blanke, Detlev (2006). *Interlinguistische Beiträge. Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen*. Edited by Sabine Fiedler. Frankfurt am Main: Lang. 405 pp. ISBN 3-631-55024-3.
- KAWASAKI Naokazu (1978, red.). *Prilingvaj Artikoloj de Oosaka. Liaj cirkuleroj interne de la Lingva Komisiono de Japana Esperanto-Instituto*. Manuscript. Oosaka: Kasiwara Esperanto-Dokumento-Centro. 56 photocopied sheets.
- OSSAKA Kenji (1911). *Esperantologio. Orienta Stelo*, Organ of the Yokosuka Esperanto Society, Year 1, No. 1.

Bazformoj de radikoj en vortaroj

Bertilo Wennergren

Resumo. Elektado de bazformoj por esperantaj radikoj en vortaro (*o*-finaja, *i*-finaja aŭ *a*-finaja kapvorto) povas doni problemojn al la vortaristo. Problemoj aperas precipe ĉe elekto inter *-o* kaj *-i*. En *La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* (PIV; 2002, 2005) la elekto inter *i*-finajo kaj *o*-finajo okazis laŭ principoj, kiuj signifis ŝanĝon kompare kun la antaŭaj eldonoj. Ekzemple *cel'*, *glu'*, *plant'*, *teg'*, *urin'* kaj aliaj radikoj aperas nun sub *o*-finaja kapvorto, kio kontrastas unuavice kun la verbaj tradukoj de tiuj radikoj en la Universala Vortaro. La kaŭzo de tiu ŝanĝo estas, ke la *o*-formoj de tiuj radikoj normale ne havas agan signifon. La nova praktiko en PIV radikas en principoj skizitaj jam de Kalocsay, kaj oficialigitaj de la Akademio de Esperanto, kiu mem aplikis tiujn principojn en la *Baza Radikaro Oficiala* (BRO). PIV kaj BRO tamen ne ĉiam konsentas en la elekto de bazformoj ĉe tiaspecaj radikoj. Eventuale rolis en la elekto alio ol nura ekzamenado de la praktika lingvouzo. Se oni detale komparas gravajn esperantajn vortarojn el la tuta historio de esperanto, oni povas konstati multajn nekongruojn kaj hezitojn pri tiaj ĉi radikoj. Tial indas ellabori detalajn principojn praktike uzeblajn por elekto de bazformoj en esperantaj vortaroj.

Abstract. Choosing basic forms for Esperanto roots in dictionaries (*o*-ending, *i*-ending or *a*-ending) can cause problems for the lexicographer. Problems appear in particular when choosing between *-o* and *-i*. In *La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* (PIV; 2002, 2005) the principles for choosing between *i*-ending and *o*-ending are different from those in earlier editions. E.g., *cel'*, *glu'*, *plant'*, *teg'*, *urin'* and other roots now appear with a noun as head word (*o*-ending), which notably differs from the verbal translations of those roots in Universala Vortaro. The reason for this change is that the *o*-forms of those roots normally do not carry the meaning of an action. The new practice in PIV originates in principles which were laid out by Kalocsay, and which were officialised by the Esperanto Academy, who applied them in *Baza Radikaro Oficiala* (BRO). PIV and BRO however do not always make the same choice of basic form for such roots. It is possible that concerns other than a mere examination of the practical usage have played a role in these choices. A detailed comparison of important Esperanto dictionaries throughout the Esperanto history show many incongruities and hesitations for such roots. Thus there is a need to work out detailed principles that can be used in practice when choosing basic forms in Esperanto dictionaries.

Zusammenfassung. Die Wahl der Grundformen von Esperanto-Wortstämmen (für Stichwörter mit einer *o*-Endung, *i*-Endung oder *a*-Endung) in einem Wörterbuch kann dem Lexikographen Probleme bereiten. Solche Probleme tauchen hauptsächlich bei der Entscheidung zwischen *-o* und *-i* auf. In *La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* (PIV; 2002, 2005) wurde die Entscheidung zwischen *i*-Endung kaj *o*-Endung nach Prinzipien getroffen, die sich von früheren Ausgaben unterscheiden. Stämme wie z.B. *cel'*, *glu'*, *plant'*, *teg'*, *urin'* u.a. findet man jetzt unter einem Stichwort mit einer *o*-Endung, was hauptsächlich mit den Übersetzungen dieser Stämme durch Verbformen im *Universala Vortaro* kontrastiert. Die Ursache für diese Änderung ist, dass die *o*-Formen dieser Stämme normalerweise keine Handlungsbedeutung haben. Die neue Praxis im PIV entstammt Prinzipien, die schon von Kalocsay skizziert und von der Esperanto-Akademie – die diese selbst im *Baza Radikaro Oficiala* (BRO) praktiziert hat – offiziellisiert wurden. PIV und BRO stimmen aber in der Wahl von Stichwörtern bei dieser Art von Stämmen nicht immer überein. Möglicherweise haben bei der Wahl nicht nur einfache Untersuchungen des praktischen Sprachgebrauchs eine Rolle gespielt. Wenn man wichtige Esperanto-Wörterbücher aus der gesamten Esperanto-Geschichte detailliert vergleicht, kann man viele Unstimmigkeiten und Unsicherheiten bei diesen Stämmen feststellen. Deshalb lohnt es sich, detaillierte und praktisch anwendbare Prinzipien für die Auswahl von Stichwörtern in Esperanto-Wörterbüchern zu erarbeiten.

EN MODERNAJ ESPERANTAJ VORTAROJ la radikoj estas preskaŭ ĉiam prezentataj kiel plenaj vortoj kun finaĵo. Ekzemple la radiko *tabl'* aperas normale sub la kapvorto *tablo*, kiu havas *o*-finaĵon, dum la radiko *kur'* aperas sub la *i*-finaĵa kapvorto *kuri*, kaj la radiko *verd'* aperas sub la baza formo *verda* kun *a*-finaĵo. Tie ĉi mi volas trakti kelkajn problemojn pri elekto de tiaj bazformoj.

1. Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto

La plej grava esperanta vortaro estas la *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* (PIV). En la Antaŭparolo de ties eldono de la jaro 2005 skribis jene la ĝenerala gvidanto Duc Goninaz (PIV 2005:25):

Sed la formo menciita kiel kapvorto ne estas nepre la “Fundamenta”. Por pluraj morfemoj (**cel/**, **direkt/**, **flor/**, **glu/**, **gut/**, **plant/**, **teg/**, **urin/**, **vest/...**) mi ne hezitis prezenti la kapvorton sub la formo, kiu plej bone povas klarigi la signifon de la aliaj leksikaj unuoj. Waringhien deklaris, ke li ne aŭdacis tion fari, ĉar por li tio signifis ŝanĝon de la “kategorieco” de la traktata “radiko”, kaj tion li ne volis fari sen decido de la Akademio. Sed, unuflanke, oni povas konstati, ke jam pli frue la aŭtoroj de PV kaj PIV permesis al si tiajn ŝanĝojn kompare kun la Oficialaj Aldonoj, kaj ke poste la Akademio faris, okaze de la kompilo de la Baza Radikaro Oficiala (1975), pli-malpli eksplikitajn

modifojn (**flor/**, **pak/**, **propagand/**, **raci/...**) en la ĝistiamaj kategorioj. Aliflanke, mi ne estas katenita de dogmo pri la “kategorioj”. Laŭ mia koncepto la elekto de kapvorto estas nur vortara oportunaĵo, bazita sur semantikaj konsideroj. Ĝi devas gvidi la uzanton ne al Prokrusta kongruigo kun teorio, sed al ĝusta laŭsenca uzado de la vortoj. Kaj, evidente, vortaristo ne povas elturniĝi per la truko “dukategorieco”: kapvorto estas nur unu. Se oni donas kiel kapvorton **urin/i**, kiel en la antaŭa eldono, la uzantoj tendencos dedukti, same kiel Kalocsay en unu el la famaj sonetoj, ke **urin/o** estas ago, kio evidente ne kongruas kun la vera uzado kaj la donita difino. La kelkaj ŝanĝoj, kiujn mi faris ĉi-kaŭze – plurokaze laŭ la tre sagacaj konsiloj de G. Lagrange, direktoro de la Sekcio pri Gramatiko de la Akademio en 1995–98 – estas do neniel arogaj decidoj pri iu “gramatika kategorieco”, kiun Waringhien defendis, sed pri kiu li devis konfesi, ke ĝi estas “pli elasta, ol oni ordinare opinias”. Tiuj kelkaj ŝanĝoj tute ne signifas partoprenon en senfruktaj polemikoj, sed nur zorgon pri la kohereco de niaj difinoj kaj konsekvence pri la uzebleco de nia vortaro.

Duc Goninaz tie esprimas praktikan kaj konkretan aliron al la tasko. Li rilatigas elekton de kapvorto “kiu eble spegulas ian teorian kategoriecon, eble ne” al praktikaj konsideroj: la elekto estu utila indikilo pri la ĝenerala konduto de la koncerna radiko en la efektiva vortfarado.

2. Hezitoj inter *-o* kaj *-i*

La ekzemploj cititaj montras, ke hezitoj pri kapvorta formo koncernas precipe elekton inter la finaĵoj *-o* kaj *-i*. La menciitaj radikoj *direkt'*, *flor'*, *glu'*, *gut'*, *pak'*, *plant'*, *teg'*, *urin'* kaj *vest'* aperis ĉiuj en la Universala Vortaro (Zamenhof 2007) kun tradukoj verbaj en la kvin naciaj lingvoj, kaj tial ili estas tradicie en vortaroj prezentataj sub verba kapvorto. En PIV (ekde ties eldono de la jaro 2002) ili tamen aperas sub *o*-finaĵa kapvorto. La kaŭzo estas, ke la *o*-formoj de tiuj radikoj normale ne havas agan signifon. Laŭ baza principo en la tradicia teorio pri radikokarakteroj, vorto, kiu konsistas el verba radiko kaj *o*-finaĵo, havu agan signifon kiel almenaŭ unu el siaj signifoj. Jen kiel skribis pri tiu temo Kalocsay:

La *o*-finaĵo signifas sole substantivon. En la senco de la *o*-finaĵaj vortoj do validiĝas la gramatika karaktero de la antaŭa radiko. Kun radiko substantiva ĝi esprimas *objekton* aŭ *koncepton* (homo, scienco), kun *adjektiva kvaliton*, aŭ *abstraktaĵon* (bono, belo), kun *verba agon* (skribo, manĝo). (Kalocsay 1970:23)

Kun *verba* radiko la *o*-finaĵo signas *agon*. Sed helpe de la kunteksto ĝi povas signi ankaŭ la *konkretan* manifestiĝon, aŭ la objekton de la ago. (Belaj konstruoj; perdita skribo; bona manĝo; lana kovro.) Krome ĝi povas signifi ankaŭ abstraktaĵon: *amo*, *penso* ekzemple estas abstraktaĵoj *amo*, *penso*. Por eviti miskomprenon, se la kunteksto ne helpas, oni anstataŭigas la *o*-finaĵon per la

sufikso de konkreto. Male, se oni volas speciale akcenti la agon, oni almetas la sufikson de la ago (ado). (Kalocsay 1970:24)

La sama ideo aperis ankaŭ en la Plena Analiza Gramatiko (Kalocsay & Waringhien 1980) kaj finfine ankaŭ en la akademiaj decidoj pri vortfarado. Tie tekstas interalie jene:

V. NI KONSTATAS [...]

C) ke la infinitive tradukitaj radikoj (= I-radikoj, verbaj radikoj)

1. kun la i-finaĵo havas la sencon donitan en la Universala Vortaro;
2. kun la o-finaĵo ili signas la nomon de la ago donita en la Universala Vortaro, ago konsiderata kiel fakto kaj kune kun sia konkreta manifestiĝo aŭ rezulto (*promeno, flego, parolo; altaj konstruoj, sigelita skribo, rompita baro*); (Akademio de Esperanto 2007a:52–53)

En alia parto direktita al la publiko en la formo de rekomendoj, tekstas jene:

- 2) **kun radiko de verba karaktero la finaĵo -o havas la signifon de ago kaj konkreta manifestiĝo aŭ rezulto de tiu ago**; ekz-e: *la kuro, la danco, la konstruo*. Kontraste, **aĵ** montras ion konkretan estigitan de la ago, dum **ad** havas la signifon de ago konsiderata en sia daŭro; ekz-e: *la dancado, la konstruado, la konstruaĵo*. (Akademio de Esperanto 2007a:58)

En la Baza Radikaro Oficiala (BRO) la Akademio entreprenis efektive difini la kategoriojn de la radikoj surbaze de tiuj principoj, kaj skribis tiurilate la jenon kun referenco al la ĵus citita teksto:

Rezultas el tiu teksto, ke, se o-derivaĵo de radiko supozita verba neniam povas signifi *agon*, ĝi tutsimple ne estas verba radiko.

Ekzemple, *floro, pako, urino* neniam signifas *agon*, sed male ion tute konkretan; sekve la radikoj *flor/*, *pak/*, *urin/* ja ne estas verbaj sed substantivaj. Plie de tiuj substantivaj radikoj tute logike kaj facile deriviĝas la verboj *flori, paki, urini*. Kaj tio plene respondas al la preskriboj de Zamenhof en siaj vortaroj rusa, germana kaj franca kaj ankaŭ al la uzado ĉe la bonaj aŭtoroj. (Akademio de Esperanto 2007b:30)

Oni povas konstati, ke la elekto de kapvortaj formoj en PIV, estas bazita rekte sur tiuj samaj ideoj kaj principoj.

En ĉiuj tiuj tekstoj oni parolis pri “ago” kaj “aga signifo”. Tiu esprimo vere kovras spektron de signifoj inkludantaj agojn, procezojn, sentojn, eventojn k. s. Iuj preferas paroli pri “fakto” anstataŭ “ago”. Ĉi-poste mi plu uzos esprimojn kiel “ago”, “aga signifo” k. s. en tiu tradicia maniero. Oni komprenu tion kiel oportunan mallongigon de “signifo aga, proceza aŭ simile”.

3. Malsamaj elektoj en PIV kaj BRO

PIV 2005 kaj BRO tamen ne ĉiam konsentas en la elekto de bazformoj. En la maldekstra tabelo ĉi-sube kelkaj ekzemploj estas listigitaj. En la dekstra tabelo estas montritaj kelkaj ekzemploj, ĉe kiuj la elektoj estas inversaj kompare kun la antaŭaj ekzemploj.

PIV	BRO	PIV	BRO
<i>alarmi</i>	<i>alarma</i>	<i>komplezo</i>	<i>komplezi</i>
<i>bari</i>	<i>baro</i>	<i>konversacio</i>	<i>konversacii</i>
<i>donaci</i>	<i>donaco</i>	<i>operacio</i>	<i>operacii</i>
<i>glori</i>	<i>gloro</i>	<i>opozicio</i>	<i>opozicii</i>
<i>kolekti</i>	<i>kolekto</i>	<i>paŭzo</i>	<i>paŭzi</i>
<i>kopii</i>	<i>kopio</i>	<i>propagando</i>	<i>propagandi</i>
<i>loti</i>	<i>loto</i>	<i>reklamo</i>	<i>reklami</i>
<i>noti</i>	<i>noto</i>	<i>respekto</i>	<i>respekti</i>
<i>produkti</i>	<i>produkto</i>	<i>riverenco</i>	<i>riverenci</i>
<i>profiti</i>	<i>profito</i>	<i>sonĝo</i>	<i>sonĝi</i>
<i>provizi</i>	<i>provizo</i>	<i>spezo</i>	<i>spezi</i>
<i>registri</i>	<i>registro</i>	<i>striko</i>	<i>striki</i>
<i>rekompenci</i>	<i>rekompenco</i>		
<i>sonori</i>	<i>sonoro</i>		
<i>stampi</i>	<i>stampo</i>		
<i>tondri</i>	<i>tondro</i>		
<i>verki</i>	<i>verko</i>		
<i>vundi</i>	<i>vundo</i>		

Por kelkaj radikoj en la lasta grupo ne estas facile kompreni, kial PIV elektis *o*-finajn kapvortojn, ĉar la koncernaj *o*-formoj estas en PIV klare difinitaj kiel agaj. Simile PIV elektis *o*-finajn kapvorton ankaŭ por la jenaj radikoj (finiĝantaj per *-aci'* aŭ *-ici'*), kvankam la *o*-formoj estas agaj eĉ laŭ PIV mem: *abnegacio*, *arbitracio*, *deklaracio*, *demonstracio*, *ekspozicio*, *manifestacio*, *navigacio*, *operacio*, *opozicio*, *revelacio*, *spekulacio*. Oni komparu kun la sekvaj radikoj, kiuj ja ricevis verban kapvorton en PIV tute konforme al la aga signifo de la responda *o*-formo: *adicii*, *apelacii*, *interpelacii*. En la okazo de *ekpozicii'* ankaŭ BRO elektis *o*-formon, kvankam temas pri aga *o*-vorto.

Estas malfacile trovi motivon por tiuj elektoj. Ili ŝajnas tute nekongruaj kun la deklaritaj principoj. Sed aliflanke PIV ja skribis, ke temas nur pri “vortara oportunaĵo, bazita sur semantikaj konsideroj”, kaj ke oni “ne estas katenita de dogmo pri la ‘kategorioj’”. En la okazo de radikoj prezentataj sub *o*-formo kun aga signifo, tio tamen ne povas konduki al ia reala mislerno aŭ misuzo. Ĉiu ajn verba radiko (kaj ankaŭ ĉiu ajn adjektiva radiko) povas aperi

sub *o*-formo en vortaro sen praktika misrezulto, kondiĉe ke tia *o*-formo vere ekzistas en la praktika uzo, kaj kondiĉe ke la vortaro donas ĝustan difinon de la *o*-formo kun mencio de ties aga signifo (aŭ ties eca signifo).

Realan problemon prezentas tamen tiuj radikoj, kiuj aperas sub *i*-finaja bazformo, kvankam iliaj *o*-formoj ne estas agaj. Se oni ne volas, ke lernanto pensu, ke ekzemple *baro* estas ago (= ‘barado’), oni prefere ne prezentu la radikon *bar'* sub la kapvorto *bari*, kiu precize tion sugestas. Se oni ne volas instrui, ke *loto* signifas pli-malpli ‘lotado’, tiam oni ne uzu *loti* kiel bazformon. Se oni ne volas, ke homoj ekuzu *foso* en la signifo ‘fosado’, oni ne prezentu *fos'* kiel verbkarakteran.

Sed en tio jam troviĝas grava principa demando: Kio decidus, ke tia *o*-formo ne uziĝu kun aga signifo?

4. La praktika uzado

Ĉiuj tie ĉi cititaj verkoj iel referencas al la signifo de la koncernaj *o*-formoj en la uzado. Precipe temas tiuokaze pri la nuntempa uzado (la uzo de radiko ja povas ŝanĝiĝi, kaj tio povas transporti radikon de unu kategorio en alian). La principo estas: Se *o*-formo de radiko ne aperas kun aga signifo en la nuntempa praktika uzado, tiam la radiko ne (plu) estas aga.

En PIV oni tamen en kelkaj okazoj anstataŭe aldonis agan signifon al *o*-formo. Oni aldonis signifon, kiu mankis en malnovaj eldonoj (PIV 1970 kaj PIV 1987), evidente por tiel pravigi, ke la radiko povas aperi sub verba kapvorto (konforme al la tradicia maniero prezenti la koncernan radikon en vortaroj). Ne ĉiufoje estas klare, ke tiu aldona signifo estas ĉerpita el la reala lingvouzo.

Tiel la redaktantoj de PIV 2002 agis ekzemple en jenaj okazoj, kies radikoj en PIV aperas sub verba kapvorto:

provizo ‘ago provizi kaj ties rezultoj’;

kolekto ‘ago kolekti, aro da kolektitaj personoj aŭ objektoj’;

kopio ‘ago kopii kaj precipe ties rezulto’;

stampo ‘ago stampi kaj ties rezulto’;

produkto ‘ago produkti kaj ties rezulto’;

registro ‘ago registri kaj ties rezulto’;

foso ‘ago fosi kaj ties rezulto’.

Sed en neniu el tiuj okazoj aperas ekzemplo, en kiu la koncerna *o*-vorto efektive havas agan signifon. Al mi ŝajnas, ke tiuj agaj signifoj estas elpensitaj de la vortaristo. Laŭ mia impresio, en la reala lingvouzo tiuj agaj signifoj apenaŭ iam ajn aperas (kvankam multaj lingvouzantoj eble tamen tute akceptus tian uzon).

Ĉu do povas esti, ke rolis en tiuj ĉi elektoj aliaj faktoroj ol ekzamenado de la reala lingvouzo?

5. *aĵ*-formoj

En tri el la cititaj okazoj, *produkto*, *registro* kaj *foso*, povas esti, ke rolis la ekzisto (kaj fakta uzateco) de *aĵ*-formo de la sama vorto: *produktaĵo*, *registr-aĵo* kaj *fosaĵo* havas pli-malpli la saman signifon kiel respektive *produkto*, *registro* kaj *foso*. Tia kunekzisto de simpla *o*-formo kaj formo kun aldona *aĵ*, estas tipa por verbaj radikoj. Normale la *o*-formo havas tiam ankaŭ agan signifon, kaj oni povas uzi laŭbezone *-ad-* aŭ *-aĵ-* por precizigi la signifon. Se la radikoj *produkt'*, *registr'* kaj *fos'* estas ne-verbaj (sed substantivaj), tiam efektive estas nenormale, ke ekzistu *aĵ*-formo kun la sama signifo kiel la simpla *o*-formo. Tio povas esti indiko, ke la radiko eble tamen estas verba, kaj ke eble tamen la *o*-formo rajtas aperi kun aga signifo.

Ĉe ankoraŭ kelkaj radikoj, kiujn PIV prezentas kun substantiva bazformo (sen aga signifo), simile aperas tia *aĵ*-vorto kun signifo pli-malpli sama kiel la signifo de la simpla *o*-formo. Tiaj estas *fek'*, *pak'* kaj *vest'*. Ili aperas jene en PIV:

fek/o. Ekskremento, eligita el la anuso [...] \sim **i** (ntr) Eligi \sim on. [...] \sim **ado**. Ago de fekanto. \sim **aĵo**. Amaso da \sim oj, precipe bestaj.

pak/o. Aro da objektoj, kunligitaj aŭ kunaranĝitaj por esti protektataj aŭ pli facile transporteblaj [...] $\star \sim$ **i** (tr) **1** Kunaranĝi plej malvaste iajn objektojn, aŭ ilin ligante per ŝnuro, aŭ envolvante en paperon aŭ ŝtofon, aŭ enŝovante en sakon, aŭ enpremanante en kofron aŭ valizon, aŭ ordigante en keston [...] \sim **ado**. Ago de tiu, kiu \sim as. $\star \sim$ **aĵo**. Tuto de la \sim oj, kiujn oni portas kun si ĉe vojaĝo aŭ kiujn oni ekspedas per publika transportilo [...]

vest/o 1 Ĉio, kion oni portas sur si, por kovri la korpon [...] $\star \sim$ **i** (tr) **1** Kovri per \sim o, por ŝirmi kontraŭ malvarmo aŭ kaŝi nudecon [...] $\star \sim$ **ado**. Ago, per kiu iu \sim as [...] \sim **aĵo**. Ĉiu el la pecoj de \sim o. [...] (PIV 2005:323, 830, 1227)

Tie oni povas vidi, ke PIV donas signifodistingon inter la simpla *o*-formo kaj la formo kun aldona *-aĵ-*. Similan distingon ĝi donas ankaŭ ĉe *fos'*, kiu tamen aperas kun verba kapvorto:

\star **fos/i** (tr) **1** Fari kavaĵon, eltirante teron [...] \sim **o**. Ago \sim i k ties rezulto, i.a.: **1** \sim ita kavaĵo [...] \sim **ado**. Agado de \sim anto [...] \sim **aĵo**. Longforma \sim o [...] (PIV 2005:360)

Pro la aŭtoritateco de PIV mi longe pensis, ke tiuj signifodistingoj inter la *o*-formoj kaj *aĵ*-formoj konsistigas lingvan realaĵon. Sed detala pristudado kaj de la Zamenhofa uzo, kaj de la nuntempa uzo, montris, ke praktike tiuj distingoj apenaŭ ekzistas. En la efektiva lingvouzo *feko* samsignifas kun *fekaĵo*,

pako kun *pakaĵo*, *vesto* kun *vestaĵo* kaj *foso* kun *fosaĵo*. (Krome la asertitaj signifodistingaj efikoj de la aldona *-aĵ-*, estas en tiuj tri okazoj tute diversaj, kaj apenaŭ klarigeblaj per iaj principoj.) Zamenhof ja kutimis distingi inter vojaĝa *pakaĵo* (valizaro), kaj nevojaĝaj *pakoj*, sed eĉ ĉe Zamenhof tiu distingo ne estas tute konsekvenca. Ekzemple aperas ĉe li *pakaĵeto*, kiu ne esprimas etigon de vojaĝa valizaro, sed kiu simple estas malgranda pakita objekto. Ĉiuokaze *pakaĵo* en la signifo ‘vojaĝa pakitaĵaro’ ne estas io tute alia ol *pako*. Temas nur pri nuanca distingo. Nuntempe oni tre ofte uzas *pakaĵo* samsignife kiel *pako* aŭ *paketo*.

Ni havas do tamen ĉe ĉiuj el tiuj radikoj tipan karakterizaĵon de verbaj radikoj: por esprimi la konkretan rezulton aŭ konkretan manifestiĝon de la ago montrata de la verba formo, oni povas uzi ĉu simplan *o*-formon, ĉu *o*-formon kun aldona *-aĵ-*. Mankas nur, ke la simpla *o*-formo havu ankaŭ agan signifon, por ke ni povu konstati klarajn okazojn de verbaj radikoj prezentindaj sub verba kapvorto.

Ĉu do ĉiuj tiuj agosignifoj vere mankas? Ĉu aga uzo de la koncernaj *o*-vortoj estas tute fremda kaj erara?

6. Praktika uzado kaj akceptebla uzado

Foresto el la praktika uzo ne nepre egalas al erareco aŭ neebleco. Povas esti, ke certa uzo de vorto estas tute akceptebla por la lingvouzantoj, kaj tute ĝusta laŭ ilia lingvosento *kvankam praktike ili apenaŭ aŭ eĉ tute ne praktikas tiun eblon*. Ja povas esti, ke oni tute akceptas ekzemple *feko* en la signifo ‘fekado’, kvankam oni mem kutimas por tio ĉiam diri *fekado*. Povas esti, ke oni tute ne havas ion kontraŭ uzado de ekzemple *vesto* en la signifo ‘vestado’, kvankam oni preferas mem ĉiam uzi la formon *vestado*, kiu estas pli klareprime aga ol la formo *vesto*.

Laŭ mi necesas iom pli nuance kompreni la aserton de BRO, ke “se *o*-derivaĵo de radiko supozita verba neniam povas signifi *agon*, ĝi tutsimple ne estas verba radiko” (Aktoj de la Akademio II:37). Oni ne apliku tiun regulon aŭtomate al ĉiu *o*-derivaĵo, por kiu oni ne sukcesas trovi agosignifan uzon en la praktiko. Necesas esplori ne nur la praktikon, sed ankaŭ la pretecon de la lingvouzantoj akcepti tian uzon.

Tia akceptebleco de aga uzo povas iafaĵe manifestiĝi en konstruitaj ekzemploj kadre de gramatikaj diskutoj, kie oni ne malofte utiligas tiajn latent-aĵojn de la lingvo, kiuj malofte aŭ eĉ neniam renkontiĝas en ordinara lingvaĵo, ekzemple ‘ebla je porto’ uzata kiel klariga analizo de *portebla* (Kaloscaj 1980:398), kvankam konstruoj kiel *ebla je porto* apenaŭ uziĝas en ordinara lingvaĵo. Tiaj uzoj ene de “la gramatika dialekto” ne taŭgas kiel ekzemploj de reala lingvouzo aŭ kiel atestoj de akceptebleco. Por pruvi, ke radiko kiel

ekzemple *fek'* kaj *donac'* estas prezentinda sub verba bazformo, oni serĉu akcepteblecon de *feko* kaj *donaco* kun aga signifo precipe ekster diskutoj pri gramatiko kaj vortfarado, kaj prefere ĉe ne-gramatikistoj.

En la preparado de BRO la Akademio evidente pritaksis ĉian uzon de *o*-formo netroveblan en la lingva praktiko kiel neaprobindan, kaj tial pluraj radikoj, kiujn multaj spontanee volus klasi kiel verbajn, kaj kiujn PIV prezentas kiel verbajn, aperas en BRO kun *o*-finaĵo: *baro, loto, alarmo, sonoro, tondro, donaco, rekompenco, provizo, gloro, profito, kolekto, kopio, noto, produkto, registro, stampo, verko, vundo*. Ne por ĉiuj el tiuj radikoj PIV aperigas *o*-formon kaj *aĵ*-formon samsignifajn (aŭ pli-malpli samsignifajn). Ekzemple ĉe *proviz'*, *kolekt'*, *stamp'* kaj *kopi'* tia *aĵ*-formo ne menciigās. Sed tio ne signifas, ke tia *aĵ*-formo samsignifa aŭ similsignifa kiel la simpla *o*-formo ne povas ekzisti. Kredeble multaj lingvouzantoj pritaksus tiajn *aĵ*-formojn de tiuj radikoj kiel tute akcepteblajn kaj senerarajn alternativojn al *o*-vorto sen *aĵ*-sufikso.

7. Gvidado de la uzanto

En ellaborado de vortaro laŭ mi tre indas apliki la konsilon de Duc Goninaz, ke “la elekto de kapvorto [...] devas gvidi la uzanton al ĝusta laŭsenca uzado de la vortoj” (PIV 2005:25).

La baza atentindaĵo ĉe hezito inter *o*-formo kaj *i*-formo estu la jeno:

Se radiko estas prezentata sub verba kapvorto, la uzanto de la vortaro rajtas tion kompreni tiel, ke la *o*-formo de la koncerna radiko povas havi agan signifon (tiu sama ago, kiun esprimas la verbo). Se vortaristo ne deziras rekomendi tian uzon, la vortaristo ne prezentu la radikon kun verba kapvorto.

Analoge ĉe hezito inter *o*-formo kaj *a*-formo: Se radiko estas prezentata sub adjektiva kapvorto, la uzanto de la vortaro rajtas tion kompreni tiel, ke la *o*-formo de la koncerna radiko povas havi ecan signifon (tiu sama eco, kiun nomas la adjektivo). Se vortaristo ne deziras rekomendi tian uzon, la vortaristo ne prezentu la radikon kun adjektiva kapvorto.

Prezento kun substantiva kapvorto estas sufiĉe neŭtrala. Se la *o*-formo ricevas ĝustan kaj plenan difinon, tia prezento povas ĉiam bone funkcii, ankaŭ kiam la radiko vere estas aga (aŭ eca) laŭsignife.

8. Konkretaj principoj

Jen propono de konkretaj bazaj principoj uzeblaj por elekto de bazformoj en esperantaj vortaroj:

8.1. Verbe prezentindaj radikoj

Verbe prezentindaj estas radikoj, ĉe kiuj la *i*-formo kaj la *o*-formo estas samsignifaj, t. e. la signifo de la *o*-formo, aŭ almenaŭ unu el ĝiaj signifoj, estas pli-malpli identa al la signifo de la responda *i*-formo, krom ke la du formoj kondutas gramatike malsame. La *i*-formo de tia radiko montras faradon de ia ago aŭ ian procezon, kaj la *o*-formo estas nomo de tiu sama ago aŭ procezo, do esence samsignifa kiel *o*-formo kun *ad*-sufikso (krom la daŭreca nuanco de *ad'*). Ekzemploj:

montr': *montri* kaj *montro* esprimas la saman agon;

rid': *ridi* kaj *rido* esprimas la saman agon;

viv': *vivi* kaj *vivo* esprimas la saman staton;

rotaci': *rotacii* kaj *rotacio* esprimas la saman agon;

am': *ami* estas la ago havi certan senton, *amo* estas tiu sento mem;

abomen': *abomeni* estas la ago havi certan senton, *abomeno* estas tiu sento mem.

En multaj okazoj la *o*-formo de tia radiko havas, apud aga aŭ agosimila signifo, ankaŭ signifon de io ne-aga kun tre proksima rilato al la ago, ekzemple rezulto aŭ alispeca manifestiĝo de la ago. Ekzemploj:

konstru': *konstrui* estas ago, *konstruo* estas aŭ tiu sama ago, aŭ rezulto de tia ago, aŭ maniero en kiu tia ago okazas;

elekt': *elekti* kaj *elekto* estas ambaŭ agoj, sed *elekto* ankaŭ povas montri tion, kion oni elektas;

difekt': *difekti* estas ago, *difekto* estas aŭ nomo de tiu ago, aŭ rezulto de tiu ago.

En iuj okazoj la signifo de la *o*-formo de radiko, kiun oni tradicie prezentas vortare en verba formo, ne estas tiu de la efektiva ago montrata de la *i*-formo, sed nur rezulto de tiu ago, kiun esprimas la *i*-formo de la radiko, aŭ io alia ne-aga kun proksima rilato al tiu ago. Por esprimi la koncernan agon en substantiva formo, necesas aldoni *ad*-sufikson. Tiaj radikoj ne aperu kun verba bazformo. Ekzemploj:

embaras': *embarasi* estas la ago kaŭzi certan staton, *embaraso* estas tia stato, sed apenaŭ uziĝas por la ago kaŭzi tian staton. Por la ago necesas uzi *embarasado*.

profit': *profiti* estas la ago ricevi utilon aŭ gajnon de io, *profito* estas tia utilo aŭ gajno. Por nomi la agon oni uzu *profitado*;

stamp': *stampi* estas la ago fari markon per stampilo, *stampo* estas marko tiel farita. Nomo de la ago estas *stampado*.

ŝvit': *ŝviti* estas la ago eligi salan likvon tra la poroj de la haŭto, *ŝvito* estas tiu likvo mem. Por la ago oni diru *ŝvitado*.

Ĉe verbe prezentindaj radikoj la *a*-formo tipe havas signifon tre elastan kaj varian, ekzemple 'rilata al la ago, faranta la agon, tia kiel la ago, havanta econ rilatan al la ago' k. s. Ekzemploj:

montr': *montra* 'servanta por montri, rilata al montrado' k. s.;

rotaci': *rotacia* 'rilata al rotaciado, rotacianta' k. s.;

am': *ama* 'rilata al amo aŭ amado, amanta' k. s.

Ĉe iuj verbe prezentindaj radikoj la *a*-formo havas en praktika uzado ecan signifon, eventuale apud la pli normala signifo montrita ĉi-antaŭe. Tiam temas ofte pri eco, kiu povas esti rezulto de la koncerna ago, sed la *a*-formo montras tiun econ mem aparte de la koncerna ago. Ekzemploj:

suspekt': *suspekta* 'tia, ke ĝi vekas suspekton';

fiks': *fiksa* 'nemovebla, tia, kia io povas fariĝi pro fiksado';

fals': *falsa* 'mensogece ŝajnvera, tia, kia io povas fariĝi pro falsado'.

8.2. *a*-finaĵe prezentindaj radikoj

a-finaĵe prezentindaj estas radikoj, kies *a*-formo kaj *o*-formo estas esence samsignifaj, t. e. la signifo de la *o*-formo, aŭ unu el ĝiaj signifoj, estas pli-malpli identa al la signifo de la *a*-formo, krom ke la du formoj kondukas gramatike malsame.

En la plej tipaj okazoj la *a*-formo de tia radiko montras priskribon per ia eco aŭ kvalito, kaj la *o*-formo estas nomo de tiu sama eco aŭ kvalito, do esence samsignifa kiel *o*-formo kun *ec*-sufikso. La simpla *o*-formo tiam normale esprimas tiun econ kiel abstraktan kvaliton (sendependan de io havanta la econ). Ekzemploj:

bon': *bona* estas eco/kvalito, *bono* estas tia sama eco/kvalito rigardata en si mem, *boneco* estas denove tia sama eco/kvalito, sed rigardata kiel apartenanta al io kiel ties eco;

fort': *forta* estas eco/kvalito, *forto* estas tia sama eco/kvalito rigardata en si mem, *forteco* estas denove tia sama eco/kvalito, sed rigardata kiel apartenanta al io kiel ties eco;

long': *longa* estas eco/kvalito, *longo* estas tia sama eco/kvalito rigardata en si mem, *longeco* estas denove tia sama eco/kvalito, sed rigardata kiel apartenanta al io kiel ties eco;

ruĝ': *ruĝa* montras la econ havi certan koloron, *ruĝo* estas tia koloro rigardata en si mem, *ruĝeco* estas la eco havi tian koloron.

Ĉe *a*-finaĵe prezentindaj radikoj la *i*-formo tipe havas signifon pli-malpli egalan al 'esti tia' (ne 'igi tia', nek 'iĝi tia'). Ekzemploj:

bon': *boni* 'esti bona' (eventuale kun iom pli ageca, aktiveca aŭ impreseca nuanco), *boni* nepre ne povas signifi 'igi bona' nek 'iĝi bona';
fort': *forti* 'esti forta' (eventuale kun iom pli ageca, aktiveca aŭ impreseca nuanco), *forti* nepre ne povas signifi 'igi forta' nek 'iĝi forta';
ruĝ': *ruĝi* 'esti ruĝa, impresi ruĝe', sed nepre ne 'igi ruĝa' nek 'iĝi ruĝa'.

8.3. *o*-finaĵe prezentindaj radikoj

o-finaĵe prezentindaj estas ĉiuj ceteraj radikoj. Ekzemploj:

seĝ': seĝo estas meblo;
tajlor': tajloro estas persono/profesiulo;
barbar': barbaro estas homo;
leon': leono estas besto;
plant': planto estas kreskaĵo;
urb': urbo estas loko;
bros': broso estas ilo;
glu': gluo estas duonlikva substanco uzebla por kunfiksi aĵojn;
matematik': matematiko estas scienco/fako;
original': originalo estas la origina ekzemplero de io.

Ĉe *o*-finaĵe prezentindaj radikoj la *i*-formo montras agon aŭ ion agosimilan, kiu proksime rilatas al la signifo de la *o*-formo, sed kiu ne povus esti rigardata kiel la sama afero kiel tio, kion esprimas la *o*-formo. La rilatoj inter la afero de la *o*-formo kaj la ago de la *i*-formo estas tre diversspecaj. Ekzemploj:

tajlor': *tajlori* 'labori kiel tajloro';
leon': *leoni* 'konduki kiel leono';
plant': *planti* 'meti planton en teron por ke ĝi kresku';
bros': *brosi* 'uzi broson por ĝia kutima celo';
glu': *glui* 'fiksi per gluo';
matematik': *matematiki* 'fari matematikaĵn kalkulojn/operaciojn'.

Ĉe *o*-finaĵe prezentindaj radikoj la *a*-formo tipe havas signifon tre elastan kaj varian, ekzemple 'rilata al tia afero, tia kiel tia afero, estanta tia afero' k. s. Ekzemploj:

reĝ': *reĝa* 'rilata al reĝo, tia kiel reĝo, apartenanta al reĝo, estanta reĝo', k. s.;
matematik': *matematika* 'rilata al matematiko, karakterizata de matematiko', k. s.;
barbar': *barbara* 'tia kiel barbaro(j), rilata al barbaro(j), apartenanta al barbaro(j)', k. s.;
original': *originala* 'tia kiel originalo, apartenanta al originalo, rilata al originalo', k. s.

8.4. *o*-finaĵa prezento de agaj radikoj

Iuj radikoj, kies *o*-formo nomas agon aŭ procezon, estas tamen en la praktiko nur tre malofte uzataj en verba formo aŭ eble eĉ neniam tiel uzataj. Povas tiam eĉ esti, ke la preciza signifo kaj uzomaniero de la verba formo estas malklara. Ekzemple povas aperi hezitoj, ĉu la verbo estu transitiva aŭ netransitiva. En tiaj okazoj estas tamen konsilinde prezenti la radikon sub *o*-finaĵa kapvorto. Tia prezento tute ne povas havi negativajn sekvojn, se oni nur donas ĝustan kaj kompletan difinon de la kapvorta *o*-formo. Al tiu ĉi grupo oni ankaŭ povas kalkuli tiajn radikojn, kies signifo estas nur iom simila aŭ parenca al ago.

Tiaj radikoj estas ekzemple *abandon'* (asekura termino), *festival'*, *abnegaci'*, *ekspozici'*, *gradaci'*, *tenis'*, *genocid'* k. a.

Ĝenerale do, se montriĝas iel probleme konkrete efektiviĝi prezenton kun *i*-finaĵa kapvorto (ekzemple se tio necesigus starigi kiel kapvorton verbon praktike apenaŭ uzatan), oni preferu *o*-finaĵan prezenton.

9. Kompara tabelo

Por ilustru, kiom povas varii la elekto de kapvorta formo en diversaj vortaroj, jen tabelo prezento de kelkaj radikoj, kies karaktero (signifo, bazformo) estas iel duba. Aperas en la tabelo nur radikoj, ĉe kiuj la hezito okazas inter *o*-karaktero kaj *i*-karaktero.

UV	Universala Vortaro (Zamenhof 2007)
1OA	Unua Oficiala Aldono (Lingva Komitato 1919)
2OA	Dua Oficiala Aldono (Lingva Komitato 1919)
3OA	Tria Oficiala Aldono (Lingva Komitato 1921)
OR	Oficiala radikaro (Wüster 1923)
Kabe	Vortaro de Esperanto (Kabe 1925)
PV	Plena Vortaro de Esperanto (Grosjean-Maupin 1934)
OV	Oficiala Vortaro (Grenkamp 1937)
PIV	Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (PIV 1987, PIV 2005)
8OA	Oka Oficiala Aldono (Aktoj de la Akademio II)
BRO	Baza Radikaro Oficiala (Aktoj de la Akademio II)
<i>o</i>	la radiko aperas kun <i>o</i> -finaĵo
<i>i</i>	la radiko aperas kun <i>i</i> -finaĵo
<i>i (o)</i>	la radiko aperas kun <i>i</i> -finaĵo, sed menciigatas ankaŭ <i>o</i> -formo kies signifo (laŭ indiko en la koncerna vortaro mem) estas sufiĉe klare neaga
<i>o/i</i>	la radiko aperas kaj kun <i>o</i> -finaĵo, kaj kun <i>i</i> -finaĵo (dukategoria prezento)

	UV 1905	1OA 1909	2OA 1919	3OA 1921	OR 1923	Kabe 1925	PV 1934	OV 1937	PIV 1987	8OA 1974	BRO 1974	PIV 2005
<i>adici'</i>			<i>i</i>		<i>i</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>		<i>i</i>	<i>i</i>
<i>alarm'</i>		<i>i</i>			<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>apelaci'</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>			<i>i</i>
<i>bar'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>cel'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>direkt'</i>	<i>i (o)</i>				<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>donac'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>fek'</i>							<i>i</i>		<i>i (o)</i>			<i>o</i>
<i>flor'</i>	<i>i (o)</i>				<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>fos'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o/i</i>	<i>i</i>
<i>glor'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>o</i>	<i>i</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>glu'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>gut'</i>	<i>i (o)</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>			<i>o</i>
<i>interpelaci'</i>						<i>o</i>	<i>o</i>		<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>o</i>
<i>kolekt'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>komplez'</i>	<i>o</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>konversaci'</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>kopi'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>			<i>i</i>
<i>lot'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>not'</i>	<i>i (o)</i>				<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>operaci'</i>		<i>i</i>			<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>opozici'</i>			<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>pak'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>paŭz'</i>	<i>o</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>pis'</i>									<i>i</i>			<i>i</i>
<i>plant'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o/i</i>	<i>o</i>
<i>produkt'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>profit'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>propagand'</i>		<i>o</i>			<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>proviz'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>registr'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>reklam'</i>		<i>o</i>			<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>rekompenc'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>respekt'</i>	<i>o</i>				<i>i</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>riverenc'</i>	<i>o</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>sonĝ'</i>	<i>o</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>sonor'</i>	<i>i</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>spekulaci'</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>			<i>o</i>
<i>spez'</i>	<i>o</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>stamp'</i>	<i>o</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>strik'</i>	<i>o</i>				<i>i</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>teg'</i>	<i>i (o)</i>				<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>i</i>	<i>o</i>
<i>tondr'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i</i>		<i>o</i>	<i>i</i>
<i>urin'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>			<i>o</i>
<i>verk'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>
<i>vest'</i>	<i>i (o)</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>o</i>
<i>vund'</i>	<i>i</i>				<i>o</i>	<i>o</i>	<i>i (o)</i>	<i>i</i>	<i>i (o)</i>		<i>o</i>	<i>i (o)</i>

Referencoj

- Akademio de Esperanto (1992). *Aktoj de la Akademio III. 1975–1991*. Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto, No 11. Redaktis André Albault k. a. Roterdamo; Parizo.
- Akademio de Esperanto (2007a). *Aktoj de la Akademio 1963–1967*. Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto, No. 9. 2-a eldono. Roterdamo. ISBN 978-908118701-5.
- Akademio de Esperanto (2007b). *Aktoj de la Akademio II. 1968–1974*. Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto, No. 10. 2-a eldono. Roterdamo. ISBN 978-908118702-2.
- Grenkamp, S[alo] (1937). *Oficiala Vortaro de Esperanto*. Paris: Girault, Saint-Cloud.
- Grosjean-Maupin, E. [Émile] (1934). *Plena Vortaro de Esperanto*. 2-a eldono. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Kabe [kaŝnomo de Kazimierz Bein] (1925). *Vortaro de Esperanto*. 3-a eldono. Paris: Esperantista Centra Librejo.
- Kalocsay, K[álmán, Kolomano] (1970). *Lingvo Stilo Formo. Studoj*. Tria, parte tralaborita eldono. Oosaka: Pirato.
- Kalocsay, K[álmán, Kolomano]; Waringhien, G[aston] (1980). *Plena Analiza Grammatiko de Esperanto*. 4-a eldono. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- Krause, Erich-Dieter (1999). *Großes Wörterbuch Esperanto–Deutsch*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Lingva Komitato (1909). *Unua Oficiala Aldono al Universala Vortaro*. Raportis Th[éophile] Cart. Paris: Esperantista Centra Oficejo. (Esperantista Dokumentaro, Kajero dek-tria.)
- Lingva Komitato (1919). *Dua Oficiala Aldono al Universala Vortaro*. Raportis Th[éophile] Cart. Paris: Esperantista Centra Oficejo. (Esperantista Dokumentaro, Kajero trideka.)
- Lingva Komitato (1921). *Tria Oficiala Aldono al Universala Vortaro*. Paris: Esperantista Centra Oficejo.
- PIV 1970. *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (1970)*. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- PIV 1987. *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto kun Suplemento (1987)*. 4-a eldono. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- PIV 2002. *La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (2002)*. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- PIV 2005. *La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (2005)*. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Wüster, Eugen (1923). *La oficiala radikaro (ĝis februaro 1923) kun enkonduko kaj notoj*. Berlin kaj Dresden: Esperanto-Verlag Ellersiek & Borel G. m. b. H.

Zamenhof, L. L. (2007). *Fundamento de Esperanto*. Dekunua Eldono kun Enkondukoj, Notoj kaj Lingvaj Rimarkoj de D-ro A[ndré] Albault. Pisa: Edistudo.

Pri la aŭtoro

Bertilo Wennergren estas membro de la Akademio de Esperanto, kaj direktoro de ties Sekcio pri la Ĝenerala Vortaro. Li publikigis la verkon *Plena Manlibro pri Esperanta Gramatiko* (El Cerrito 2005).

Adreso de la aŭtoro

Bertilo Wennergren (bertilow@gmail.com),
Alte Dorfstraße 3,
DE-19073, Schossin, Germanujo.

Ricevita en provizora formo 2006-08-15; en fina formo 2006-11-08. Akceptita 2006-11-22

Recenzo pri

Universalaj Lingvoj en Svislando

de Andreas Künzli

Gonçalo Neves

Künzli, Andreas (2007). *Universalaj Lingvoj en Svislando*. *Svisa Enciklopedio Planlingva*. *Encyclopédie suisse des langues planifiées*. *Schweizer Plansprachen-Lexikon*. *Enciclopedia svizzera delle lingue pianificate*. La Chaux-de-Fonds: SES, CDELI. 1129 pp. ISBN 2-9700425-2-5.

POST MULTJARA ESPLORADO KAJ VERKADO la svisa slavisto, filologo-historiisto, interlingvisto kaj informadikisto Andreas (Andy) Künzli (naskita 1962) finfine lanĉis en la mondon sian verkon *Universalaj Lingvoj en Svislando*. La fizika produkto de lia laborego estas kolosa libro 1120-paĝa, unu el la plej dikaj ĝis nun aperintaj en esperanto.

Tamen la nunan verkon karakterizas ne nur pezo kaj diko. Ĝi estas grava enciklopedio, science ellaborita, zorge redaktita, bele verkita, riĉe ilustrita kaj plaĉe presita. En ĝi la aŭtoro sisteme kaj detale kolektas, prilaboras, prezentas kaj komentas faktojn kaj datojn pri la historio de la planlingvaj movadoj en Svislando, precipe de esperanto, sed ankaŭ de volapük, ido, occidental-interlingue kaj interlingua, kaj eĉ de malpli konataj projektoj.

La fono estas Svislando, teritorio plurlingva kaj plurkultura, ideala scenejo kie ĉiu el la kvin ĉefaj planlingvoj supre menciitaj sukcesis varbi gravajn adeptojn, fondi societojn, eldoni gazetojn kaj naski interesan movadon. Künzli prezentas la homojn – svisajn aŭ alilandajn – kiuj ludis rolon en tiuj movadoj en Svislando.

La verko estas tre ampleksa kaj bunta. Ĝin malfermas kvar antaŭparoloj. La unuan, mallongan kaj cirkonstancan, verkis en esperanto Bruno Graf, prezidanto de Svisa Esperanto-Societo, kiu tuj en la dua alineo montras interlingvistikan malkleron kaj eĉ kontraŭdiras la titolon de la verko (*Universalaj lingvoj* – jes, plurale – en Svislando), kiam li asertas ke “La atingajo de Esperanto estas, ke ĝi fariĝis vivanta lingvo, dum la aliaj projektoj restis projektoj”. La dua, france verkita de Jacques-André Humair, direktoro de la Biblioteko de La Chaux-de-Fonds, donas kvazaŭ oficialan tonon al la entrepreno. En la tria Claude Gacond rakontas en esperanto tre interesajn spertojn pri sia laboro kiel arkivisto ĉe CDELI. En la kvara, ankaŭ en esperanto sed kun germana resumo, Künzli prezentas la metodikajn aspektojn de sia projekto.

Tre grava kaj leginda teksto, en kiu la aŭtoro skribas i.a. ke “La historiisto devas okupiĝi pri la kaŭzologio, por fine eltrovi la historian veron, sen apliki ideologian historiismon, sen transformi la historion al propagando, sen krei el ideologio eĉ utopion aŭ mitologion. Ne metafiziko, spekulacioj aŭ antaŭjuĝoj interesu la seriozan sciencan esploriston, sed ekzaktaĵoj faktaj, empiriaj observoj, praktikaj spertoj. Historia scienco ne estu praktikata – aŭ misuzata – por manipuli la faktojn. Kelkfoje historiistoj frontas la danĝeron beligi la historion, glorigi faktojn aŭ legendojn, eĉ kun plej noblaj intencoj. Ankaŭ la adeptoj de la planlingvoj ne estas liberaĵoj de tiaj tentoj” (p. 28–29). Jes, Künzli pravas, ankaŭ ili ne estas liberaĵoj, sed mia impresio kiel leganto, kiel mi montros dum la recenzo, estas ke la aŭtoro sukcesis liberiĝi de tiuj tentoj kaj brile plenumis la supran programon, tiel klare kaj sincere vortumitan.

Sep enkondukaj tekstoj

La antaŭparolojn sekvas sep enkondukaj tekstoj en la kvar oficialaj lingvoj de Svislando plus (sen evidenta kaŭzo) la angla. En la unua, 28-paĝa, abunde dokumentita per 69 ampleksaj piednotoj plenaj je referencoj, Künzli germane donas historian superrigardon pri la planlingvaj movadoj kaj interlingvistiko kaj klopodas respondi sian komencan demandon, ĉu la temo estas eksmoda en nia tempo de tutmondigo. En la dua, 17-paĝa, Claude Gacond france prezentas siajn pripensojn pri tutmonda humanismo. Lia teksto enhavas gravajn informojn pri la strukturo de esperanto, tre interesajn por ekstera publiko, sed bedaŭrinde ankaŭ fantaziajn troigojn (p. 71: “Esperanto jam troviĝas inter la 10 internacie plej uzataj lingvoj”; p. 75: “Dum la franca neripareble perdis terenon, Esperanto, male, disvastiĝis tra la tuta mondo”; p. 76: “Leksike Esperanto estas preskaŭ ĉiam lingvo pli preciza ol la franca”) kaj nedokumentitajn asertojn (p. 82: “Lejzer Zamenhof analizis la funkciadon de aglutinaj lingvoj kiel la finna, la estona, la hungara kaj la turka, kaj de izolaj lingvoj kiel la mongola kaj la ĉina”). En la tria, 22-paĝa, bone dokumentita, Claude Piron france prezentas interesan komparan studon pri la diversaj komunikmetodoj uzataj en internaciaj organizaĵoj kaj la sola uzata en esperantaj medioj. En la kvara, 18-paĝa, Tazio Carlevaro donas itale tre bone strukturitan lecionon pri interlingvistiko kaj planlingvoj. En la kvina, 8-paĝa, en la angla (tradukita de Roy McCoy), Claude Piron prezentas sian ideon pri esperanto kiel nova formo de humanismo. En la sesa, 9-paĝa, Künzli germane donas koncizan historian superrigardon pri la planlingvaj movadoj kaj interlingvistiko en Svislando. En la sepa, nur 2-paĝa, Arthur Baur en la romanĉa prezentas kelkajn ekzemplojn kiuj celas pruvi ke ĝi estas planlingvo, same kiel esperanto. El la sep enkondukaj tekstoj, nur la du aŭtoritaj de Künzli estas unuafoje aperantaj.

La torso de la libro: kvin planlingvoj

La enkondukajn eseojn sekvas kvin sekcioj, dediĉitaj al la kvin ĉefaj planlingvoj laŭ kronologia apero (volapük, esperanto, ido, occidental-interlingue, interlingua), kaj sesa pritraktanta malpli konatajn projektojn kaj ceterajn planlingvajn temojn. Temas pri la torso de la verko, pri la propre enciklopedia parto. La esperanta sekcio kompreneble estas la plej ampleksa (358 pp.), sekvata de tiuj pri ido (22 pp.), occidental-interlingue (14 pp.), volapük (11 pp.) kaj interlingua (8 pp.). La sesa sekcio, surprize longa (32 pp.), pritraktas 30 projektojn. La sekcioj konsistas el apartaj artikoloj alfabeto ordigitaj, pritraktantaj la individuojn (ĉirkaŭ 500), grupojn, sociojn, gazetojn, verkojn, domojn, urbojn, kongresojn, ejojn, iniciatojn kaj objektojn kiuj armaturas la longan kaj vervan aktivadon de la planlingvaj movadoj en Svislando.

La ses menciitaj sekcioj konsistigas la propre Künzli-an parton de la verko. La aŭtoro mem verkis ĉiujn artikolojn, en esperanto, per stilo klara, flua kaj plaĉa, kiu feliĉe kontrastas kun la pezaĵaj vortumoj de multaj el la paĝoj de la enciklopedieca *Esperanto en Perspektivo*, grava referenca verko 844-paĝa eldonita de Universala Esperanto-Asocio en 1974. Mi ne povas eviti komparon ankaŭ kun la fama *Enciklopedio de Esperanto*, eldonita de Literatura Mondo en 1933. Ankaŭ en ĉi tiu verko, ankoraŭ grava hodiaŭ, la artikoloj estas skribitaj per flua lingvaĵo. Tamen ili ofte konsistas nur el teda sinsekvo de datoj, eventoj, postenoj kaj verkoj. En la enciklopedio de Künzli, kontraste, la artikoloj estas variaj kaj vivecaj, kvankam ne malpli science elaboritaj. La svisa aŭtoro ne ellasas faktojn kaj datojn sed sukcesas ilin dozi meze de teksto kiu fluas mem kaj tial legeblas kvazaŭ aro da etaj ĉapitroj el grandioza romano. Legi la verkon de Künzli estas plaĉa aventuro. Se oni hazarde elektas artikolon kaj komencas legi, oni ne plu kapablas halti. Ĝi vekas la intereson (pro la temo mem sed ankaŭ pro la pritrakto) kaj resendas al aliaj artikoloj, kaj ĉi tiuj al plusaj. Oni do navigas tra la libro kvazaŭ inter retpaĝoj, libere kaj avide. La aŭtoro, eble dank' al sia informadika profesia sperto, sukcesis rekrei en ĉi tiu verko la etoson kaj ĝuon de interreto. Tio estas aparte malfacila tasko kaj konsistigas unu el liaj multaj meritoj.

Historiisto kaj enciklopedia verkisto

Tamen ne nur pro tia lerta rekreo kaj enetosigo Künzli meritas aplaŭdon. La recenzata verko lin pruvas ankaŭ kompetenta historiisto kaj talenta enciklopedia verkisto. Li metas la individuojn en la centron de la historio prezentante ne nur ties agojn, sed ankaŭ ties pensojn, hezitojn, aspirojn kaj dezirojn, ĉiam surbaze de dokumentoj, sen spekulativo, sen fantazio. La individuoj aperas ne nur kiel historiaj agantoj aŭ plenumantoj, sed ankaŭ kaj eĉ precipe kiel personoj, kun siaj meritoj kaj virtoj sed ankaŭ kun mankoj,

kapricoj kaj manioj. Tial li ne hezitas prezenti ankaŭ faktojn kaj eventojn kiujn aliaj historiistoj – pli kabinetaj kaj severaj – eble opinius minoraj, aŭ eĉ anekdotaj. Ankaŭ tio estas tre malfacila tasko, ĉar tia historiisto devas esti tre singarda, sobra kaj takta por ne fali en la danĝeran kaj tentan marĉon de klaĉemo. Ankaŭ ĉi-kampe Künzli plene sukcesis.

Alia rifo kiun historiistoj ne ĉiam sukcesas eviti estas ia (sub)konscia ideologiigo de la historiaj aktoroj kaj scenaro. Ĝin ne sukcesis eviti Drezen (1892–1937) en pluraj partoj de sia cetero tre bona, mejloŝtona kaj plu konsultinda *Historio de la mondolingvo* (1928–1930). En la enciklopedio de Künzli, male, la individuoj ne estas nuraj marionetoj aŭ risortoj de ideologioj aŭ sociaj fortoj. Ili pensas kaj agas mem, ili faras la historion anstataŭ pasive kaj inerte spekti ĝin. Ilin ne puŝas obskuraĵ tendencoj aŭ partiaj brevieroj, eĉ kiam ili havas kaj manifestas politikajn, sociajn aŭ religiajn simpatiojn kaj preferojn. Ili estas la kerno kaj la motoro de la historia disvolvo. Liberiginte la historian fluon de la ideologia feĉo kiu ĝin malklarigis dum la 19-a kaj 20-a jarcentoj, Künzli sukcesas komuniki ĝian tutan esencon kaj regali la leganton per produkto ankoraŭ ne remaĉita, kiun la leganto mem, sen trudita kuratoreco, povas ĝui, interpreti kaj primediti. Iasence la aŭtoro revenas al la pureco de la helenaj historiistoj, sed evidente riĉigante ĝin per la sciencaj metodoj de moderna historiografio.

Alia menciinda faceto de la aŭtoro estas lia objektiveco. Ĉi-verke li pritraktas ne nur figurojn kies korpojn jam longe glutis la patrino tero, sed ankaŭ homojn ankoraŭ vivantaj kaj agantaj, homojn kun opinioj kaj metodoj foje polemikaj, foje diverĝaj de tiuj kiujn la aŭtoro manifestis private kaj publike, skribe kaj parole, dum sia esperantista vivo. Tamen kiel honesta historiisto Künzli sukcesas submeti la koron al la intelekto. Li prezentas faktojn kaj figurojn kaj komentas ilin, sed liaj komentoj ĉiam impresas racie, sobre kaj ekvilibre. Ili ne trudiĝas, ne celas konvinki aŭ persvadi, eĉ ne gvidi la leganton, sed nur ilustras kaj prilumi la eventaron.

La objektiveco de la aŭtoro plene manifestiĝas en lia pritrakto de polemikaj figuroj kaj faktoj. Ekzemple liaj longaj artikoloj pri la tiel nomata Civito kaj ties konsuloj (p. 242–249), pri Serge Reverdin (naskita 1942), pli konata kiel (reĝo) Parzival¹, kies ekstravaganca maniero propagandi esperanton damaĝas la bildon de la movado (p. 618–620), kaj pri Gonzague de Reynold (1880–1970), aristokrato kaj profesoro kiu verkis tre malfavoran raporton pri esperanto kaj malhelpis ties eventualan agnoskon fare de Ligo de Nacioj (p. 621–626), estas vere modelaj kaj atestas la eksterordinaran kapablon de Künzli teni sin objektiva kaj senpartia kiel historiisto, malgraŭ siaj konvinkoj kiel movadano.

Lia objektiveco ne ŝanceliĝas eĉ kiam li pritraktas aliajn planlingvojn kaj ties delikatajn temojn, kiel ekzemple la fondon de *Verband für die Schaf-*

fung eines Weltspracheamtes ‘Asocio por la starigo de universallingva oficejo’, okazintan en 1911, dum plena ido-esperanta antagonismo (p. 811–812).

Du eraroj

La verko de Künzli estas tre zorge ellaborita kaj redaktita. Fakajn erarojn mi trovis nur du, en la artikolo “Ido en Svislando”, en la sama frazo (p. 793). Künzli skribas ke “La 24an de oktobro [de 1907], post la fino de tiuj kunsidoj, la koncerna komisiono de la Delegitaro decidis adopti principe Eon, kun la kondiĉo, ke estu enkondukitaj en ĝi reformoj surbaze de la konkludoj prezentitaj en la broŝuro *Les vrais principes de la langue auxiliaire* [...]”. Unue la aŭtoro ŝajne konfuzas la komitaton de la Delegitaro (kiu ja faris la menciitan decidon la 24-an de oktobro) kun la konstanta komisiono, kiun la komitato nomumis samdate por plua laborado. Poste li mencias broŝuron kiun la komitatoj evidente ne povis konsulti en 1907, ĉar ĝi aperis nur en 1908.¹ La komitata raporto² ja parolas pri “la projekto de Ido (kiun la komitatoj ricevis sub la formo de elementa gramatiko, kompleta gramatiko, ekzercaro kaj specimena vortaro)” (p. 21). Otto Jespersen (1860–1943), unu el la komitatoj, en interesa artikolo publikigita en la gazeto *Novialiste* (decembro 1937)³ parolas nur pri “presita kompleta gramatiko kaj kelkaj tajpitaj folioj da vortaro”. La bibliografio de Carlevaro/Haupenthal⁴ mencias nur unu kompletan gramatikon aperintan en 1907,⁵ do verŝajne ĝuste ĉi tiun ricevis kaj dum kvin sinsekvaj kunsidoj analizis la komitatoj en Parizo. Pri la ceteraj dokumentoj oni scias nur ke ili publikigis unufoje nur en 1908, kaj ne plu sub la pseŭdonimo *Ido*.⁶ Verŝajne en 1907 ekzistis praversio tajpita aŭ eĉ presprova. En la fontindikoj, kiuj okupas 28 paĝojn, Künzli sciigas ke la menciitan tekston li verkis “laŭ artikolo (nepublikigita) de T. Carlevaro” (p. 1029). Iom surprize, unue ĉar ekzistas fidindaj fontoj publikigitaj, due ĉar de Carlevaro, eminenta fakulo pri la temo, oni ne atendus tiajn erarojn. Eble ĉi tiuj estiĝis ĉe Künzli post mallongigo de pli frua versio, kiu menciis ambaŭ broŝurojn kaj ambaŭ organojn de la delegitaro. Iom nekongrua kun la serioza kaj scienca tono de la tuta enciklopedio mi trovas ankaŭ jenan

¹Ido: *Les vrais principes de la langue auxiliaire*. Étude pratique dédiée à tous, mais surtout aux Espérantistes. Paris 1908 (2-a eldono 1909): Imp. Chaix. 31 pp.

²Couturat, Louis; Leau, Léopold: *Compte rendu des travaux du Comité (15–24 octobre 1907)*. Par les secrétaires L. C. et L. Leau. Délégation pour l’adoption d’une langue auxiliaire internationale. Paris /Coulommiers/ 1910: Imp. Brodard. 3 + 32 pp.

³www.geocities.com/athens/forum/5037/menlab.html

⁴Carlevaro, Tazio; Haupenthal, Reinhard: *Bibliografio di Ido*. Bellinzona/Saarbrücken 1999: Hans Dubois / Edition Ittis. 193 pp.

⁵Ido: *Grammaire complète de la Langue Internationale / Kompleta gramatiko di la Linguo Internaciona*. Paris 1907 (privat edito). 71 pp.

⁶de Beaufront, Louis: *Grammaire élémentaire et exercices*. Ekzercaro. Paris: Delagrave, 1908. 61 pp.

aserton de la redaktoro: “I. do povas esti karakterizita iusence kiel Eo sen homaranismo, sen akuzativo kaj sen supersignoj” (p. 794). Ĉi tie Künzli strange miksas gramatikon kun socia strebado kaj donas malĝustan bildon pri grava planlingvo. Li distriĝis dum momento, kiel Homero . . .

Ilustraĵoj

La ses sekciojn ilustras la impresa kvanto da 1270 fotoj, precipe de individuoj, sed ankaŭ de grupoj, domoj, kongresejoj, sidejoj, oficejoj, libroj, broŝuroj, gazetoj, prospektoj, informiloj, desegnoj, karikaturoj, poŝtmarkoj, glumarkoj, pentraĵoj, toboŝtonoj, memorŝtonoj, memortabuloj, afiŝoj, kartoj kaj eĉ bushaltejoj kaj vojmontriloj. La fotoj estas bonkvalitaj kaj nigra-blankaj, krom kelkaj koloraj sur libromeza fasko da glaceaĵ folioj.

Antologioj

La sekciojn dividas 40 antologiaj tekstoj, precipe pri la planlingva temaro, verkitaj de “signifaj personecoj” (laŭ Künzli), preskaŭ ĉiam svisaj civitanoj. Ĉi tie ni renkontas klasikajn nomojn (Zamenhof, Privat, Hodler, Baghy, Carlevaro, Piron, Gacond, Silber, Ostwald, Berger, Schild) apud aliaj malpli konataj. La tekstoj estas verkitaj precipe en esperanto (20), la germana (8) kaj la franca (7), sed troviĝas ankaŭ po unu teksto en la angla, ido, interlingue, interlingua kaj eĉ en volapük (kun paralela traduko en la germanan). Ĉiujn tekstojn antaŭas detala esperantlingva enkonduko plume de la redaktoro. Künzli ne hezitis enmeti ankaŭ tekstojn kiuj akre kritikis esperanton, kiel la menciitan (longan) raporton de Gonzague de Reynold (p. 581–611) kaj eĉ la faman pamfleton de Charles-Albert Cingria (p. 282–288), eble la plej vitriolan tekston ĝis nun verkitan kontraŭ la lingvo de Zamenhof. La antologiaj tekstoj estas ĝenerale tre interesaj kaj ege riĉigas la volumon. Tamen en unu el ili (*Survoje al la dua jarcento de Esperanto*, de Claude Gacond) mi trovis tri bizarajn asertojn (p. 843): “Oni prave sentis [La Ligo de Nacioj, en 1922], ke la zamenhofa lingvo ne estis akirinta sufiĉan maturecon por fariĝi laborlingvo en monda organizaĵo” (kio frape kontraŭdiras la enhavon de la koncerna enciklopedia artikolo); “Interlingua [...] estis bazita sur latina centrismo science nepravigebla” (mankas ekspliko); “La interlingvistikaj esploroj ne naskas plu novajn projektojn” (kio ne estas vera).

Bibliografio

Laste mi menciuj la vastan bibliografion (44 pp.), la nomindekson (bedaŭrinde nedetalan) kaj la finan legoŝlosilon de esperanto (france kaj germane), tre utilan, aŭtoritan de Claude Gacond, Jean-Thierry von Büren kaj Richard

Schneller, por helpi la konsulton de la enciklopedio fare de homoj sen antaŭa esperantoscio. Mi tamen sentas la mankon de bildindekso.

Fina impresio

Mia fina impresio estas tre favora. La enciklopedio de Künzli estas unu el la plej gravaj sciencaj verkoj ĝis nun verkitaj en esperanto, se ne la plej grava. Mi menciis ke multaj el la pritrakitaj figuroj ne limigis sian agadon al Svislando. Ili ne estis lokaj movadanoj. Ili agis ankaŭ eksterlande kaj grave influis la internaciajn movadojn de volapük, esperanto, ido, occidental-interlingue kaj interlingua. Tial ĉi tiu verko interesas ne nur svisajn esperantistojn, sed la tutmondan adeptaron de la kvin ĉefaj planlingvoj kaj ankaŭ ajnan fakulon aŭ studemulon pri interlingvistiko. Ĝi estas verko kiu ne povas manki sur la breto de ĉiu serioza planlingvano kaj interlingvisto. De nun oni abunde referencos al ĝi kaj nomos ĝin simple *La enciklopedio de Künzli*. Ĝi estos *La Verko*.

Pri la aŭtoro

Gonçalo Neves (naskita 1964) estas tradukisto kaj leksikografo. Iama membro de la Akademio de Esperanto (1995–1998). Li publikigis la poemarojn *Ibere libere* (1993, kun aliaj) kaj *Simptomoj* (2000) kaj la novelarojn *Kompreni* (1993) kaj *Ekstretoj* (1997, kun aliaj).

Adreso de la aŭtoro

Gonçalo Neves (g-neves@clix.pt),
R. Camilo Castelo Branco, 34, 4 Dt
PT-2870-015 Montijo, Portugalio

Pri tiu ĉi revuo

La unua kajero de la revuo *Esperantologio / Esperanto Studies* estis publikigita en 1999 kaj prezentita dum la Universala Kongreso de Esperanto en Berlino samjare. La dua kajero aperis en 2001 kaj la tria en 2005.

Kun la nuna kvara kajero la revuo publikigis entute dek ok originalajn studojn kaj ses recenzojn, ampleksantajn entute 314 paĝojn. El tiuj dudek kvar kontribuoj dek sep estas en esperanto, kvar en la angla, du en la germana kaj unu en la franca.

La unua kaj dua kajeroj estas havigeblaj de Christer Kiselman; la tria de KAVA-PECH.

★

About this journal

The first issue of the journal *Esperantologio / Esperanto Studies* was published in 1999 and presented at the Universal Congress of Esperanto in Berlin that year. The second issue appeared in 2001 and the third in 2005.

With this fourth issue, the journal has published a total of eighteen original studies and six reviews, comprising a total of 314 pages. Of these twenty-four contributions, seventeen are in Esperanto, four in English, two in German and one in French.

The first two issues can be obtained from Christer Kiselman; the third from KAVA-PECH.

★

Enhavo de EES 3 / Contents of EES 3

Christer Kiselman: <i>Salutvorto de la redaktoro</i>	3
Christer Kiselman: <i>A word from the Editor</i>	4
Hiroshi Nagata kaj Renato Corsetti: <i>Influoj de gepatra lingvo</i> <i>sur la lernadon de esperanto: psikolingvistika esploro</i>	5
Renato Corsetti: <i>En Germanujo pli ol aliloke: esperantologia agado</i>	40
Marcus Sikosek: <i>Dokumente zum „Weltspracheverein Nürnberg“</i>	45
Bernhard Pabst: <i>Lingva Kritiko (1932–1935): La unua</i> <i>esperantologia periodaĵo</i>	55

Lingva fono kaj uzado de frazstrukturoj en skribita esperanto

Christian U. Krägeloh

Resumo. Onia gepatra lingvo influas la konscion kaj uzadon de fraza vortordo ĉe parolantoj de esperanto. La nuna studo esploras ĉu similaj influoj sur diversecon de frazstrukturoj ankaŭ troveblas en skribita esperanto. Por minimumigi iujn influojn rilate al tekstaja tipo, vortordaj analizoj estis faritaj en specimeno de 110 artikoloj el unu internacia esperanta revuo. Inter aŭtoroj de ĝermanida, latinida kaj slava lingvofonoj, la proporcio de ne-SVO-aj frazoj estis plej granda en la lasta grupo, sed diferencoj estis malgrandaj kaj statistike signifika nur komparinte la slavan kaj latinidan. La rezultoj de la nuna studo ĝenerale konfirmas antaŭajn trovojn de daŭraj lingvaj interinfluo en frazarango.

Abstract. *Language background and use of sentence structure in written Esperanto*

Awareness and use of word order in Esperanto speakers are affected by the linguistic properties of their native language. The present study investigates whether similar effects on diversity of phrase structures are also detectable in written Esperanto. To minimise any effects pertaining to text type or genre, phrase analyses were conducted in a sample of 110 articles from one international Esperanto magazine. Among authors from language backgrounds belonging to the Germanic, Romance, and Slavic language groups, the proportion of non-SVO phrases was largest in the last group. However, differences were small and statistically significant only for the comparison between Slavic and Romance language groups. The results of the present study generally confirm previous research findings of long-term interactions between languages during choice of sentence structure.

ESTAS KONCEPTITE ke akirado de lingvo okazas tra formado de interlingvo¹ (Selinker 1972). Ĝi estas lingvistika sistemo kiu emas alproksimiĝi al la ĉela lingvo de nulo ĝis plena rego. La fruaj interlingvoj retenas multajn elementojn de la gepatra lingvo de la lernanto, sed kun daŭra progreso en lingva akirado la interlingvoj de la L2⁺-lernanto pli kaj pli similas al la lernota

¹Angle: *interlanguage*.

lingvo.² La fina celo estas atingita kiam oni ne plu povas distingi la lingvan uzadon inter la lernanto kaj L1-gepatralingvano.³

Laŭ alternativa vidpunkto, la akiranto de iu negepatra lingvo ne estas L2⁺-lernanto, sed uzanto (Cook 1999). Malsame kiel la L2⁺-lernanto, kiu estas karakterizata sole bazite sur komparo kun L1-parolanto, la L2⁺-uzanto estas rigardata kiel multkapabla⁴ parolanto (Cook 1991). Tiu signifas ke oni ne rigardas la L2⁺-uzanton nur kiel gepatralingvanon kun iu manko kies celo estas fariĝi kiel L1-parolanto – celo kiu laŭdifine estas neatingebla. Ĉe parolantoj de multaj lingvoj ofte troveblas ke la uzado de unu lingvo influas la manieron de uzado de la alia. Ĉi tiuj interinfluoj estas dinamika kaj ambaŭdirektaj. Oni ne surpriziĝus pri la fakto ke onia L1-fono influas la manieron de onia L2⁺-lingvoakirado, kaj ofte okazas situacioj en kiuj la lingva fono malhelpas dum la lingva akirado. Tamen, lingva fono povas esti ankaŭ avantaĝo, kiu montriĝas ekzemple per la trovo ke L2⁺-legantoj de la angla estas pli kapablaj ol L1-legantoj identigi kiam la litero *e* estas silenta kaj kiam ne (Cook 2004).

La uzado de L2⁺-lingvo povas influi ankaŭ la uzadon de onia L1-lingvo (Cook, Iarossi, Stellakis & Tokumaru 2003; Tsimpli, Sorace, Heycock & Filiaci 2004), kiu certe montras la ambaŭdirektecon de lingvaj interinfluoj. Nomi la L2⁺-uzantojn multkapablaj emfazas la kompleksan kaj dinamikan manieron de interlingva influo, kaj agnoskas la fakton ke ne necese estas nepra celo ke L2⁺-uzado alproksimiĝu al sameco kun la uzado de unulingva L1-parolanto. Eĉ pli grave, ĝi ne sugestas ian juĝon se tiu sameciĝo ne okazas.

La multkapablula vidpunkto de lingvoakirado (Cook 1999) alportas rektajn aplikojn por scienca esploro en interlingvistiko kaj esperantologio. Planitaj lingvoj, ekzemple esperanto, estas specialaj kazoj inter la lingvoj de la mondo. Klara plimulto de la esperantoparolantoj estas L2⁺-uzantoj, kaj neniu el la je 1 000 taksitaj L1-denaskaj esperantoparolantoj estas unulingva (Lindstedt 2006). Kvankam denaskaj esperantoparolantoj sendube posedas statuson de L1-parolantoj, ili estas malabunde disaj tra la mondo, kaj, malsame kiel neplanitaj lingvoj, kiuj estas plejparte geografie difinitaj, ili ne rolas kiel normo aŭ celnivelo por L2⁺-uzantoj. La plimulto de la L2⁺-esperantouzantoj komunikas kun kaj lernas de aliaj L2⁺-uzantoj, kaj la normo de la lingvo estas malstrikte gardita de plejparte aliaj L2⁺-uzantoj, kiuj formas la Akademion de Esperanto (Fiedler 2006). Ĉar esperanto estas fleksebla lingvo, kiu permesas relative larĝan varion da stiloj, ĝi estas taŭga ilo por esplori la influon de lingva fono sur la uzadon de L2⁺-lingvo.

Fiedler (1999) publikigis ege detalajn frazeologiajn analizojn de la varia

²Lernanto de negepatra lingvo kutime estas nomata *L2-lernanto* aŭ pli precize *L2⁺-lernanto*, kiam la lernanto jam havas scipovon flue paroli pli ol unu negepatran lingvon.

³Vidu Davies (2003) por detala diskuto pri la koncepto *gepatralingvano*.

⁴Angle: *multi-competent*.

uzado de idiomoj kaj esprimoj en esperanto, sed gramatikaj varioj de esperanto ankoraŭ ne ricevis tiom da atento. Rakontoj kaj anekdotoj post internaciaj esperantokongresoj ŝajnas montri ke ja ekzistas klaraj diferencoj en la uzado de esperanta gramatiko inter parolantoj el malsamaj lingvaj fonoj, sed nur malmultaj studoj sisteme esploris tiun temon. Escepto estas studo de Hiroshi Nagata and Renato Corsetti (2005), kiu analizis la uzadon de esperanto inter homoj de diversaj lingvofonoj kaj de diversaj spertniveloj en ilia uzado de esperanto. En unu tasko partoprenantoj juĝis la akcepteblecon de frazoj je vortordo subjekto-verbo-objekto (SVO) aŭ transformitaj frazoj, ekzemple:

SVO: *La knabo renkontis grandan hundon sur la strato.*

Transformita al OVS: *Grandan hundon renkontis la knabo sur la strato.*

Parolantoj de lingvoj kiuj permesas relative limigitan flekseblecon en frazstrukturoj, ekzemple la angla, ĝenerale juĝis transformitajn frazojn malpli akcepteblaj ol L2⁺-esperantouzantoj de lingva fono kiu permesas pli da fleksebleco, ekzemple la rusa. Tiuj diferencoj estis malpli grandaj inter spertuloj de esperanto. Tiaj emoj de parolantoj preferi frazstrukturojn de siaj gepatraj lingvoj ankaŭ montriĝis kiam la partoprenantoj libere priskribis scenon en bildo.

La intenco de la nuna studo estis pliesplori la influon de lingva fono sur diversecon en uzado de gramatikaj frazstrukturoj ĉe L2⁺-esperantoparolantoj. Pro la fakto ke esperanto permesas larĝan varion en stiloj kaj gramatikaj alternativoj, la influo de lingva fono eble ankaŭ montriĝus en skribitaj materialoj publikigitaj de spertaj kaj kapablaj esperantistoj. Por minimumigi iujn efikojn de stilo aŭ alia intermiksa variablo, ĉi tiu studo analizis tekstaron publikigitan interne de nur unu komunikilo. La internacia dumonata revuo *Kontakto* estas socio-kultura gazeto por junaj kaj komencantaj esperantistoj. Ĝin eldonas kunlabore Tutmonda Esperantista Junulara Organizo (TEJO) kaj Universala Esperanto-Asocio (UEA) en Roterdamo. Tiu revuo estas taŭga por tia esploro ĉar ĉiu aŭtoro indikas landon de sia loĝo aŭ aparteneco. Lingva uzado evoluas kaj ŝanĝiĝas (Herring 2005), kaj, ĉar la celo estis esplori la nuntempan uzadon de esperanto, nur artikoloj post la jaro 1999 estis analizitaj. Surbaze de la trovoj de Nagata & Corsetti (2005) estis antaŭvidite observi sistemajn diferencojn inter la frazuzado de homoj el diversaj lingvaj fonoj.

Dankesprimoj

Mi volas esprimi mian dankon al miaj samideanoj en la Aŭklanda Esperanto-Societo por helpoplena diskuto pri la temo de la nuna studo. La studo ne eblintus sen la helpo de Howard Gravatt kaj Bradley McDonald kiuj havigis al mi la necesajn numerojn de *Kontakto*. Koran dankon ankaŭ al Brian Fox

kaj Donald Rogers pro detala tralego de preskaŭ fina versio de tiu ĉi artikolo kaj atentigo pri lingvaj korektendaĵoj.

1. Metodo

Havebliĝis 34 eldonoj de *Kontakto* post la jaro 1999. Ĉar aŭtoro estis traktata statistike kiel hazarda variablo, nur po unu artikolo por aŭtoro estis hazarde elektita. Kiel menciite supre, nur artikoloj publikigitaj post la jaro 1999 estis inkluditaj. Entute 110 artikoloj estis elektitaj por analizo laŭ la jenaj kriterioj:

- Artikoloj devis enhavi almenaŭ 30 frazokazaĵojn.
- Artikoloj skribitaj de pli ol unu aŭtoro ne estis elektitaj, same kiel artikoloj de aŭtoroj kiuj indikis pli ol unu lando, kaj artikoloj kiuj estis tradukitaj.
- Intervjuoj, poemoj, aŭ artikoloj markitaj facilaj ankaŭ ne enestis la analizon.

Ĉiu specimeno de 30 frazoj ricevis lingvan kodon laŭ indiko donita de la aŭtoro de la artikolo. Por ke la nombro de la specimenoj ne estu tro malgranda, tekstajoj estis asignitaj laŭ lingvaj grupoj ne tro strikte difinitaj. Ekzemple, eroj de aŭtoroj el Britio kaj Usono ricevis la kodon por la angla. Kvankam ekzistas nemalgranda lingvaj diferencoj inter la rusa kaj la ukraina, artikoloj de aŭtoroj el Rusio kaj Ukrainio engrupiĝis en la saman kategorion, same kiel artikoloj el Norvegio kaj Svedio aŭ Ĉeĥio kaj Slovakio.

La proporcio de SVO-aj frazoj en specimeno de 30 frazoj de ĉiu artikolo estis kalkulita per divido per 30 de la nombro de okazoj de SVO-aj frazstrukturoj. Inkluditaj estis okazoj kiam subjektoj kaj objektoj estis pronomoj. Analizitaj estis ĉefrazoj kaj ankaŭ subfrazoj. La statistikaj kalkuloj estis faritaj pere de la programo SPSS, versio 14.0 (SPSS Inc. 2005). La dependa variablo estis la proporcio de SVO-aj strukturoj, kaj la sendependa estis la lando indikita de la aŭtoro de ĉiu artikolo. Intergrupaj diferencoj estis testitaj per analizo de varianco (ANOVA) aŭ *t*-testo se estis malpli ol tri grupoj por kompari. Kiel malpli riskema kaj pli konservativa alternativo, ankaŭ neparametraj testoj estis uzataj, ĉar oni suspektus ke la distribuo de proporcioj ne necese estis laŭ la normala distribuo.

2. Rezultoj

Entute 110 specimenoj de tekstajoj estis identigitaj kaj inkluditaj laŭ la supre menciitaj kriterioj. Tabelo 1 listigas la nombrojn de specimenoj por lando de la aŭtoroj. La plej granda grupo estis el Rusio/Ukrainio, kun 22 kontribuintoj. El angle parolantaj landoj troviĝis 11 aŭtoroj, kaj 10 el hispane parolantaj landoj. La 8 portugale parolantaj kontribuintoj venis sen escepto

el Brazilo. La mezvalora proporcio de la tuta specimeno⁵ estis 0,901 kun varianca devio de 0,072. Kompreneble la rezultoj por lingvoj kun malgranda specimeno estas malmulte informdonaj.

Lingvogrupo	<i>N</i>	Proporcio
rusa/ukraina	22	0,897
angla	11	0,942
hispana	10	0,927
portugala	8	0,908
germana	8	0,946
itala	5	0,953
serbo-kroata	5	0,887
franca	4	0,950
norvega/sveda	4	0,917
ĉeĥa/slovaka	2	0,867
ĉina	2	0,909
japana	2	0,933
nederlanda	2	0,750
vjetnama	2	0,950
bulgara	1	0,567
aliaj	22	0,901

Tabelo 1. *Nombroj de specimenoj (N) por lingvo de lando de kontribuinto kaj la mezvalora proporcio de SVO-aj frazoj.*

Surbaze de la rezultoj de Nagata & Corsetti (2005) testo de planita komparo⁶ inter la rusa/ukraina kaj la angla estas permesebla. Kontribuintoj el Rusio kaj Ukrainio uzis pli da ne-SVO-aj frazstrukturoj ol kontribuintoj el angle parolantaj landoj, sed la diferenco ne estis statistike signifika (*t*-testo; $t = -1,828$; $p = 0,077$). La sama rezulto estis trovita per neparametra testo (Mann–Whitney; $U = 74,500$; $p = 0,071$). Ĉar ankaŭ estas bone konate ke la germana permesas pli flekseblan uzadon de frazstrukturoj ol la angla, planita testo ankaŭ estis farita por testi diferencon inter la germanaj kaj la anglaj parolantoj. La diferenco tute ne estis signifika laŭ *t*-testo ($t = 0,152$; $p = 0,881$), kaj same ne laŭ Mann–Whitney-testo ($U = 42,500$; $p = 0,904$).

Ĉar ne haveblis sufiĉe granda nombro de specimenoj por pluj komparoj inter individuaj lingvoj, ĉiuj lingvoj estis engrupigitaj laŭ pli ĝeneralaj kategorioj, kiel montrite en Tabelo 2. Aliaj lingvoj ne estis inkluditaj en postaj statistikaj analizoj, ĉar la diverseco inter ili estis tiel granda ke estus sen senco samgrupigi ilin kaj trakti ilin laŭ unu kategorio.

⁵Laŭ PIV 2002 la statistika termino estas *muestro*, distinge disde *samplo*.

⁶Angle: *planned comparison*.

Lingvogrupo	Lingvoj	N	Mezvalora proporcio	Varianca devio
ĝermanida	angla germana nederlanda norvega/sveda	25	0,924	0,072
latinida	franca hispana itala portugala	27	0,930	0,046
slava	bulgara ĉeĥa/slovaka rusa/ukraina serbo-kroata	30	0,882	0,088

Tabelo 2. *Lingvokategorioj kaj la individuaj lingvoj kiuj apartenas al ili. Ankaŭ montritaj estas iliaj nombroj de la specimenoj (N), mezvaloraj proporcioj kaj variancaj devioj.*

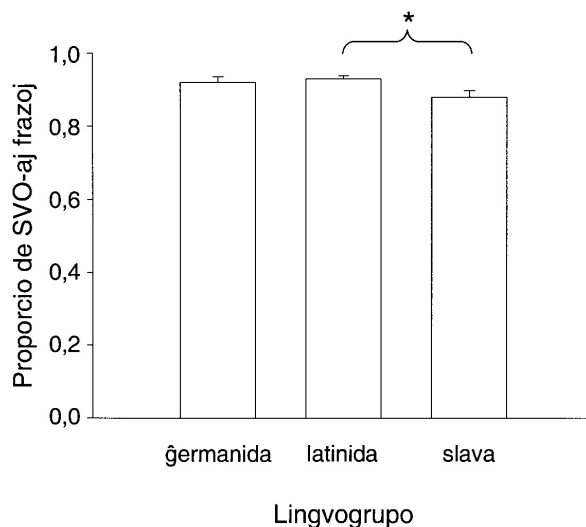
Diagramo 1 montras la mezvalorajn proporciojn kun eraro de taksado⁷ por ĉiu el la ĝeneralaj lingvokategorioj. Kiel videblas tie kaj en Tabelo 2 la proporcio de SVO-aj frazstrukturoj estis plej malgranda por slavaj lingvoj. ANOVA trovis ke estis signifika diferenco inter la grupoj ($df = 2$; $F = 3,780$; $p < 0,050$). Tiu rezulto konfirmiĝis per ekvivalenta neparametra testo (Kruskal–Wallis; $df = 2$; $\chi^2 = 7,379$; $p < 0,050$). Uzo de a-posteriori-Bonferroni-korekto por kaj parametra kaj neparametra testoj montras ke la sola signifika intergrupa diferenco estas inter la slavaj kaj latinidaj lingvoj ($p < 0,050$). Kvankam la mezvalora proporcio de la ĝermanidaj kaj latinidaj lingvoj ege similis, la diferenco inter la slavaj kaj ĝermanidaj ne estis statistike signifika (Bonferroni; $p = 0,101$).

3. Diskuto

3.1. La influo de lingva fono sur la uzadon de frazstrukturoj en skribita esperanto

Nagata & Corsetti (2005) komparis esperantan uzadon inter L1-parolantoj de la angla, hungara, persa kaj rusa. Bedaŭrinde la nuna studo ne povis fari la samajn intergrupajn komparojn, ĉar la specimeno ne enhavis sufiĉe da specimenoj el la hungara kaj persa. Komparo de la uzado de frazstrukturoj

⁷Angle: *standard error of estimate*.

Diagramo 1. Mezvaloraj proporcioj de la tri ĝeneralaj lingvakategorioj (ĝermanida, latinida kaj slava). Ankaŭ montritaj estas la valoroj de eraro de taksado. La asterisko markas signifikan intergrupan diferencon.

inter aŭtoroj de angla kaj rusa lingvofonoj montris ke ruslingvanoj uzis ne-SVO-ajn frazojn pli ofte ol aŭtoroj de angle parolantaj landoj, sed ĉi tiu diferenco ne estis statistike signifika. Tio ja kontraŭas la trovon de Nagata & Corsetti (2005), sed oni rajtas spekulativi ĉu signifika diferenco estus trovita en la nuna studo se la specimeno estintus pli granda.

Iomete surpriza estas la trovo ke ne estis diferenco en frazuzado inter aŭtoroj el angle kaj germane parolantaj landoj. La germana permesas pli da varioj en frazaj vortordoj ol la angla, kio estas la kaŭzo ke multaj esploroj pritraktis la interinfluan de la angla kaj germana, specife en fleksebla frazaranĝo⁸ (Hopp 2005). Por pligrandigi specimenaron por la statistikaj analizoj, la specimenoj de artikoloj estis engrupigitaj en pli ĝeneralajn kategoriojn. Inter la ĝermanida, latinida kaj slava lingvogrupoj, aŭtoroj de slava lingvofono montris plej maloftan uzadon de la kutima SVO-a frazstrukturo. Nur la diferenco inter la latinidaj kaj slavaj lingvoj estis statistike signifika. Sed, ĉar la mezvaloraj proporcioj de SVO-aj frazoj ege similis inter la latinidaj kaj ĝermanidaj lingvoj, oni rajtus suspekti ke ankaŭ montriĝintus diferenco inter la ĝermanida kaj slava grupoj se la specimeno estintus pli granda.

⁸La angla termino por tiu nocio estas *scrambling* 'malaranĝado'. Ĉar ĝi implicas iom da negativa kromsignifo kaj juĝo, la pli neŭtrala termino *fleksebla frazaranĝo* estas preferebla.

Bedaŭrinde finna-hungara lingvogrupo ne povis esti inkludita pro nesufiĉo de specimenoj.

Sume, 3 300 frazoj el 110 individuaj specimenoj el la revuo *Kontakto* estis analizitaj. En preskaŭ 90 % de la kazoj SVO-aj frazstrukturoj estis uzataj. Tiu rezulto kontraŭas la trovon de Gledhill (2000)⁹ kiu raportis ke ofteco de SVO-aj frazoj estis 67.5 % en specimenaro de 1 045 frazokazoj. Tamen, oni devas noti ke Gledhill faris korpusan analizon kiu inkludis tekstaĵojn de tre diversaj fontoj, dum la nuna studo analizis tekstaĵojn nur interne de unu fonto.¹⁰

3.2. Metodaj limigoj kaj eblaj alternativaj interpretoj de la nunaj rezultoj

Sendube ĉeestis kelkaj faktoroj kiuj povas limigi la supre prezentitajn interpretojn de la rezultoj. Unue, kritiko certe estus adekvata rilate al la kriterioj por asigni artikolon al lingva grupo. La lingva fono de verkintoj de artikoloj estis konstatita laŭ la nomo de la lando kiu estis indikita kune kun la nomo de la aŭtoro. Certe ekzistas ebleco ke kelkaj aŭtoroj indikis landon kies nacia lingvo ne estis ilia gepatra lingvo, en kiu okazo tiuj aŭtoroj estis asignitaj al malĝustaj lingvokategorioj. Aldone, la nuna studo supozis ke ĉiuj verkintoj estis L2⁺-uzantoj de esperanto sen rigardi la eblecon ke kelkaj el ili povus esti denaskaj esperantoparolantoj. Ne nur oni povas imagi ke la probableco de tiu okazo ne estis granda, kaj ankaŭ ni scias ke neniu denaska esperantoparolanto posedas esperanton kiel la sola L1-lingvo. Pro tio oni povas supozi kun sufiĉe da memfido ke iu L1-esperanto aŭtoro ankaŭ posedus scipovon de la nacia lingvo de la indikita lando – se ne kiel L1-lingvo, almenaŭ kiel flua L2⁺-lingvo.

Alia problemo en la nuna studo estus ankaŭ ebla influo de iuj aliaj L2⁺-lingvoj kiujn la verkintoj scipovas paroli. Estas bone konate ke esperantistoj estas lingvoŝatemuloj (Fiedler 2006), kaj ne nur la gepatra lingvo sed ankaŭ la uzado de aliaj lernitaj kaj lernataj lingvoj povas influu la uzadon de ilia L2⁺-esperanto. Tiu estus interesa studtemo por estontaj esploroj kun pli granda specimenaro ol la nuna. Eĉ se estintus konate kiujn aliajn L2⁺-lingvojn la verkintoj posedis, ne estis sufiĉe da specimenoj por inkludi aliajn lingvojn kiel pluajn hazardajn variablojn en la statistikaj analizoj. La ĝenerala termino uzata en la nuna studo estas *lingva fono*, ĉar ne estas koneble ĉu ĉiuj el la aŭtoroj de la specimenaĵoj posedas la nacian lingvon de la indikita lando kiel L1-lingvo, aŭ ĉu ili nur posedas fluan L2⁺-scipovon de tiu lingvo.

⁹Recenzita de Liu (2000).

¹⁰*Noto aldonita dum la korekto de la presprovaĵoj.* Wim Jansen faris similan sed pli ampleksan studon, kiun li prezentis en sia doktora disertaĵo. Tie la proporcio de SVO-frazoj estas 90,1 % kiam la objekto ne estis esprimita per pronomo (2007:210), sed malpli alta, nur 55,1 %, kiam la objekto estas esprimita per pronomo (2007:214).

Oni certe povas supozi ke la redaktoroj de la revuo *Kontakto* ankaŭ havis influon sur la stilon de la tie publikigitaj tekstoj. Oni nur povas spekulativi pri iuj intencoj fari tion: eble redaktoro volis plifaciligi artikolojn kaj ŝanĝis ne-SVO-ajn frazojn al SVO-aj. Ĉu tio povus klarigi kial la tekstaro enhavis pli malgrandan proporcion de ne-SVO-aj frazoj ol trovis Gledhill (2000)? Alia ebleco estas ke redaktoro influis artikolajn stilojn laŭ sia lingva fono – kaj tiam oni povas supozi ke slavaj stiloj malplislaviĝis aŭ neslavaj plislaviĝis. Sed, kiel ajn, oni ankoraŭ povas trovi diferencojn. Kvankam la rezultoj de tiu ĉi studo ne povas indiki precize kial la diferencoj ekzistas, ili tamen montras notindan fenomenon.

Restas eĉ plua alternativa interpreto de la nunaj rezultoj. Malgraŭ la fakto ke oni povas supozi ke ĉiuj aŭtoroj de la specimenaj artikoloj estas fluaĵ kaj spertaj uzantoj de esperanto, ankoraŭ povus ekzisti sufiĉe da diferencoj en la niveloj de la verkintoj. Ĉu eble la kontribuintoj el orienta Eŭropo estis pli spertaj ol kontribuintoj de aliaj lingvofonoj? Kiel Nagata & Corsetti (2005) montris, spertuloj de esperanto emas havi pli da konscio pri la akceptebleco de diverseco en frazstrukturoj ol komencantoj kaj progresintoj. Kvankam tio certe povas esti ebleco, ne estas tre verŝajne, ĉar la specimenaro entenis, ekzemple, kelkajn bone konatajn angle parolantajn verkintojn kies alta lingva nivelo estis montrita per la fakto ke ili jam multe verkis antaŭe uzante esperanton.

Ĉiel ajn, malgraŭ ĉiuj supre menciitaj intermiksoj faktoroj, la fakto ke tiu studo ankoraŭ povis trovi statistike signifikan influon de lingva fono estas rimarkinda. Tiu povas indiki ke la influo de lingva fono ŝajnas esti trovebla eĉ post daŭra renkonto de diversaj aliaj lingvoj kaj interinfluoj. Estis montrite en aliaj studoj ke, eĉ post longa tempo, la gepatra lingvo povas influi la uzadon de L2⁺-natura lingvo. Camacho (1999:130), ekzemple, raportis ke infanoj kies gepatra lingvo estas la keĉua montris ne-hispanan uzadon de frazstrukturoj, eĉ post tri jaroj da tuta mergiĝo en hispane parolanta medio. En esperanto ne estus surprizo trovi ke tia influo ĉeestas eĉ pli longe, ĉar ne ekzistas fortaj konformaj premoj kiel en naturaj kaj naciaj lingvoj kie L2⁺-uzantoj emas alproksimiĝi al la L1-lingva celnivelo. Ni devas ankaŭ noti ke esperanto permesas grandan diversecon en stiloj, kaj ekzistas ebleco ke parolantoj de esperanto uzas tiun flekseblecon por disvolvi sian propran individuan stilon aŭ eĉ por konservi iom de sia nacia identeco.

3.3. Konkludoj kaj rekomendoj por estontaj esploroj

La influoj de gepatra lingvo sur parol- kaj prononc-manieron estas tute normala okazo ankaŭ trovita dum parolado de esperanto (Sherwood 1982:188). Pli kaj pli da atento nun estas direktita al esploroj de multlingvaj interinfluoj en la uzado de gramatiko. Kvankam esperanto estas lingvo kun ĉefe SVO-

aj frazstrukturoj, varioj el tiu vortordo estas same akcepteblaj (Kalocsay & Waringhien 1980, §272, p.362). Ĉar esperanto permesas tian flekseblecon de stilo, ĝi estas taŭga ilo por studi la influon de lingva fono sur la uzadon de L2⁺-esperanto. Nagata & Corsetti (2005) esploris la ĉeeston de ĉi tiu fenomeno dum juĝado de akceptebleco de diversaj frazoj, kaj ankaŭ dum priskribo de sceno en montrita bildo. La nuna studo etendis ĉi tiun esploron kaj analizis la diversecon de frazstrukturoj en publikigitaj esperantaj tekstoj. La rezultoj ĝenerale konfirmis la trovon de Nagata & Corsetti (2005) ke la lingva fono influas kiom da diversaj frazstrukturoj estas uzataj en L2⁺-esperanto. Por minimumigi eventualajn intermiksajn variablojn ĉi tiu studo nur rigardis specimenojn el unu fonto, la revuo *Kontakto*, kaj ekskludis intervjuojn, poemojn, tradukitajn tekstojn kaj artikolojn kiuj estis markitaj de la redaktoro kiel facilaj. Por estonta esploro indus sciigi ĉu la trovitaj rezultoj estas similaj en aliaj tipoj de skribaĵo, kiel romanoj aŭ teknikaj tekstoj.

Kvankam la specimeno en la nuna studo ne estis sufiĉe granda por fari pli ampleksajn analizojn, ĝi estis sufiĉe granda por memfide supozi ke iuj eksteraj variabloj estis simile distribuitaj inter la tri lingvogrupoj slava, ĝermanida kaj latinida. Sed kiel menciite supre, ekzistas kelkaj metodaj limigoj en la nuna studo, kaj estontaj esploroj estas bezonataj por neigi iujn restajn alternativajn interpretojn de la nunaj trovoj. Se tiuj rezultoj estos konfirmitaj, ankaŭ estos interese pliesplori precize kial esperantoparolantoj el slava lingvofono emas uzi pli da diversaj frazstrukturoj ol homoj el ĝermanida kaj latinida lingvofonoj. Ne nur pli da detaloj pri lingva sperto en esperanto aŭ scipovo de aliaj lingvoj estus utila en tiaj estontaj esploroj, sed ankaŭ pli da detaloj pri iaj diferencoj en maniero de uzado de ne-SVO-aj frazoj. Ĉu frazstrukturaĵaj varioj en la uzado de esperanto montras influon de gepatra lingvo aŭ ĉu ĝi simple povas esti speguligo de emo de slavaj esperantistoj je pli da lingva kaj stila eksperimentado? Tiaj pluaj esploroj verŝajne estus plej bone farotaj per prikvalitaj studmetodoj.¹¹

Fine, notindas, kvankam estis diferencoj inter la uzado de frazstrukturoj de aŭtoroj el diversaj lingvofonoj, ke tiuj diferencoj estis relative malgrandaj. En specimenoj de 30 frazoj, slavaj esperantoparolantoj uzis mezvalore 3,5 ne-SVO-ajn frazojn, kompare al latinidaj esperantoparolantoj, kiuj mezvalore uzis 2,1 da tiaj frazoj. Tiu montras ke varioj de vortordaj stiloj estas relative limigitaj kaj ne ŝajnas negative influi la kompreneblecon de esperanto. Ĝi tute ne signifas ke esperanto estas disiĝanta aŭ sindividanta en dialektojn.

¹¹Angle: *qualitative research methods*.

Referencoj

- Camacho, José (1999). From SOV to SVO: the grammar of interlanguage word order. *Second Language Research* **15**(2), 115–132.
- Cook, Vivian J. (1991). The poverty-of-the-stimulus argument and multi-competence. *Second Language Research* **7**(2), 103–117.
- Cook, Vivian (1999). Going beyond the native speaker in language teaching. *TESOL Quarterly* **33**(2), 185–209.
- Cook, Vivian J. (2004). *The English writing system*. London: Edward Arnold.
- Cook, Vivian J.; Iarossi, Elisabeth; Stellakis, Nektarios; Tokumaru, Yuki (2003). Effects of the second language on the syntactic processing of the first language. En: V. J. Cook (red.), *Effects of the second language on the first*, p. 214–233. Clevedon: Multilingual Matters.
- Davies, Alan (2003). *The native speaker: myth and reality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fiedler, Sabine (1999). *Plansprache und Phraseologie. Empirische Untersuchungen zu reproduziertem Sprachmaterial im Esperanto*. Frankfurt am Main: Lang.
- Fidler, Sabine (2006). Standardization and self-regulation in an international speech community: the case of Esperanto. *International Journal of the Sociology of Language* **177**, 67–90.
- Gledhill, Christopher (2000). *The Grammar of Esperanto. A Copus-Based Description*. Munkeno: Lincom Europa. Dua eldono. 151 pp.
- Herring, Joshua (2005). *Syntactic and lexical changes in Esperanto: a quantitative and corpus-based survey. Parolo prezentita ĉe kolokvo The Second Midwest Computational Linguistics Colloquium*. Elektronika dokumento haveblas ĉe cilt.osu.edu/mclc/paper/syntactic_herring.pdf [tiel!]
- Hopp, Holger (2005). Constraining second language word order optionality: scrambling in advanced English-German and Japanese-German interlanguage. *Second Language Research* **21**(1), 34–71.
- Jansen, Willem Hendrik (2007). *Woordvolgorde in het Esperanto*. Doktora disertaĵo prezentita 2007-10-02 al Universiteit van Amsterdam. Utrecht: Lot. vi + 283 pp. (Kun Zusammenfassung in Deutsch, Summary in English kaj Resumo en Esperanto.) ISBN 978-90-78328-36-0.
- Kalocsay, K[álmán, Kolomano]; Waringien, G[aston] (1980). *Plena Analiza Grammatiko de Esperanto*. 4-a eldono. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- Lindstedt, Jouko (2006). Native Esperanto as a test case for natural language. En: Mickael Suominen & al. (red.), *A man of measure: Festschrift in honour of Fred Karlsson on his 60th birthday*, p. 47–55. Turku: The Linguistic Association of Finland. (Special Supplement to *SKY Journal of Linguistics*, Vol. 19.) Elektronika versio estas havebla ĉe www.ling.helsinki.fi/sky/julkaisut/SKY2006_1/1FK60.1.5.LINDSTEDT.pdf

- Liu Haitao (2000). Gramatiko naskiĝas el tekstaro. Recenzo de Gledhill (2000). *Esperantologio / Esperanto Studies* **2**, 39–47.
- Nagata, Hiroshi; Corsetti, Renato (2005). Influoj de gepatra lingvo sur la lernadon de esperanto: psikolingvistika esploro. *Esperantologio / Esperanto Studies* **3**, 5–39.
- La Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* 2002. Parizo: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Selinker, Larry (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* **10**(3), 209–231.
- Sherwood, Bruce Arne (1982). Variation in Esperanto. *Studies in the Linguistic Sciences* **12**(1), 183–196. Elektronika dokumento estas havebla ĉe www4.ncsu.edu/~basherwo/docs/Variation_in_Esperanto.pdf
- SPSS, Inc. (2005). *SPSS for Windows*, Version 14.0. Chicago: SPSS, Inc.
- Tsimpli, Ianthi; Sorace, Antonella; Heycock, Caroline; Filiaci, Francesca (2004). First language attrition and syntactic subjects: a study of Greek and Italian near native speakers of English. *International Journal of Bilingualism* **8**(3), 257–277.

Pri la aŭtoro

Chris Krägeloh estas docento pri psikologio ĉe Auckland University of Technology kaj kundirektoro de la Nov-Zelanda WHO (*World Health Organization*) Kunlabora Centro por Esploro pri Vivkvalito. Origininte en Germanio li transloĝiĝis al Nov-Zelando antaŭ pli ol 10 jaroj. Liaj esplorinteresoj estas eksperimenta psikologio kaj apliko de la WHO-demandilo pri vivkvalito. Antaŭ nelonge Chris komencis verki pri esperantologio kaj interlingvistiko, kaj fariĝis kunredaktoro de la aŭstralia kaj nov-zelanda bulteno *Esperanto Sub la Suda Kruco*.

Adreso de la aŭtoro

Christian Krägeloh <chris.krageloh@aut.ac.nz>, Department of Psychology,
School of Public Health and Psychosocial Studies,
Faculty of Health & Environmental Sciences,
Auckland University of Technology – North Shore Campus
Private Bag 92006, Auckland NZ-1142, New Zealand.
Telefono +64 9 921 9999, aparato 7103. Faksilo +64 9 921 9780.

Temporality in spoken Esperanto

Natalia Dankova

Abstract. In this article, we present some of the results of an empirical study of temporality in Esperanto spoken by informants of three mother tongues: French, Italian and Russian. By comparing the production of the subjects, this article treats transfer in Esperanto at the conceptual level, not through the forms produced, but rather by considering the preference of the speaker for such and such form used to express a given function. When reading Zamenhof's writings, we can notice that there is an underlying attribution of aspectual values to participles. Many examples of oral production confirm the evolutionary character of the temporal system of Esperanto.

Resumo. *Uzado de verbaj formoj en parolata esperanto.*

La artikolo analizas la uzadon de verbaj formoj en Esperanto parolata de personoj havantaj la francan, la italan aŭ la rusan kiel denaskan lingvon kaj montras kiel ĝi influas la elekton de ekzistantaj verbaj formoj kaj la aldonon de tempaj kaj aspektaj valoroj. Komparo farita kun la uzado de verbaj formoj en la originala verkaro de L. Zamenhof permesas kompreni lian logikon. Tiu-ĉi studo klarigas nuntempan uzadon de Esperanto kaj ĝian evoluon.

Résumé. *Temporalité en l'espéranto parlé.*

L'article analyse l'utilisation des formes verbales en espéranto parlé par des sujets de trois langues maternelles différentes (français, italien, russe) afin de démontrer comment la langue première intervient dans la sélection des formes verbales existantes et dans l'attribution des valeurs temporo-aspectuelles. Une comparaison est faite avec l'utilisation de la morphologie verbale par L. Zamenhof lui-même pour comprendre sa logique. L'étude contribue à une meilleure compréhension du fonctionnement de l'espéranto parlé actuellement et de son évolution.

NUMEROUS WORKS HAVE BEEN PUBLISHED about Esperanto, proclaiming both its merits as an international language and the benefits of the very existence of such a language. While the mechanics of Esperanto on a theoretical level have been documented, its oral use remains a mystery of sorts. Few linguists devote themselves to the study of Esperanto. Even today, the word *Esperanto* provokes emotional reactions that can go as far as

“Esperanto? Come on now, it doesn’t exist anymore!” This was the reaction of certain linguists I invited to my doctoral thesis defence in 1997, which dealt with spoken Esperanto (Dankova 1997b). Esperanto instills mistrust in linguists who do not believe in its existence or who refuse to take any interest in it from a scientific perspective. On the other hand, the enthusiasm of certain defenders of Esperanto, non-linguists, often hits a wall, since the arguments advanced in support of the language and its advantages often betray a lack of linguistic knowledge. Heated discourse about Esperanto in no way contributes to advancing the understanding of the way Esperanto works as a language, nor to the establishment of a dialogue between linguists and Esperantists. Humphrey Tonkin and Mark Fettes summarize the situation well:

... know Esperanto is to be regarded as an enthusiast, and hence biased; not to know it obviously disqualifies the researcher from writing about it (or ought to: there are some notorious exceptions). Hence the opportunities for outsiders to get to know the language and its community well are severely restricted. Such ignorance in turn weakens the claims of Esperanto speakers, for example about the extent of the Esperanto movement, the efficacy of the language, or its role in international life, because they cannot be verified through the testimony of reliably objective scholars. (Tonkin & Fettes 1996)

Marc van Oostendorp (1999:52) also evokes that “the lack of interest displayed by esperantologists for phonology is as unjustified as the disdain for Esperanto displayed by phonologists.” Spoken Esperanto has rarely been the focus of psycholinguistic study based on authentic corpora. As such, many aspects of the language have been abandoned by researchers.

Linguistic standards in Esperanto, an emotionally charged subject, were the focus of a study undertaken by Marie-Thérèse Lloancy (1995). She notices a prescriptive tendency in the people who participated in the study, as well as the fact that native speakers of Esperanto are not considered to speak a superior version of the language than those who speak Esperanto as a second language. Hiroshi Nagata and Renato Corsetti (2005) examine the judgement of grammatical acceptability of different types of phrases by adopting the methodology of error analysis. They also examine the differences in the judgements and in the productions in Esperanto of speakers whose mother tongues are typologically distant. The authors themselves recognize the limits of error analysis that they use in the interpretation of the results of their study:

El la metoda vidpunkto ĉi tiu analizo povas esti kritikata, car ĝi sekvas la tradician analizon de la eraroj ... [Translation: From the perspective of methodology, this analysis can be criticised, since it follows traditional error analysis ...] (Nagata & Corsetti 2005:22)

Error analysis has been widely criticised, to the point that it has sparked more elaborate approaches that consider the influence of the first language (L1) and the transfer into the second language (L2) in all their complexities, taking into consideration the communicative strategies of learners of L2. The issue of the influence of the mother tongue on L2 production remains particularly interesting in the case of Esperanto, given the context in which Esperanto is used and the grammar as it has been presented by the founder of the language. Esperanto spoken in a multilingual setting is influenced by the mother tongue of the speaker, but also by the multiple ways in which it is used by speakers of other L1 to whom each speaker of Esperanto is exposed when communicating.

Zamenhof founded his language on a morphological basis, that is, starting with a common inventory (radicals, affixes, articles, etc.) that may be manipulated, on an individual basis, according to the logic of the speaker's first language. In addition to expressing what is required by the language (for instance, subject, pronoun, verb tense and accusative), the speaker can also use other means to express that which may be optional, such as the feminine when speaking of animals (*katino* 'female cat'), the prefix marking the collective which includes the masculine and the feminine (*gekatoj* 'cats, male and female'), and complex verbal forms, which will be analyzed later in this article. Let us consider a simple example: definite/indefinite opposition. While this notion is universal, it is not grammaticalized in some languages. Furthermore, when it is grammaticalized, the way in which it is expressed varies from one language to another. How does Esperanto function in this situation? The grammar states that the definite article is *la*, regardless of gender and number. The omission of *la* corresponds to an indefinite article. Zamenhof specifies that the article may be omitted, first of all if its use is problematic for speakers whose L1 does not include articles. Surprisingly, he also states that articles in Esperanto are used in the same way as those in the speaker's L1. Standing before a locked door, a French person could say:

- (1a) *J'ai oublié ma clé.*
I forgot my key.

where the use of the possessive determiner excludes that of the article.

An Italian would say:

- (1b) *Ho dimenticato la chiave.*
I forgot the key.

while a Russian would say:

- (1c) Я забыл ключ. *Ya zabył klyuč.*
(I forgot key.)

Both Romance languages—French and Italian—are typologically very close and still proceed differently when it comes to the use of articles. Italian permits the use of both the possessive determiner and the article (*la mia chiave*), while French does not. As for the Russian example, the noun *klyuč* ‘key’, has no determiner at all. In Esperanto, according to the grammar, one should say:

- (1d) *Mi forgesis la ŝlosilon.*
I forgot the key.

while those who are “exempt” from using articles would say:

- (1e) *Mi forgesis ŝlosilon.*
(I forgot key.)

The way in which any concept or event is expressed depends not only on the means available in a language, but also on the rhetorical style inherent to this language, an element that Dan I. Slobin refers to as *thinking for speaking*. Rhetorical style explains why certain languages, despite having identical or similar means of expression, demonstrate notable differences in the formulation of a message, or in its general discursive organization. Slobin (1996) states:

In my own formulation: the expression of experience in linguistic terms constitutes **thinking for speaking** – a special form of thought that is mobilized for communication. Whatever effects grammar may or may not have outside of the act of speaking, the sort of mental activity that goes on while formulating utterances is not trivial or obvious, and deserves our attention. We encounter the contents of the mind in a special way when they are being accessed for use. That is, the activity of thinking takes on a particular quality when it is employed in the activity of speaking. In the evanescent time frame of consulting utterances in discourse one fits one’s thoughts into available linguistic frames. “Thinking for speaking” involves picking those characteristics of objects and events that (a) fit some conceptualization of the event, and (b) are readily encodable in the language. **I propose that, in acquiring a native language, the child learns particular ways of thinking for speaking.** (Slobin 1996:76)

Each language possesses its own set of grammatical categories and rules of usage. When learning a second language, a speaker is faced with two language systems that are more or less different from one another and that must be put into a relationship. The first language serves as a point of reference in the process of acquiring a second language and influences the production in L2. As a second language, Esperanto has a rare peculiarity in that there are few native speakers that can serve as a reference by providing a standard of usage. There are no territories or stable linguistic communities associated with the language. Unlike other languages, Esperanto follows the standard founded

on grammatical acceptability: any grammatically constructed statement is acceptable. The following French example illustrates this principle: When greeting someone, one may say *bonjour* ‘good day’, *bonsoir* ‘good evening’ or *bonne nuit* ‘good night’. Logically, one should also be able to say **bon matin* ‘good morning’, as is done in English, German and Russian, but French usage does not permit it.

On the subject of native speakers of Esperanto, a comment must be made. While there are, in fact, people who learn Esperanto as a first language, their use of the language reflects that of their parents, who are frequently of different nationalities and speak Esperanto in conditions of linguistic isolation. In these cases, Esperanto is often the only common language between the parents at the beginning of their relationship. Native speakers are never unilingual. Bilingualism, if it is not instilled right from the start, is developed when the child begins school, at which time the use of Esperanto is reduced considerably. Native speakers are but a small minority in the Esperantophone community. In the author’s opinion, no speaker may rightly claim to speak a standard form of Esperanto.

In this article, we will present some of the results of an empirical study of Esperanto spoken by informants of three different mother tongues: French, Italian and Russian. The informants were recorded during semi-guided interviews that unfolded according to a strict protocol. The corpus is composed of two types of narrative texts: stories produced on the basis of a series of images *Cat Story* (see page 51; cf. Maya Hickmann 1982) and stories relating a personal experience from the past. The informants speak Esperanto at a very advanced level and use the language in their daily lives.

Methods and data

The domain of temporality, with its conceptual complexities and various means of expression, offers a choice vantage point from which to study the influence of the L1. In all languages, a specific set of means allows the expression of temporality. The relationships between time and tense are not symmetrical. Narrative discourse, the focus of this study, reports events by situating them in time. When telling a story, the narrator organizes information by combining various means of expressing temporality with discursive strategies. The terms *tense*, *aspect*, *Aktionsart*, and *adverbial expressions of time*, as they are used here, are defined by Wolfgang Klein (1994):

Tenses and aspects, as defined here, are abstract temporal relations. Languages encode them in various ways. It may be a language collapses all tenses distinguished here in one morphological form, hence has no overt (morphological) tense marking; similarly for aspect. (Klein 1994:24)

For a definition of temporality and its various means of expressions, see also Dietrich et al. (1995).

The adopted theoretical framework, which distinguishes between a concept and its expression and between a form and its function, makes it possible to compare productions in four languages that have different ways of expressing temporality.

The informants, whose productions are at the basis of our study, were selected based on linguistic, social and psychological criteria. At the time of the interviews, the informants were 23 to 40 years of age. Regional differences that exist in spoken French and Italian were taken into consideration: Francophone informants come from Île-de-France and Italophone informants come from northern Italy. All informants have a similar socio-economic profile. They speak Esperanto on a regular basis, actively participate in meetings of Esperantists, and can be considered bilingual in terms of the definition by Georges Lüdi and Bernard Py (1986), that is, they use both languages in their everyday life. Most informants speak other second languages. Some live with a spouse of a different nationality and speak Esperanto within their family. The interviewer and author of this article knows the informants personally, which allowed the interviews to take place in an informal atmosphere, giving way to spontaneity and a certain level of familiarity. The goal of the study was not revealed to the informants.

Three groups of informants, made up of men and women, produced stories in Esperanto: ten Francophones from France, ten Italophones and ten Russophones. The same number of people made up test groups and produced stories respectively in French, Italian and Russian. The interviews took place following the same protocol. The informants produced several types of stories (stories based on images and stories based on personal experiences). Given the very strict selection criteria, the informants are considered to be representative and the number of informants used corresponds to the number of people usually used in this type of study.

Informants were selected based on a deliberate choice of L1. French and Italian have very similar verbal systems; however, in oral discourse, the use of available verbal forms occurs differently. Both Romance languages have simple and compound tenses made up of the auxiliary verbs *to be* and *to have* followed by a past participle. Italian is marked by great regional variations. It should be noted that when speaking of this language here, we refer to the standardized Italian spoken in northern Italy.

Unlike in the cases of French and Italian, the use of verbal forms in Russian is determined by both aspect and tense. Each verbal form (including infinitives, participles and gerunds) is marked by aspect, to which the expression of time is subordinate. In Russian, the passive form is rare and not

all active forms have a corresponding passive form. Russian presents a peculiarity that consists in the expression of the verbal aspect and *Aktionsart*, for example:

<i>Verb</i>	<i>pisat'</i>	<i>napisat'</i>	<i>dopisat'</i>
<i>Notion</i>	⟨to write⟩	⟨to write⟩	⟨to write⟩
<i>Aspect</i>	imperfective	perfective	perfective
<i>Aktionsart</i>	durative	resultative	terminative
<i>Meaning</i>	'to write'	'to have written'	'to finish writing'

Limited space prevents a detailed presentation of the specificities of the verbal systems of the three languages. For more information on this matter, the reader may wish to consult the grammars mentioned in the reference section (Grevisse, Sensini and Wade) or Dankova (1997b).

Discussion and results

In the domain of temporality, this diversity is combined with a multitude of choices offered by Zamenhof's official grammar, *Fundamento de Esperanto*. Esperanto has numerous verbal forms, the use and agreement of which are not defined by the founder of the language. Verbs may take on a simple or compound form.

The *Fundamento* refers to tense rather than aspect. This does not mean that Esperanto does not allow for the marking of aspect. Aspect marking does not occur in simple verbal tenses. Thus, the phrase *Mi skribis leteron* may be interpreted as 'I wrote a letter' or 'I was writing a letter', depending on the context. Zamenhof, a Russian Jew who was living in Bielostok, Grodno Governorate, Russia,¹ as a child and in Warsaw when he published his first book as a young man, considered Russian to be his first language. It is highly probable that Russian and Polish would have influenced the temporal system of Esperanto more than any of the other languages he knew. According to Russian and Polish models, it is possible (though not mandatory) to add a prefix in order to specify verbal aspect. Thus, in practice, *Li lernis la italan* 'He was learning Italian' may be opposed, in terms of aspect, to *Li ellernis la italan* 'He learned Italian (and he speaks it)'. *Lernis* and *ellernis* may be interpreted as imperfective and perfective, respectively. This possibility of distinguishing between aspects is not mentioned in the grammar of the founder of Esperanto, though it is present in productions (cf. also Michel Duc Goninaz 1974), as well as in Zamenhof's writings in Esperanto. It should be noted that the *Fundamento*

¹In Russian Белостокъ; now Białystok, Poland.

<i>Verbal form</i>	<i>Conjugated verb</i>	<i>Active participle</i>	<i>Passive participle</i>
infinitive	<i>paroli</i> 'to speak'		
present	<i>li parolas</i> 'he speaks'	<i>parolanta*</i> 'speaking'	<i>parolata</i> '[is] spoken'
past	<i>li parolis</i> 'he spoke'	<i>parolinta*</i> 'having spoken'	<i>parolita</i> '[was] spoken'
future	<i>li parolos</i> 'he will speak'	<i>parolonta*</i> 'having to speak'	<i>parolota</i> '[to be] spoken'
conditional	<i>li parolus</i> 'he would speak'		
subjunctive	<i>(ke) li parolu</i> '(I want him) to speak'		
imperative	<i>parolu!</i> 'speak!'		

Table 1. *Verbal forms in Esperanto*

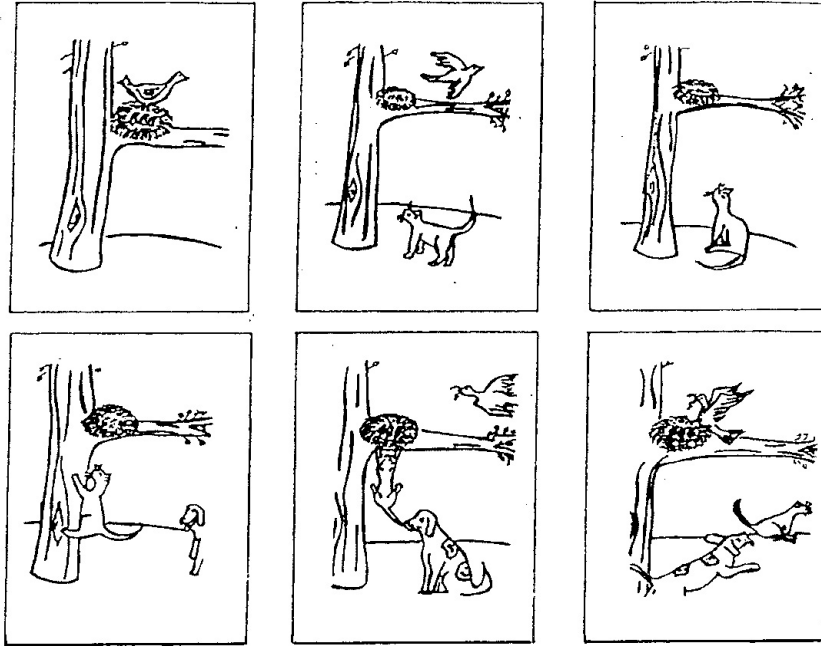
* Gerunds are built on participles by changing the desinence from *-a* to *-e* and may, like participles, take on three forms: *parolante* 'speaking', *parolinte* 'having spoken', *parolonte* 'having to speak'.

does not give any instructions with regard to certain notions such as verbal prefixation, the order of words, etc. Therefore, even though they are not outlined in the grammar, implicit rules exist and are respected by the founder himself.

Compound tenses are formed through the combination of the verb *esti* 'to be' with a passive or active participle. Each participle (passive or active) may take on three forms that are called, in Zamenhof's grammar, present, past or future participles. Any combination of the verb *esti* 'to be' with one of the participles is possible. Participial markers may be infixes in verbs such as, for example, *Se mi povintus, mi venus* 'If I could have come, I would have come', although the *Fundamento* does not recommend this usage. Zamenhof was aware that the grammar of Esperanto presented in the *Fundamento* was not sufficiently explicit.² However, the lack of clearly formulated rules leaves room for subjective interpretations by learners and speakers of Esperanto.

As with a set of Lego blocks, each speaker may build a personalized Esperanto with the numerous means offered by the language. The speaker's mother

²On this subject, see G. Mattos (1999), who focuses on a number of grey areas in the *Fundamento*, notably temporal vs. aspectual values in the verbal forms of Esperanto.

Cat Story

tongue manifests itself in the means selected. Thus, in Esperanto, we could speak of transfer based not on produced forms, but rather on the orientation toward one form with a given function or another, as any morphologically correct form is acceptable. The transfer is treated from a conceptual point of view. It is therefore a functional transfer rather than a lexical transfer, although the two are often connected.

When asked to produce a text by recounting something that has happened—describing a person, speaking of plans, etc.—each speaker executes a series of operations, both psycholinguistic (the act of recalling, the selection of information) and linguistic (the choice of lexical means, verbalization) (cf. Levelt 1989, Slobin 1991, 2003). The L1 is involved in the conceptualization of the verbal task, which is different for speakers of different mother tongues. Esperanto allows for a choice, among the means offered, of those that correspond to the linguistic needs of speakers of a given mother tongue.

The last part of three stories of which the support, a series of images entitled *Cat Story* (Hickmann 1982) often used by researchers working in the field of second language acquisition, allow for an illustration of the use of the means of expression of temporality of three informants of different mother tongues. These stories were judged representative of those collected for the corpus.

Story 1 (Informant: JEN, L1: Russian)

1. *kaj jen **venis** la kato al la nesto*
and then came the cat to the nest
2. *kaj jam preskaŭ **kaptis** la birdojn*
and already almost caught the birds
3. *sed nia hundo **tiris** la katon per la vosto*
but our dog pulled the cat by the tail
4. *kaj ĵus en la momento kiam la patrino-birdo **revenis***
and just at the moment when the mother bird returned
5. *la hundo **forpelis** la katon “For!”*
the dog chased the cat “Away!”
6. *kaj jen la ĉarmaj birdetoj **ricevas** la insektojn de la patrino-birdo*
and there the charming baby birds receive the insects from the mother bird
7. *kaj **hontigita** kato **forfuĝas***
and ashamed cat runs away

In this first story, told by a Russian speaker, there is little variation in the verbal morphology: we find five simple forms of the past in *-is*, two simple forms of the present in *-as* and one form of the passive participle (called past) in *-ita*. The temporal relationships between events are marked in part by adverbial expressions of time (*jam* ‘already’, *preskaŭ* ‘almost’, *ĵus en la momento* ‘just at the moment’). Two verbs, *forpeli* ‘to chase away, to expel’ and *forfuĝi* ‘to run away’, are used here with the prefix *for-*. In Russian, the mother tongue of the informant, prefixation serves to shape both the perfective aspect and the *Aktionsarten*, and the same plurifunctionality exists in productions in Esperanto by Russians. Thus, in line 5, the perfective aspect is expressed through the use of the marking of the past *-is* and the prefix *for-*. In line 7, the same prefix *for-* marks the direction ‘away’ (*Aktionsart*) of the verb *forfuĝi* ‘to run away’, used in the present form. In the narration, the opposition of the past in *-is* and the present in *-as* is often used as a perfective-imperfective type of opposition. This phenomenon is also observed in people learning different second languages.

The use of verbal prefixation occurs under the influence of a particular language: in Esperanto, Russian speakers use certain verbal prefixes, as per the Russian model, as a complementary means of marking the perfective aspect. Insofar as all the stories of the Russian speakers recorded are recounted in the past, prefixation concerns, first and foremost, verbs in the past tense in *-is*, and represents an additional way of distinguishing the perfective from the imperfective, a fundamental distinction in Russian of great conceptual importance for Russian speakers. Prefixation as a means of marking aspect is not present in the official grammar of Esperanto. Its use is testament not only to the influence of a particular language, but also to the creative activity of speakers.

Story 2 (Informant: FRA, L1: Italian)

1. *bonŝance tie proksime **estis** bona hundo*
happily there not far was a good dog
2. *kiu **malpermesis** tion*
who forbade it
3. ***prenante** la katon per la vosto*
by taking the cat by the tail
4. *kiam la patrino-birdo **revenis** kun mangaĵo por siaj birdetoj*
when the mother bird returned with food for her baby birds
5. *la kato **estis forfuĝinta postsekvata** de la hundo*
the cat had run away chased by the dog

Story 2 was produced by an Italian speaker. Here, next to simple forms such as *estis* ‘was’, *malpermesis* ‘forbade’, and *revenis* ‘returned’, we find a gerund in the present *prenante* ‘while taking’, a complex compound form of the verb *esti* ‘to be’ used in the past tense, and two participles. The participle *forfuĝinta* ‘had run away’ contains a suffix *-int-* and finds itself in a relationship of anteriority with the event described in the temporal subordinate, as well as with the perfective value. The suffix *-at-* in the participle *postsekvata* ‘chased’, of imperfective value, serves to express its simultaneous occurrence with the event of the subordinate. Thus, *Kiam la patrino-birdo revenis kun mangaĵo por siaj birdetoj, la kato estis forfuĝinta postsekvata de la hundo* is interpreted as ‘When the mother bird returned, the cat had run away and (was) chased by the dog’.

In order to ensure regularity, the founder of the language introduced a correspondence between conjugated verbs and participles. According to Zamenhof, the present (as it is called in his terminology) would always be marked by the vowel *-a-* in the morphemes of tense of verbal forms, for example: *li parolas* ‘he speaks’, *parolanta* ‘speaking’, *parolata* ‘spoken’. The same

would follow for the past, marked by the vowel *-i-*, and the future, marked by *-o-*. In absolute terms, this remains valid for the simple forms that express tense and dissipate the differences in aspect.

With regard to participles, this correspondence is illusory. In the analyzed corpus, the active and passive participles ending respectively with *-inta* and *-ita* have a perfective value, while the participles ending in *-anta* and *-ata* are imperfective. The last example shows this clearly: *la kato estis forfuĝinta postsekvata* ‘the cat had run away and (was) chased’. This raises a question: what is the value of active participles in *-onta* and passive participles in *-ota*, which Zamenhof calls future participles, that do not have a correspondence in the languages of our informants? In the corpus, the participle in *-onta* only appears once with the value of the prospective in the past: *La kato estis preskaŭ atingonta la neston* ‘the cat was almost at the point of reaching the nest’. There is no passive future participle.

The Italian speakers use almost all existing verbal forms in Esperanto, while the Russian speakers and the French speakers use a more limited number of forms. Nevertheless, as a whole, simple forms (*-i*, *-is*, *-as*) constitute between 87% and 95% (depending on the group) of the total of all verbal forms used. Compound forms are generally used in cases where the contrast in aspect is necessary: to describe simultaneous actions, Italian speakers depend on verbal morphology, while Russian speakers turn to verbal prefixation and lexical means.

The third excerpt comes from a story produced by a French speaker. This informant used minimal means to reach the goal. The only form in *-is*, in *kiu alvenis* ‘that had arrived’, combines the expression of the past, and therefore of tense, with the perfective aspect and describes an event accomplished in the past. The adverb *finfine* ‘at last’ specifies the position of one event in relation to others. For French speakers, the use of the present as a narrative tense is very common both in Esperanto and in French.

Story 3 (Informant: PAT, L1: French)

1. *do estas tiu bredhundo*
so is (it's) this shepherd dog³
2. *kiu alvenis*
that had arrived
3. *kaj mordas ĝian voston*
and bites his tail

³The word *bredhundo* does not mean ‘a sheep dog, a shepherd dog’ in Esperanto. During the conversation in French PAT used the word *berger* ‘shepherd (dog)’ in order to refer to the dog of *Cat Story*. Our translation is based on this interpretation of *bredhundo* from the context.

4. *kaj forkuras ĝin finfine*
and (makes) him flee at last
5. *do kaj revenas la birdino*
so and returns the (female) bird
6. *kaj tute trankvile donas mangaĵon al infanoj*
and very gently gives food to children

Although the role of temporal adverbials is not discussed here (cf. Dankova 1997a, 2002), the analyses were made while taking into consideration the interaction between verbal morphology and the different types of temporal adverbials in Esperanto and in the L1. The choice of adverbial means in Esperanto is influenced both by the L1 and by the framework of verbal morphology in Esperanto.

The differences in the verbal morphology of speakers of different mother tongues lie in the recourse to available verbal forms. We may state that Italian speakers use a richer verbal morphology than French and Russian speakers. In French and Italian oral productions similar to those in Esperanto, verbal morphology differs as well. Verbal morphology is more complex in Italian than in French, although the two languages are typologically very close. This complexity may be observed in the oral production of Italian speakers both in Italian and in Esperanto.

For Italian speakers, the marking of aspect, when it is necessary, lies in verbal means: compound forms are used to contrast events, especially in the case of simultaneous events. While Esperantophones whose L1 are a Romance language use active and passive participles, Russian speakers only use passive ones. Gerunds are used more frequently by Italian speakers.

In the spoken Esperanto of Russian speakers, verbal prefixation is often used as a means of marking the perfective aspect, as per the Russian model. Generally, while verbal prefixation affects mainly movement verbs in all of the speakers interviewed, Russian speakers exhibit a greater variety of prefixed verbs, including psychological verbs (such as *to see*, *to look*, *to hear*) and cognitive verbs (*to know*, *to think*). For Russian speakers, prefixation also affects infinitives: *havi* ‘to have’ imperfective vs. *ekhavi* ‘to get’ perfective, the prefix *ek-* serving officially to mark the beginning of an action: *ekkanti* ‘to begin to sing’.

Temporality in Zamenhof’s own writings

How did Zamenhof himself use morphology in Esperanto? Based on the first texts he wrote in this language, it is possible to deduce the implicit rules he followed while writing in a language that was only a few years young. Esperanto evolves and changes like any other living language. Even though,

on a methodological level, it is not appropriate to compare the writings of the founder of the language with recent oral production, the following examples are a good illustration of Zamenhof's logic in regard to his creation.

- (2) *Kaj la afero, kiu povus alporti utilon al ĉiu aparta adepto nur tiam, se antaŭe jam ekzistis multego da aliaj adeptoj, trovis nenian akceptanton kaj montriĝis malvive naskita.* (1887; 1929:19)⁴

And that which could be of use for any particular adept only when there already existed a great many adepts found no takers and proved itself to be stillborn.

In this example, the relationship of anteriority in the hypothetical structure is expressed through lexical means “*X* could bring ... if previously (*antaŭe*) there already (*jam*) existed”. The two verbs *to be able to* (*povus*) and *to exist* (*ekzistus*) are used in the conditional form. The passive past participle (according to Zamenhof's terminology) *naskita* ‘born’ has the value of the accomplished and of the past. The verb *montriĝis* ‘to show itself, to reveal itself’ is in the form of the past; logically, the participle *naskita* ‘born’ refers to an earlier period in relationship to the verb *montriĝis*, although it is not anteriority as such that is expressed here, but rather the accomplished character. This allows us to speak of the aspectual value of participles and not the temporal value, as stated by Zamenhof. Another example shows the dissociation in the marking of tense and aspect:

- (3) ... *ke al li estos proponata ia neefektivigebla utopio* (1887; 1929:17)
... that an unachievable utopia will be offered to him

In (3), the verb *esti* ‘to be’ in the future form is accompanied by a passive participle, called present. In effect, in this case that refers to the future, the participle *proponata* ‘offered’ expresses the idea of something that will be in the process of being offered in the future. Examples (4) and (5) illustrate the use of a passive participle, called past, that has a perfective value:

- (4) *la lingvo estos finita kaj preta* (1887; 1929:23)
the language will be completed and ready
- (5) *la enkonduko de unu komune akceptita lingvo internacia* (1887; 1929:17–18)
the introduction of one language commonly accepted as an international language

When reading Zamenhof, we notice that there is an underlying attribution of aspectual values to participles. Although the *Fundamento* does not speak

⁴The examples of Zamenhof's writings are taken from Zamenhof (1929). The first number in parenthesis refers to the date of the writing, while the second refers to the page number in his *Originala verkaro* (1929).

of verbal aspect, the writings of the creator of Esperanto reflect the logic of languages such as Polish or Russian in the treatment of participles and gerunds. As for the participles called future, their association with a simple verbal form (such as the present, the past and the future), in other words, in compound verbal tenses, remains rare. The active participle called future, is typically used as an adjective-attribute that refers to the future (examples (6a) and (6b)), while the passive participle called future is almost inexistent:

- (6a) ... *ĉiuj venontaj* ... *ĵaroj* (1917; 1929:358)
all the years to come = all future years
- (6b) ... *la estonta kongreso* (1905; 1929:228)
... the future convention

We might have expected that the simple future in *-os* would be accompanied by participles (called future) that were introduced in the grammar in order to attain regularity. In reality though, these participles are difficult to use by speakers of Esperanto, since few languages have future participles. This explains the difficulty with which Esperantophones interpret these forms and integrate them into compound tenses. The tendency is therefore stable: participles and gerunds, called past, express perfective value (examples (7), (8) and (9b)) while those called present are imperfective (example (9a)):

- (7) *Kaj ĝi estos trairinta la juĝon de l'tuta mondo* ... (1887; 1929:23)
And it will have made it through everyone's critique ...
- (8) *Kiam en mia urbo estos fondita templo* ... (1906; 1929:320)
When in my city a temple will be built ...
- (9a) *La libro estas legata.*
The book is (or is in the process of being) read.
- (9b) *La libro estas legita.*
The book is (already) read.

Verbal prefixation in Zamenhof's texts is mostly lexical. The later adoption of prefixation with an aspectual value could be interpreted as the result of research into the means of expression of verbal aspect by Esperantophones whose mother tongue specifies aspect in this way. It also reflects the evolution of the language as well as its flexibility and its capacity to adapt to the needs of its speakers. Another example confirms the evolutionary character of Esperanto. Zamenhof specifies that the suffixes of participles (cf. Table 1, columns 3 and 4) must not be combined with temporal endings (*-as*, *-is*, *-os*) or modal ending (*-us*). But usage has decided otherwise and mixed forms have evolved. Thus, usage gives us cases such as:

- (10a) *Mi povintus fari tion.*
I could have done that.

which combines the expression of the conditional (*-us*) and of the past (*-int-*) next to the more classic forms which express the conditional (10b), (10c), as is the case in Russian (11a), (11b):

(10b) *Mi povus fari tion.*
I could do that.

(10c) *Mi estus povinta fari tion.*
I could have done that.

(11a) Я мог бы делать это. *Ya mog by delat' èto.*
I could (IMPERFECTIVE) do (IMPERFECTIVE) that.
I could do that.
(I could have do that) (= I could have done that.)

(11b) Я мог бы сделать это. *Ya mog by sdelat' èto.*
I could (IMPERFECTIVE) do (PERFECTIVE) that.
I could do that.
(I could have do that) (= I could have done that.)

The recourse to complex or mixed forms is justified in cases that are ambiguous on a temporal or aspectual level. It is actually only in these cases that we find this type of verbal form, contrary to the simple forms that are used the most often.

Conclusion

In conclusion, we wish to highlight the fact that Esperanto allows its speakers to make choices among the means offered by the language by following the logic of the mother tongue. In the absence of detailed explanations about grammatical rules, Zamenhof leaves the door open to creativity and freedom of expression. Could this be considered negligence on his part, or rather a marketing strategy of sorts, aimed at recruiting more speakers attracted by the simplicity of the grammar? Whatever the case, simplicity and flexibility are what have allowed Esperanto to continue to exist as well as to attract and keep its adepts. The multitude of usages of Esperanto and the acceptance of this variation on the part of speakers represent the distinctive characteristics of modern Esperanto. In this article, we chose to examine the variation with reference to the verbal system, but many other elements offer proof (the use of the article, the place of adjectives, syntax, pronunciation, recourse to affixes, etc.).

References

- Dankova, Natalia (1997a). Transfert. Marquage temporo-aspectuel et adverbes de temps. In: L. Diaz & C. Perez (Eds.) *Views on the Acquisition and Use of a Second Language*, p. 171–176. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Dankova, Natalia (1997b). *Temporalité en espéranto. Étude du transfert*. Doctoral dissertation, Université de Paris-8.
- Natalia Dankova (2002). Conceptualisation et expression du temps en français québécois et en français de France. *Langues et linguistique* **28**, 45–70.
- Dietrich, Rainer; Klein, Wolfgang; Noyau, Collette (1995). *The Acquisition of Temporality in a Second Language*. Amsterdam: Benjamins.
- Duc Goninaz, Michel (1974). Les influences slaves en espéranto. *Cahier de Linguistique, d'Orientalisme et de Slavistique* **3–4**, p. 31–51.
- Grevisse, Maurice (2000). *Le Bon usage*. Louvain-La-Neuve: De Boeck.
- Hickman, Maya (1982). *The Development of Narrative Skills: Pragmatic and Metapragmatic Aspects of Discourse Cohesion*. Ph.D. Thesis, University of Chicago.
- Klein, Wolfgang (1994). *Time in Language*. London: Routledge.
- Levelt, Willem J. M. (1989). *Speaking. From Intention to Articulation*. London: MIT Press.
- Llonacy, Marie-Thérèse (1995). Esperantistoj kaj normo. (Unpublished manuscript.)
- Lüdi, Georges; Py, Bernard (1986). *Être bilingue*. Bern: Peter Lang.
- Nagata, Hiroshi; Corsetti, Renato (2005). Influoj de gepatra lingvo sur la lernadon de esperanto: psikolingvistika esploro. *Esperantologio / Esperanto Studies* **3**, 5–44.
- Mattos, Geraldo (1999). Esenco kaj estonteco de la Fundamento de Esperanto. *Esperantologio / Esperanto Studies* **1**, 21–37.
- van Oostendorp, Marc (1999). Syllable structure in Esperanto as an instantiation of universal phonology. *Esperantologio / Esperanto Studies* **1**, 52–80.
- Sensini, Marcello (1994). *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori.
- Slobin, Dan I. (1991). Learning to think for speaking. Native language, cognition and rhetorical style. *Pragmatics* **1/1**, 7–26.
- Slobin, Dan I. (1996). From “thought and language” to “thinking for speaking”. In: J. J. Gumperz; S. C. Levinson (Eds.), *Rethinking linguistic relativity*, p. 70–96. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slobin, Dan I. (2003). Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. In: D. Gentner; S. Goldin-Meadow (Eds.), *Language in mind: Advances in the Study of Language and Thought*, p. 157–192. Cambridge, MIT Press.

Tonkin, Humphrey; Fettes, Mark (1996). *Esperanto Studies: An Overview*. UEA, *Esperanto Documents*. www.esperantic.org/ced/espstu.htm

Wade, Terence (2002). *The Oxford Russian Grammar and Verbs*. Oxford: Oxford University Press.

Zamenhof, L. L. (1929). *Originala verkaro: Antaŭparoloj – Gazetartikoloj – Traktaĵoj – Paroladoj – Leteroj – Poemoj*. Kolektitaj kaj ordigitaj de D-ro Joh. Dietterle. Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn. Reproduced in 1983 by Oriental-Libro, Osaka.

Zamenhof, L. L. (1963). *Fundamento de Esperanto*. Marmande: Esperantaj Francaj Eldonoj.

The text has been translated from French by Julie Anne Ryan, research assistant at the Université du Québec en Outaouais.

About the author

Natalia Dankova completed her doctorate in language sciences in 1997, in Paris. She has worked in the fields of language teaching (French as a second or foreign language, Italian, Russian) and of research in psycholinguistics and applied phonetics. A faculty member at the Université du Québec en Outaouais, she currently teaches linguistics, history of the French language, second language acquisition and phonetics for the Department of Language Studies. Natalia Dankova remains active in the field of the francization of immigrants by offering assistance to teachers of French as a second language, and advising and supporting immigrants throughout their transition. She publishes scientific papers concerning the acquisition of languages, psycholinguistics, variation of French and spoken Esperanto.

Author's address

Natalia Dankova (natalia.dankova@uqo.ca)

Université du Québec en Outaouais, Département d'Études langagières
283, boulevard Alexandre-Taché, Gatineau (Québec) J8X 3X7, Canada

Received 2007-10-26; in final form 2008-08-05. Accepted 2008-08-10

Lazar Markoviĉ Zamenhof kaj la Zamenhof-falsaĵaro

Árpád RÁTKAI

Resumo. Lazar Markoviĉ Zamenhof (1859–1917), rusa judo naskiĝinta en la urbo Bjelostoko (Grodna gubernio, Rusio) iniciatis la Internacian Lingvon sub la plumnomo/pseŭdonimo Dr. Esperanto en la jaro 1887 en Varsovio. En la 20-a jarcento pro diversaj motivoj oni falsofaris kaj liajn nomon, plumnomojn, naskiĝlokon, etnan identecon kaj lian iniciaton. Ni detale montras la falsigojn kaj komparas ilin kun la veraĵoj.

Abstract. Lazar Markovich Zamenhof (1859–1917), a Russian Jew born in Bielostok (Grodno Governorate, Russia), in 1887 initiated the International Language under the pen-name Dr. Esperanto. In the 20th century, his name, pen-names, birthplace, ethnic identity and his initiative were changed for various reasons, resulting in false information being published in many encyclopedias and other media. We exhibit these false assertions and compare them with facts.

L AZAR MARKOVIĈ ZAMENHOF (1859–1917), rusa judo naskiĝinta en la urbo Bjelostoko (Grodna gubernio, Rusio) iniciatis la Internacian Lingvon sub la plumnomo/pseŭdonimo Dr. Esperanto en la jaro 1887 en Varsovio. En la 20-a jarcento jen pro timo de antisemitoj, jen pro judofobio, jen pro rusofobio, jen pro aliaj kaŭzoj, esperantistoj falsofaris kaj liajn nomon, plumnomojn, naskiĝlokon, etnan identecon kaj lian iniciaton. Tiun komplekson de falsaĵoj poste multaj esperantistoj sincere kredis kaj fervore disvastigis kune kun la lingvo. Konforme al la Zamenhof-falsaĵaro, kiu dum jarcento esperantistoj disvastigis, multaj referenclibroj kaj aliaj fontoj enhavas diversajn falsajn datumojn. En la lastaj jardekoj tamen fariĝis por ili pli kaj pli malfacile akceptigi la tradiciajn galimatiojn; tial la komponentoj de Zamenhof-falsaĵaro faladas kiel domenludiloj. Por kompreni la aktualan situacion unue ni devas fiksi la faktojn.

1. Nomo

Aŭtenta nomo de persono estas fundamenta identigilo fiksita en oficialaj dokumentoj. La nomo estas fundamenta referencilo en tiuj kazoj, kiam la persono aplikas unu aŭ plurajn plumnomojn, aŭtornomojn, pseŭdonimojn, kaŝnomojn, karesnomojn, mallongigitajn nomojn, kromnomojn, moknomojn, ŝercnomojn, asimilitajn (tradukitajn, alilingvajn) nomformojn kaj aliajn nomvariantojn. Referencilo aparte gravas en la bibliotekaj katalogoj kaj ĝenerale en informadiko.

Samtempe (sinkrone) nur unu aŭtenta nomo ekzistas, sed sinsekve (diakrone) oni povas havi du aŭ plurajn. Nomŝanĝo povas okazi nur laŭ decido aŭ almenaŭ rekono, konfirmo de ŝtata aŭtoritato, kaj oni devas same fiksi tion en oficialaj dokumentoj, aŭ almenaŭ oni povas sendube konstati tion el aliaj oficialaj dokumentoj, kies temo ne la nomŝanĝo estas. Ekde la nomŝanĝo tiu nova estas la aŭtenta, kaj la persono por oficiala celo devas uzi ekskluzive la novan; uzo de la malnova estas falsofaro.

Rusaj nomoj konsistas el tri elementoj: person-nomo + patra nomo derivita + famili-nomo. Pri la nomo de Zamenhof ekzistas pluraj dokumentoj, kiuj aperis plurfoje kun fotokopio, traduko k.t.p. Laŭ la naskiĝatesto¹ oni registris la jidan personnomon de la novnaskito: Лейзеръ [*Lejzer''*]. Poste, en la aliaj dokumentoj, ne tiu nomo aperis, sed la antaŭnomo Лазаръ [*Lazar'*]. Lia dua nomo derivita el la nomo de la patro ne aperis en la naskiĝdokumento. En unu dokumento tiun duan nomon oni derivis el la jida nomo de lia patro: Мотелев [*Motelev*], kaj en alia dokumento la patran nomo aperis ruse kaj en gramprojoj jide: сын Марка (Мотеля) [*filo de Marko (de Motel)*]. En ĉiuj aliaj dokumentoj tiu patra nomo estas Маркович [*Markoviĉ*].

En la dokumentoj kompreneble oni skribis lian nomon en la oficiala, rusa lingvo, per ciril-litera alfabeto: Лазаръ Маркович Заменгофъ [*Lazar' Markoviĉ Zamenhof''*].² Lian nomon atestas la jenaj oficialaj dokumentoj:

1. Atesto pri lia sano, 1869.³
2. Peticio de Zamenhof al la Moskva Universitato, 1879.⁴
3. Atesto pri tio, ke li estas filo de Marko Fabianoviĉ Zamenhof, 1879.⁵
4. Peticio de Zamenhof al Moskva Universitato, 1879, alskribo 1880.⁶
5. Atesto de la Moskva Universitato al Zamenhof pri eksigo, 1881.⁷

¹Esperanto Triumfonta nr. 115, 1922-12-17; Lapenna 1960:[105, fotopaĝo 1]; Boulton 1962:[fotopaĝo 3]; Holzhaus 1973:8, 68. 1978:10, 71; Holzhaus 1978:10, 71.

²La cirila r [g] respondas kaj al la latina g, kaj al la latina h. La elekto de h en tiu ĉi kazo estas motivita de la ĝermana (germana aŭ jida) origino de la nomo.

³La Nova Epoko, Nr. 75, Dec. 1929:60; Holzhaus 1973:8, 68.

⁴La Nova Epoko, Nr. 75, Dec. 1929:62; Holzhaus 1973:10, 71.

⁵Holzhaus 1973:9. En tiu atesto aperis la patra nomo Motelev.

⁶La Nova Epoko. Nr. 75. Dec. 1929:60; Holzhaus 1973:10–11, 71.

⁷La Nova Epoko. Nr. 75. Dec. 1929:64, 65; Holzhaus 1973:12.

6. Atesto de Moskva Universitato pri li al la Varsovia Militadministrarejo, 1881.⁸
7. Diplomo por li de Varsovia Universitato, 1885.⁹
8. Parto de petskribo: Programo por la periodaĵo *La Internaciulo*, 1888.¹⁰
9. Aldono al la petskribo por eldono de periodaĵo, 1888.¹¹
10. Naskiĝdokumento de lia filino Sofia Lazarovna Zamenhof, 1889.¹²

Kvankam en la naskiĝdokumento la nomo de la infano kaj de la patro aperis jide, poste la instancoj neniam kreis pluan dokumenton por deklari la rusajn formojn, nur simple uzis ilin. Do se temas speciale pri la suĉinfano Lejzer, aŭ pri la infano iom poste, la uzo de tiu nomo estas ĝusta, kondiĉe ke restas klare, ke temas pri la frua, jida antaŭnomo de Lazar Markoviĉ Zamenhof.

Krom tiu oficiale akceptita ŝanĝo de *Lejzer*" al *Lazar'* aliaj ŝanĝoj ne okazis. En la postaj vivperiodoj lia nomo estis *Lazar Markoviĉ Zamenhof* ĝis la fino de lia vivo. Unu el la dokumentoj estis publikigita en 1923, kvar aliaj en 1929. El ili ĉio evidentiĝis, kaj la poste publikigitaj pluaĵaj dokumentoj alportis nenion novan. La dokumentoj estas aŭtentaj; almenaŭ dum la pasintaj okdek jaroj ne aperis dubo pri ilia fidindeco.

Oni povas paroli ankaŭ pri oficiala nomo, sed tiukaze atenti, ke la vorto "oficiala" signifas "laŭ la preskriboj de la rusa ŝtato", kaj ne "laŭ la religiaj preskriboj". Manko de tiu distingo ebligas konfuzon kaj misprezenton, kiel en kelkaj Zamenhof-biografioj (speciale ĉe Maimon 1978).

Kvankam nur unu fojon, en 1889, li skribis poŝtkarte:¹³ "Mia plena nomo estas Ludvigo Lazaro (Ljudovik Markoviĉ Z-f)"¹⁴ Estas rimarkinde, ke la esperantaj kaj la rusaj nomoj ne kongruas. Ĝi estas privata mesaĝo, el kiu oni povas konkludi kiel li tiutempe volis esti konata de ruslanda esperantisto. Post tiu sola kazo nek kiel nomo, nek kiel plumnomo ĝi aperis. Li elektis aliajn plumnomojn. Tiu citaĵo certe estas taŭga por analizi la psikon de LMZ kaj lian rilaton al sia patro, sed ne por konstati lian nomon antaŭ ekzameni la dokumentojn.

⁸Holzhaus 1973:11, 72.

⁹Holzhaus 1969:297; 1973:13, 14, 48, 49, 77, 485. – Лазарь сын Марка (Мотеля) (1969:297, 1973:13, 48, 485) [*Lazar' filo de Marko (de Motel)*] (1969:313, 1973:14, 49).

¹⁰Holzhaus 1969:294, 295, 310, 311; 1973:47, 49, 482, 483.

¹¹Holzhaus 1969:296; 1973:49, 484. – La nomoj ne estas tradukendaj, sed Holzhaus donis Esperantan formon ankaŭ al la patra nomo ("de Motel", 1973:49). En la originala teksto estas "Мотелев" [*Motelev*] (1969:296, 1973:484).

¹²Holzhaus 1969:145, 476; 1978:19, 157.

¹³Poŝtkarto 1889-06-21/1889-07-03 al Vladimir Majnov; citita laŭ Zamenhof (1929:482).

¹⁴"*ruslitere*", t.e. verŝajne Людовикъ Марковичъ З-фъ, kvankam la fonto ne uzas cirilajn literojn.

2. Nomo mallongigita

En la rusa lingvo plej ofte oni uzas nur la unuan antaŭnomon kun la familia nomo, kaj la duan nom-elementon oni simple ellasas, ofte ankaŭ en oficiala uzo. Krome la duan aŭ la unuajn du nom-elementojn ofte oni mallongigas per la komencliteroj. Plej ofte restas nur la komenclitero de la unua nomelemento. Do lia nomo plej ofte aperis kaj li plej ofte subskribis Л. Заменгофъ aŭ *L. Zamenhof*.

La pli longan mallongigitan formon Л. М. Заменгофъ aŭ *L. M. Zamenhof* li uzis nur en kazoj de neceso. Ekzemple en Sanktpeterburgo li dek tri foje aperigis anoncojn en la ruslingva semajna ilustrita revuo *Niva* en 1899. En tiuj anoncoj la varsoviano Дръ. Л. М. Заменгофъ [Dr'' L. M. Zamenhof''] ofertis siajn librojn pri Esperanto.¹⁵ Li promesis sendi libropakon al tiuj, kiuj sendas tri rublojn kaj 20 kopekojn al li. Monsendaĵojn la poŝto akceptis nur kun preciza adreso kaj poŝtistoj rajtis enmanigi ĝin nur al tiuj personoj, kies identeco estis kontrolebla per legitimilo.

Jam pli frue, en 1888, li dufoje anoncis en la sama gazeto tiel, ke li petis la mონsendaĵojn al la nomo *L. Zamenhof*. Povis okazi, ke li havis malfacilaĵon pro manko de la dua nomo aŭ nom-mallongigo; tial li ŝanĝis la nomon en la pluaj anoncoj. Sed kiam temis pri simpla poŝta sendaĵo, kompreneble sufiĉis *L. Zamenhof*, kion oni povas legi sur liaj poŝtkartoj, kovertoj, stampiloj k.t.p.

En la mallongigita nomo la signifo de *M.* estis 'Markoviĉ' kaj *L.* estis 'Lazar'. La esperantigita *Lazaro Zamenhof* estis en la *Adresaro de la esperantistoj* eldonita de *L. Zamenhof*. La konstantecon de lia nomo montras ĝiaj derivaĵoj en la kompleta nomo de lia filino, kiel en la menciita dokumento de Sofia Lazarovna Zamenhof el la jaro 1889 kaj ŝia kuracista diplomo el la jaro 1915.¹⁶

En la jaroj 1887–1889 li aplikis la plumnomon Dr. Esperanto, sed de 1889 dum dek ses jaroj aperis liaj verkoj sub la mallongigita nomformo *L. Zamenhof* aŭ *Dr. L. Zamenhof*. En la plej longa periodo de lia aŭtora aktivado li verkis preskaŭ ĉiam sub sia mallongigita nomo. La eldonejo Hachette enkondukis ankaŭ aliajn plumnomojn, sed tio apartenas al la historio de liaj plumnomoj. En la lasta periodo de sia vivo li uzis *L. Zamenhof* kiam temis pri mono.¹⁷ En aliaj kazoj li subskribis jen tion, jen iun el la plumnomoj.

¹⁵Holzhaus 1969:80–86; 1973:28, 308–312.

¹⁶Holzhaus 1973:56, 498.

¹⁷En 1911, en la nomaro de klientaro de Ĉekbanko Esperantista. Holzhaus 1973:58, 516.

3. Plumnomoj

La aŭtoro LMZ simile al multaj aliaj aŭtoroj aplikis plurajn plumnomojn. Komence li preferis pseŭdonimojn, poste li aplikis sian familian nomon kun diversaj plum-antaŭnomoj. Sed en ĉiuj periodoj apud la diversaj plumnomoj li verkis ankaŭ sub la nomo *L. Zamenhof*. Ne kalkulante la postzamenhofajn falsaĵojn tiu *L. Zamenhof* estas lia plej ofta aŭtoronomo.

3.1. Plumnomoj – pseŭdonimoj

1. *Hamzefon* (1882) verkis du artikolojn en la ruslingva gazeto *Razsvet*.
2. *Hemza* (1888) tradukis *Kanto de studentoj* en la *Dua Libro*.
3. *Dr. Esperanto* (1887–1890). 1887: ruse, pole, france, germane; 1889: angle, svede, latve; 1890: bulgare. En la unuaj jaroj tiu pseŭdonimo fariĝis vaste konata.
4. *D-ro Esperanto* (1888–1890): 1888 Esperante, 1890 litove. En Esperantujo tiu pseŭdonimo fariĝis vaste konata, kaj por la unuaj esperantistoj baldaŭ evidentiĝis lia vera nomo, ja sur la lasta presita paĝo de la *Unua Libro* estis lia poŝta adreso ĉe D-ro L. Zamenhof.
5. *Amiko* (1889). Esperante en la septembra numero de *La Esperantisto*.
6. *N. N.* (1889) tradukis al la rusa sian verkon *Dua Libro de l’Lingvo Internacia*.
7. *Anna R.* (1889) tradukis Andersen en *La Esperantisto*.
8. *Hanez* (1900): studo en la hebrea.
9. *Unuel* (1903) en *Fundamenta krestomatio*.
10. *Homo sum* (1901): aŭtoro de libro pri la hilelismo.
11. *Homarano* (1906) en *Ruslanda Esperantisto*, Majo.
12. *Dr. X* (1909). Jidlingva artikolo en *Lebn un Visnŝaft*, Nr. 1.

3.2. Plumnomoj – La familia nomo Zamenhof kun diversaj plum-antaŭnomoj

1. *Do* (1903–1917). La eldonejo Hachette planis bele ornamitan paĝkapon kun la nomo de la libroserio *Kolekto Esperanta aprobita de Do Zamenhof*. En tiu serio aperis ĉiuj gravaj verkoj pri kaj en la Lingvo Internacia. En 1906 la eldonejo ŝanĝis la titolon de la serio al *Esperanto. Verkaro de Do Zamenhof*. Tamen iom pli malsupre, sub la paĝokapo neniam aperis tiu *Do*, sed kutime la vera nomo *L. Zamenhof*, kaj post 1905 plej ofte iu plumnomo.

2. *L.-L.* aŭ *Dr. L.-L.* (1903–1907): la eldonejo Hachette enkondukis tiujn plum-antaŭnomojn kun strekoj: *L.-L.* aŭ *Dr. L.-L.* Ĝia aplikado daŭris nur kelkajn jarojn, malkonsekvence, eĉ konfuze. Ofte sur la kovrilo estis *L.-L.*, sed sur la unua paĝo *L. L.*, kaj alian fojon inverse. La malkonsekvencan uzadon de la streko sekvis ĝia definitiva forlaso. Sed ankaŭ en tiuj jaroj li ofte uzis sian nomon *L. Zamenhof*.
3. *L. L.* aŭ *Dr. L. L.* (1903–1917): ĝis 1905 novaj verkoj de Zamenhof aperis jen sub lia nomo *L. Zamenhof*, jen sub la plumnomo *L. L. Zamenhof*. Ekde 1906 tiu lasta estis la plej ofte aplikata, kaj tio aperis kiel konstanta kunlaboranto en *La Revuo* en 1906, kaj aŭtoro de angla artikolo en 1907.¹⁸ La aplikadon de tiu plumnomo verŝajne iniciatis la fakuloj de la eldonejo Hachette. Pli malfrue Zamenhof mendis novan stampilon (1909) kun la surskribo *L. L. Zamenhof* kaj ofte ankaŭ subskribis tiel (1910), sed neniam ekskluzive. Paralele li ankaŭ poste uzis siajn malnovajn stampilojn kaj subskribis plej ofte *L. Zamenhof*.
4. *Lazaro Ludoviko* estis sporade aperintaj plum-antaŭnomoj. Unue ĝi aperis en 1896 en traduko de Zamenhof-letero, kies ruslingvan originalon ni ne konas,¹⁹ sed pli frue kaj poste ĝis 1906 en la sama revuo aperis ĉiam *L. Zamenhof*. En 1904 tiuj du plum-antaŭnomoj aperis sub anglalingva artikolo.²⁰ Ankaŭ en 1907 nur unu foje aperis tiuj en *La Revuo*. Stampilo *Lazaro Ludokviko* ne estas konata.
5. *Dr. Luiz* (1892) aperis unufoje, en portugala traduko.²¹
6. *Dr. Ludwik* (1910) aperis Esperante kaj pole, i.a. kiel aŭtoro de kelkaj versoj en la volumo *Sonoj esperantaj* de Leo Belmont. Li havis ankaŭ vizitkarton kun la plumnomo *Dr. Ludwik Zamenhof*.²²

Rimarkigo 1. Necesas aldoni, ke kelkaj aliaj antaŭnomoj, kvankam ili ekzistis, ne estas en tiu listo, ĉar ili estis nek aŭtentaj, oficialaj nomoj, nek plumnomoj. Ekzemple ekzistis *Eliezer*, sed taŭga nur por religiaj celoj, kaj *Ludoviko Lazaro* por privataj uzoj. Kiel plumnomoj ili estas postzamenhofaj falsajoj.

Rimarkigo 2. En la antaŭparolo de *Leteroj de L.-L. Zamenhof* Gaston Waringhien zorgo atentigis la legantojn je la diferencoj inter la leterpaperoj

¹⁸What is Esperanto? *The North American Review*, vol. 185, nr. 606, p. 15–21; Holzhaus 1969:174–181; 1978:28, 235–241.

¹⁹La tradukon fare de Vladimir Gernet aperis en *Lingvo Internacia* (Uppsala) 1898:6–7 (jun–jul), p. 119; Zamenhof (1929:417–422). Sed tie aperis nur la teksto de la letero sen la nomo de la subskribinto.

²⁰Esperanto: a New International Language. *The Independent*, 1904-08-11, p. 326–330; Holzhaus 1969:164, 1973:24, 256; 1978:28, 227, 281.

²¹*La lingua universal “Esperanto”. Methodo completo comprehendendo dois vocabularios segundo a edição allemã de Dr. Luiz Samenhof traduzido e coordenado por Jayme Heinlein Ferreira de Lisboa.* Nuremberg, 1892.

²²Holzhaus 1973:477.

stampitaj kaj presitaj: *Dr. L.* respektive *D-ro L.*, sed konfuzis ilin per la jena aserto: “Ĉe la fino mi forigis la ĝentilan formulon: Via L. L. ZAMENHOF per kiu finiĝas ĉiuj leteroj” (Waringhien 1948:XII). Oni rajtas dubi je tio – ja en la titolo de la libro estas la kunlig-streka varianto *L.-L.* Krome: se sur ĉiuj leterpaperoj estis unu *L.*, oni rajtas dubi, ke subskribe ĉiam estis *L. L.*

4. Naskiĝloko

Rusio dum la vivo de LMZ dividiĝis en 81 gubernioj. En 1791 la cara administracio por la enmigrintaj judoj asignis Judan enloĝiĝan zonan²³ en la okcidenta parto de la lando. Judoj devis loĝi en la urboj de tiu zono, kie okazis multaj kontraŭjudaj pogromoj, krome ili ne rajtis libere elekti profesion kaj oni limigis iliajn lern-eblecojn. La juda enloĝiĝa zono ĉesis nur en 1917, je la egalrajtigo de ĉiuj minoritatoj.

Tiu rusia Judujo dum la vivo de Zamenhof ampleksis 22 guberniojn. Zamenhof naskiĝis en la Grodna gubernio, en la urbo Bjelostoko, kiun oni skribis kompreneble per cirilaj literoj: Белостокъ. La Esperanta formo de tiu urbonomo la unuan fojon aperis en la revuo *Lingvo Internacia* en la jaro 1896, en letero de Zamenhof: “Mi naskiĝis en Bjelostoko, gubernio de Grodno.”²⁴

La situo de Bjelostoko krom la oficiala, jura divido estas difinebla ankaŭ laŭ geografiaj-historiaj regionoj: ĝi situis en la regiono Litvo.²⁵ Multaj poloj, litovoj kaj judoj same konsideris Litvon kiel sian patrujon. En la Rusa Imperio pro la grandaj distancoj kaj grandaj socigeografiaj diferencoj vere grandan signifon havis la regionismo kaj la samlokeco.

La rusia Bjelostoko en 1918 (sed definitive nur en 1921, laŭ la packontrakto en Rigo) fariĝis parto de la sendependiĝanta Pollando. Ĉu Bjelostoko (Белостокъ) en la longa 19-a jarcento (t.e. ĝis la unua mondmilito) kaj la postmilita Bjalistoko (Białystok) estis la samaj lokoj? Geodezie jes, t.e. la geografiaj koordinatoj identas, sed preskaŭ ĉio alia rapide ŝanĝiĝis, diferencis: politika potenco, administracio, instancoj, jursistemo, mono, ekonomio, trafiko (fervoja ŝpuro), oficiala lingvo kaj skribo (alfabeto), kulturo, oficiala religio, etna konsisto de la loĝantaro, aspekto de la urbo k.t.p. La du urbonomoj kaj prononce kaj skribe diferencas, kaj ili strikte ligiĝas al sia historia

²³Черта постоянной еврейской оседлости [Ĉerta postojannoĵ jevrejskoj osedlosti]. En Esperanto oni nomas ĝin ankaŭ *setliĝa zono*, germane *Ansiedlungsrayon*, angle *Pale of Settlement*, pole *strefa osiedlenia*.

²⁴Lingvo Internacia, 1896, p. 115.

²⁵Litvo aŭ Granda Litovio kiel geografia-kultura regiono ampleksis kelkajn guberniojn, pli malpli sur la teritorio de la hodiaŭa Litovio, Belorusio, nord-orienta Pollando kaj la regiono Kaliningrado. Do ĝi ampleksis i.a. la Grodnan gubernion.

periodo.²⁶ La PIV-aj urbonomoj *Bjelostoko* (Zamenhofa vorto) kaj *Bjalistoko* (en Pollando) precize respegulas la realon.

5. Etna identeco

Li naskiĝis en juda familio.²⁷ En la juda enloĝiĝa zono pluraj etnoj vivis diaspore, miksite. En Bjelostoko la judaro konsistis la plimulton. Gepatra lingvo de la judoj estis la jida, pri kiu tiutempe oni opiniis ke envere ne estas lingvo, nur dialekto germana.²⁸ Eĉ Zamenhof mem plurfoje nomis ĝin “judgermana dialekto”. Nur en la 20-a jarcento klariĝis, ke ĝi estas vera, memstara, aparta lingvo. La patrino de Zamenhof parolis ĝin kiel gepatran lingvon, same kiel la plimulto de la aliaj judoj, kiuj ne konis fremdajn lingvojn, kvankam ili iomete komprenis tiujn de la etne bunta medio (rusa, pola, litova, germana k.t.p.).

Do, la jida estis la unua lingvo de la Zamenhof-filoj, kiuj frekventis la jidlingvan elementan lernejon. Zamenhof mem verkis ankaŭ jide; li eĉ prilaboris jidan gramatikon. La vorto *gento* havas mitan, rasisman nuancon. LMZ uzis la Esperantan vorton *gento* (kelkfoje eĉ *raso*), sed laŭ la enhavo de liaj tekstoj tute klare oni povas konkludi, ke temis pri etno, pri la jidan lingvon parolanta juda etno vivanta en Rusio.

Zamenhof tamen havis du gepatrajn lingvojn, ĉar Mark, lia patro, celis kompletan asimiliĝon. Laŭ lia volo la rusa estis la hejma lingvo en la familio. Ruslingvaj estis la gimnazio kaj la universitato, kiujn Lazar frekventis. La efiko de la rusa kulturo estis tiel forta, ke li komencis verki ruslingvajn poemojn, celante fariĝi rusa verkisto. Tamen li devis rezigni de la kompleta asimiliĝo, ja en la universitato li spertis la socian realaĵon de la cara Rusio, ke malgraŭ siaj klopodoj, li restis “nur judo”. Sed la rusa identeco restis tiom forta, ke tiu herediĝis ankaŭ al lia filo Adamo, en kies familion la rusa restis la familia lingvo eĉ post la unua mondmilito, en la sendependa Pollando.

Do, la etna identeco de Zamenhof ne estas difinebla nur per la vorto *judo*, ja la judaro konsistas el germana, hispana, hungara, etiopa k.t.p. judaj etnoj, kun apartaj kulturaj trajtoj. Zamenhof estis ruslingva judo kun rusa kulturo, mallonge: rusa judo.²⁹

²⁶Etimologia ligo inter la vortoj *Bialystok* kaj Белостокъ ekzistas, sed temas pri du malsamaj vortoj. Nun ne pri etimologio temas, sed pri la oficialaj identigiloj, pri la oficiale registritaj nomoj, kiuj efektive, fakte ŝanĝiĝis.

²⁷Anstataŭ la vorto *judo* siatempe oni uzis la vorton *hebreo*.

²⁸Eĉ en *La Nova Plena Ilustrita Vortaro* (2002) oni povas legi tiun falsan difinon.

²⁹La ofte citita Zamenhofa difino “mi estas ruslanda hebreo” estas malaplikenda, ĉar (1) temas pri judoj – la Esperanta vorto *hebreo* signifas ilian malnovepokan lingvon; kaj (2) ruslanda ne estas etna, sed geografia difino. Elmigrantaj rusaj judoj jam ne estis ruslandaj, sed restis ruskulturaj. La infanoj de LMZ vivantaj en Pollando restis ruskulturaj, sed ne ruslandaj. Paranteze: oni vokis Zamenhofon loĝi en Parizo, do esti franclandano.

6. Kreinto kaj iniciatinto

La teorion de Juan Luis Vives (1492–1540) pri la Universala Lingvo rifuzis la humanisto Comenius (Jan Amos Komenský 1592–1670), kiu lanĉis la teorion pri la Internacia Lingvo en 1668. Tiu estis parto de grandioza plano pri paco kaj kunlaboro inter la eŭropaj popoloj, kiuj gardos siajn etnajn lingvojn, en kiuj devos okazi la lerneja instruado. Li starigis postulatojn por la estonta lingvo. Sed Comenius ne sukcesis prilabori tiun lingvoprojekton, nek trovi taŭgan nomon de sia nova koncepto. Pro manko de taŭga termino oni erare taksas lin adepto de Universala Lingvo – ja ĝuste li estis la unua kiu rifuzis tion.

Kvankam LMZ ne konis kaj ne povis skizi la historian tendencon de Eŭropo tiel bone kiel Comenius, ankaŭ li celis pacon kaj fratecon inter la diverslingvaj etnoj. Por tiu celo li

1. sukcese kreis la lingvoprojekton de 1887 konforme al la postulatoj starigitaj de Comenius, kvankam li verŝajne ne konis la verkon de sia spirita antaŭulo; kaj
2. trovis la taŭgan nomon *Internacia Lingvo*, kvankam komence ankaŭ li uzis la malnovan kaj maltaŭgan terminologion: la nomo de la unua, ne publikigita versio de lia lingvoprojekto estis *Lingve Universala*.

En 1887 la projekto de Internacia Lingvo aperis sinsekve en rusa, pola, franca kaj germana lingvoj, ĉiu libro kun la aŭtor-nomo/pseŭdonimo *Dr. Esperanto*.

7. La origino de la falsofaradoj

Tiutempe oni decidis prepari la unuan internacian kongreson de esperantistoj en Francio. En tiu etoso elstaraj francaj esperantistoj intencante protekti kaj Zamenhofon kaj la Esperanto-movadon de antisemitaj atakoj decidis prezenti lian personon al la publiko kun falsa, sed ne atakebla identeco. Pro aliaj kaŭzoj fervore apogis ilin polaj esperantistoj kaj la eldonejo Hachette, kiu eldonis verkaron de “nova” Zamenhof.

La esperantista pioniro Émile Javal, fervora franca adepto de Zamenhof, fiere informis lin, ke okaze de la Esperanto-kongreso en 1905 aperis 700 artikoloj en la gazetaro, sed nur unu el ili menciis la judecon de Zamenhof. La kaŝo de la vero nur tiel eblis, ke anstataŭ ĝi ili asertis ion alian, t.e. ili mensogis, falsofaris. Javal poste konfesis: “Ni bezonis admirindan disciplinon por kaŝi al la publiko vian originon. Pri tiu punkto akordiĝis ĉiuj amikoj de Esperanto, kaj ni devas plu kaŝi la aferon, tiel longe kiel la granda batalo ne

Liaj parencoj, kiujn li vizitis dum la Vaŝingtona kongreso, estis jam kanadaj judoj.

estas gajnita.”³⁰ Porokazan prisilenton de la etna deveno de Zamenhof en tiu situacio eble estis pravigebla, oportuna taktiko. Sed intenca falsofaro, eĉ serio de falsofaroj ne estas pravigeblaj. Krome tiu falsaĵaro baldaŭ perdis sian celon kaj memstare vivis plu, sendepende de la intenco de la falsofarantoj.

Javal kaj liaj kunuloj longe sukcesis falsofari preskaŭ perfekte. La kompleksa misinformado konsistis primare per kaŝado de la etna deveno de Zamenhof. El tio sekvis retrospektiva nom-poligo de la rusa urbo Bjelostoko, naskiĝurbo de Zamenhof, falsofaro de ĝia geografia situo, virtuala poligo de ĝia plejparte juda loĝantaro. Apartan historion havas la elimino kaj forgesigo de la rusa nom-elemento Markoviĉ, kvankam tio ne plensukcesis. Poste la elimino de la nom-elemento Lazar sukcesis eĉ malpli. Sed la falsofaroj daŭris post la morto de Zamenhof.

Ankaŭ la vorton *internacia* oni taksis malavantaĝa en la patriotaj parolmanieroj en Orient-Eŭropo, Francio kaj Germanio same. En la opoziciantaj ŝtatoj *nacia* estis la pozitiva nocio kaj *internacia* ofte signifis judo, socialisto aŭ ambaŭ. Post la apero de *Lingvo Internacia* spontane aperis la vorto *Esperanto* kiel ĝia sinonimo. En la nova situacio multaj esperantistoj klopodis ekskluzivigi la vorton *Esperanto*, eĉ retrospektive, jam de 1887. El la difinoj de Esperanto paŝon post paŝo oni eliminis la nocion internacia.

La falsofarojn ne nur la iniciatintoj faris, sed ankaŭ tiuj, kiuj dum la sekva jarcento verkis apologiojn de la falsaĵoj. Finfine la publiko ricevis diversajn galimatiojn, kiel ekzemple la jena: “La pola Ludwik Zamenhof naskiĝinta en la pola urbo Bjalistoko kreis la artefaritan lingvon Esperanto sub la pseŭdonimo Doktoro Esperanto.” En tiu frazo krom la nomoj *Zamenhof* kaj *Esperanto* ĉio alia estas falsaĵo.

La falsaj datumoj aperadas en la granda plimulto de la enciklopedioj, referencaj libroj, en la gazetaro, kaj en la ĝenerala opinio. Sekve de la persistaj klopodoj de esperantistoj pluraj falsaj asertoj dogmiĝis. Ĉiam estis aŭtoroj kiuj rimarkis la falsaĵojn kaj publikigis la veraĵn datumojn kaj en Esperanto kaj en aliaj lingvoj, sed iliaj voĉoj nur lastatempe fortiĝis. En la 20-a jarcento la misinformado estis la “ĉefa fluo”. Pro fervoro de falsofarantaj esperantistoj la falsaĵoj aperis kaj en la esperantlingva literaturo, kaj en naciaj lingvoj, en diversaj konsultlibroj, precipe en enciklopedioj.

8. Nomfalsigo

Maimon kaj aliaj anstataŭ ekzamenado de dokumentoj faris longajn klarigojn etimologiajn, plenajn de faktoj kaj supozoj. Diferencigi ilin nun estas superflue, ĉar ne temas pri etimologio. Nomoj ja havas etimologion, sed elekti el la diversaj nomformoj estis tasko de la patro de LMZ kaj oficiale fiksi ĝin

³⁰Franclingva letero de Émile Javal al Zamenhof 1905-10-15; ludovikito (1985:197).

estis tasko de oficistoj tiutempaj. Ni ne rajtas elekti alian nomon por LMZ, nur konstati ĝin.

Post 1889 Zamenhof plej ofte verkis sub sia mallongigita nomo, *L. Zamenhof*, kaj en Esperantio oni menciadis lin kiel *d-ro Zamenhof*. La situacio ŝanĝiĝis kiam la eldonejo Hachette enkondukis la plumnomon *L. L. Zamenhof*. Tion ankaŭ Zamenhof “enkondukis” mendante novajn stampilojn kun la teksto *L. L. Zamenhof*, kaj de 1909 alterne uzis ĝin kun la malnovaj stampiloj.

Zamenhof neniam eksplikis, kion signifas *L. L.*, produkto de la kunlaboro kun la eldonejo Hachette. Li eĉ ne devintus tion fari, ja plumononj ne bezonas klarigon. Nur en la postzamenhofaj tempoj – supozante ĝin vera nomo – oni komencis eksplicigi la mallongigon, kaj aperis diversaj supozoj (*Lazaro Ludoviko*, *Ludoviko Lazaro*, *Lejzer Ludwik* k.t.p.). Necesas fiksi, ke Zamenhof kiel aŭtoro rajtis uzi ajnan plumnomon, ajnan pseŭdonimon, sed falsaĵoj estas ĉiuj ŝanĝoj kaj modifoj, kiujn ne li mem faris. Kaj kompreneble neniu el liaj plumnomoj fariĝis lia nomo anstataŭ LMZ.

Ekde 1913 kelkaj aŭtoroj la nomon Ludoviko metis en la unuan lokon, kaj Lazaro fariĝis la dua antaŭnomo (Zakrzewski 1913:3). Ekde tiam ekzistas du falsofarantaj skoloj; la pli malnova insistas je la unueco de Lazaro, sed la ludovikistoj persistas je la unueco de Ludoviko. La lastaj fariĝis pli popularaj. La zamenhofologo Naftali Zvi Maimon ne nur la nomon *Markoviĉ*, sed ankaŭ la nomon *Lazar* klopodis forgesigi. Tiucele li asertis tute senbaze, ke “post la doktoriĝo en 1885, la nomo Lazar publike ne plu aperas. Anstataŭ ĝi trovigas ĉiam: Ludoviko.” (Maimon 1978:50).

Necesas fiksi, ke nek *Lazaro Ludoviko*, nek *Ludoviko Lazaro* estis la antaŭnomoj de Zamenhof. La plumnomo *Lazaro Ludoviko Zamenhof* ekzistis, estas aŭtenta, kaj la plumnomo *Ludoviko Lazaro Zamenhof* estas postzamenhofa falsaĵo. Tamen *Ludoviko* kaj ĝiaj variantoj ekzistis kiel kromnomoj kaj Zamenhof uzis, eĉ ŝatis ĝin. Ekzemple en 1911 li aliĝis kiel la bangasto Ludwig Zamenhof al la banloko Bad Kissingen.³¹

Post la morto de Zamenhof estiĝis la falsa Ludovik-kulto. Anstataŭ studado de la aŭtentaj dokumentoj esperantistoj post la morto de LMZ klopodis elekti taŭgan nomon por li. Ili ne sentas la absurdaĵon de ajna rezonado; kio estus ilia primara tasko, estas ekster ilia intereso, kvazaŭ LMZ estintus super la rusaj leĝoj. Malkonsidero de la oficialaj dokumentoj eble la plej bizara fenomeno de Esperantio estas. Ilia malsukceso estas evidenta ankaŭ ekster Esperantio.

Esperantistoj abunde liveris falsajn informojn al neesperantistoj. Sekve el la ekzamenitaj 97 enciklopedioj³² nur en ses estas lia kompleta, vera nomo,

³¹Holzhaus 1973:364.

³²Rete legeblaj tekstoj estas nur kopioj de artikoloj de paper-enciklopedioj. Tial mi ekzamenis la paperajn enciklopediojn, escepte tiujn malnovajn, kiuj estas nur rete atingeblaj.

kiu povas esti referencilo. La nomo de *Lazar Markoviĉ Zamenhof* la unuan fojon aperis en la ukrainiaj enciklopedioj *Ukrainska Radjanska Enciklopedija* (uk1, uk2) en la sesdekaj jaroj, poste en kelkaj hungaraj enciklopedioj (hu11, hu12, hu17, hu19). En 15 aliaj enciklopedioj aperis nur mallongigitaj nomvariantoj konsistantaj el unu aŭ du elementoj de la nomo. *Lazar Zamenhof* estas en unu (sr1), *Lazarus Zamenhof* en tri (en5, en9, es1), simple nur *Zamenhof* estas en sep (fr7, hu1, hu3, hu6, hu7, it2, ru2), *Dr. Zamenhof* en tri (fr1, fr3, fr5) kaj *Eleazar Samenhof* en unu (hu14) enciklopedioj. Tiuj nomvariantoj estas aŭ mallongigoj de lia nomo, aŭ eraroj. Ili ne taŭgas por esti referenciloj, sed almenaŭ ne estas falsaĵoj.

Do en la lasta jarcento la informado pri la nomo de Zamenhof iom pliboniĝis, sed tre malrapide. Entute 21 enciklopedioj informas pli-malpli ĝuste pri la nomo de Zamenhof. Tamen nur ses el ili informas tute precize, kaj ili aperis en la lastaj jardekoj. En 76 aliaj enciklopedioj oni trovas diversajn falsajn informojn.

Ne nur pri la nomo de LMZ, sed ankaŭ pri liaj plumnomoj oni povas legi plejparte erarajn kaj falsajn informojn. La Unuan Libron LMZ aperigis sub la pseŭdonimo *Dr. Esperanto*. La ĝusta informo pri tio troveblas nur en 9 enciklopedioj (de1, de7, de9, de10, de11, en8, en17, hu15, hu19, sr1); el ili 3 estas tiuj de la germana eldonejo Meyers. En aliaj enciklopedioj oni trovas tiujn falsajn informojn pri la pseŭdonimo de la aŭtoro: *Doctor Esperanto*, *doktoro esperanto*, *Doktoro Esperanto*, *Dottor Esperanto*, *D-ro Esperanto*, *dr. Esperanto*, *Esperanto*, *L. L. Zamenhof*, *Lazaro Ludoviko Zamenhof*, *Ljudvik Zamenhof* kaj *Ludovico Zamenhof*. Envere tiujn aŭtor-nomojn LMZ aplikis aŭ pli malfrue, aŭ neniam. La malĝustajn informojn la redaktoroj prenis el Esperant-lingvaj fontoj.

9. Amaso da falsaj informoj pretekste de antaŭnomtradukoj

Pro kaŝado de la referencnomo LMZ en Esperantlingvaj eldonaĵoj aperis amaso da falsaj informoj pri lia nomo. Oni povus ilin envicigi kaj klarigi sur multaj paĝoj, sed ni rigardu nur tiun solan numeron de la revuo *Esperanto*, oficiala organo de Universala Esperanto-Asocio, kiu ĝuste kuŝas sur mia tablo, de marto 2009. La antaŭnomoj de Zamenhof varias laŭ la plaĉo de la aŭtoroj: *L. L.* (p. 52), *Doktoro Esperanto* (p. 54), *Lejzer Ludwik* (p. 55), *Ludoviko Lejzer (Lazaro)* (p. 57).

Pluraj enciklopedi-redaktoroj prave eksuspektis pri la kompetenteco de esperantistoj, kaj forigis el la tekstoj ĉiujn antaŭnomojn kaj “asimilitajn nomformojn”. Restis en pluraj enciklopedioj nur la familia nomo Zamenhof.

Ĝuste kiel en artikoloj pri mezepokaj mastroj, kiuj estas menciindaj, sed oni ne povas scii pri ili detalojn.

En 1905 en juda enciklopedio aperis tio, ke “Mark estas la nomo de la patro” (ru-en1). Do li devus esti *Markoviĉ*. Ĝuste tiun fakton pri la patro neniu transprenis, sed oni surprizis la publikon per novaj kaj pli novaj nomoj de Zamenhof. Kvazaŭ li post sia morto estus ŝanĝanta sian nomon pli kaj pli ofte.

Kiu pensis, ke *Louis* estas franca antaŭnomo de Zamenhof, seniluziiĝos, ĉar trovos ĝin nur en unu enciklopedio, kaj tiu ne franca estas, sed angla (en12). En la franca ĝi aperis nur kiel unu elemento de duobla nomo kun dividostreko: *Louis-Lazare* (fr2). En la renoma franca Larousse ĝi aperis tiel en 1932. Sed poste en alia franca enciklopedio tio aperis jam sen dividostreko: *Louis Lazare* (fr4). En la francaj enciklopedioj tiu formo *Louis Lazare* disvastiĝis, sed post iom da tempo ankaŭ ĝi elmodiĝis. Laŭ la eldonejo Larousse Zamenhof en 1974 jam estis Ludwig, eĉ kvazaŭ li estus vivanta kaj alprenanta du novajn nomojn samtempe: *Ludwig Lazarus* kaj *Lejzer Ludwig* (fr6). Larousse “permesis” ambaŭ nom-kombinaĵojn, sed ne klarigis la kaŭzon de la inversa vicordo. La esenco de tiu ŝanĝo estis: anstataŭ unu falsa informo aperis du novaj falsaj informoj. Tamen Larousse en 1988 jam ne nur la formon *Louis* eliminis, sed ankaŭ la formo *Ludwig* fariĝis nedezirata (fr8). Ekde tiam la antaŭnomo de Zamenhof france estas *Ludwik*.

Ni rigardu la italan nomformon. *Louis* eĉ en Italio estis pli populara ol en Francio, almenaŭ ĝi longe restis en la kombinaĵo *Lázaro Louis* (it1). Sed fine ankaŭ italoj sentis la neceson freŝigi Zamenhofon kaj oni baptis lin *Lejzer Ludovik* (it3). Dume en la portugala aperis *Ludwig* (pt1).

En kelkaj eldonoj de la germana eldonejo Brockhaus la antaŭnomo de Zamenhof estis *Ludwig* (de2, de5), sed laŭ aliaj eldonoj *Lazarus Ludwig* (de3, de4, de6). Dume en la enciklopedioj de Meyers de 1906 ĝis 1980 (de1, de7) oni trovis nur *L. Zamenhof*. En 1981 Zamenhof tamen fariĝis *Ludwik* (de8). Tiun *Ludwik* transprenis ankaŭ la enciklopedio *Das neue Osteuropa*, eldonita en 1993 en Svisio (de9). Sed ĝuste tiam la eldonejo Meyers decidis “freŝigi” Zamenhofon per la antaŭnomoj *Ludwik Lazarus* (de10). Aliaj germanaj enciklopedioj tamen ne sekvis ĝin; eĉ nuntempe refoje aperis la antaŭnomoj *Ludwig* kaj *Ludwig L.* (de11). Oni povas konjekti, ke *Ludwig L.* devenas el la malnova *Lazarus Ludwig*, kvankam ekzistas ankaŭ aliaj solvoj.

Por parolantoj de la angla lingvo grava inform-fonto estis *Encyclopaedia Britannica*, kiu en 1910 (en1) jam menciis *L. Zamenhof*. Sed kiu estas tiu *L.*? La enigmo duobliĝis en 1926, ĉar laŭ la nova eldono de *Encyclopaedia Britannica* jam temis pri *L. L. Zamenhof*. Nur post la dua mondmilito en 1958 kaj nur por la aŭstralianoj evidentiĝis, ke temas pri *Lazarus* (en5). Post *The Australian Encyclopaedia* ankaŭ la eldonejo Penguin akceptis tiun

solvon (en9). Sed kio pri *L. L.*? En 1958 ankaŭ tiun enigmon provis solvi *Everyman's Encyclopaedia* je *Ludwig Lazarus* (en7), sed je tiu solvo ne estis konsento. Laŭ *The Encyclopedia Americana* temas pri *Lazarus Ludwig* (en8), sed nur por usonanoj. Laŭ la internacia eldono de la sama enciklopedio temas pri *Ludovic L.* (en15), kvankam iom poste *Academic American Encyclopedia* deklaris lin *Ludwik Lazar* (en17). Pli malfeliĉa sorto trafis legantojn de aliaj enciklopedioj, en kiuj laŭ la artikolo *Esperanto* temas pri *Louis*, sed laŭ la artikolo *Zamenhof* pri *Ludwig Lazarus* (en12, en13). En la jaro 1991 *The New Encyclopaedia Britannica* riĉigis plu la anglan lingvon per la plua “angla formo” *Ludwik Lejzer* (en19). Tiu nomo disvastiĝis en italaĵ, hispanaj kaj francaj enciklopedioj en la okdekaj-naŭdekaj jaroj, tamen ne en la anglaĵ. Tiu serio de falsaj informoj certe ne finiĝis, car la anglalingvaj eldonejoj ankoraŭ ne provis ĉiujn matematike eblajn nomkombinaĵojn kaj nomvariaĵojn.

La hungara formo de *Ludoviko* devus esti *Lajos*, sed tiu nomo aperis nur en unu enciklopedio (hu5), aliloke troveblas *Ludwig Lazarus* (hu2), *Lazar Ludwig* (hu4), *Ludwik* (hu21), *L. Ludowik* (hu9, hu13), *L. L.* (hu8), *L.* (hu10) kaj *Eleazar* (hu14). Ankaŭ hungaraj esperantistoj ne intencis konstati lian nomon, sed nur elekti ion plaĉan, propagandcele taŭgan.

En la Esperanta subkulturo kvazaŭ religia kredo, pseŭdo-aksiomo estas, ke la nomo *Lazaro Ludoviko Zamenhof* estas mondvaste konata. Envere tiu nomo ekster Esperantio estas preskaŭ tute nekonata. El la 97 enciklopedioj de la mondo nur en unu estas *Ludoviko* (fi1) kiel antaŭnomo de Zamenhof kaj en unu estas la antaŭnomoj *Lazaro Ludoviko* (hu14). Pri la mistera vorto *Ludoviko* la leganto ekscios nenion, eĉ ne tion, ke ĝi devus esti Esperanta vorto. Tiu estas la sola vorto, kiu aperas kaj en la finna kaj en la hungara enciklopediaj artikoloj. Neinformita leganto eĉ tion povus konkludi, ke tiu *Ludoviko* estas praa finno-ugra vorto pruvanta la parencecon de tiuj lingvoj.

Ne nur la antaŭnomoj *Lazaro Ludoviko* estas preskaŭ tute nekonataj ekster Esperantio, sed senbaza kredo estas ankaŭ tiu kredo, ke la Esperantan vorton *Ludoviko* oni tradukis, kaj en etnolingvaj tekstoj aperis ĝiaj asimilitaj formoj (*Ludwig*, *Louis*, ktp.). Fakte la falsaj nomoj disvastiĝis tute alimaniere.

En la ekzamenitaj enciklopedioj mi trovis la jenajn 34 plum-antaŭnomojn de Zamenhof: *Eleazar*, *L.*, *L. L.*, *L. Ludowik*, *Lajos*, *Lazar*, *Lazar Ludwig*, *Lazar Markoviĉ*, *Lázaro Louis*, *Lazaro Ludovico*, *Lazarus*, *Lazarus Ludovic*, *Lazarusludwig*, *Lazarus Ludwig*, *Lejzer Ludovik*, *Lejzer Ludwig*, *Lejzer Ludwik*, *Ljudvig-Lazar*, *Ljudvik*, *Ljudvik Lazar*, *Louis*, *Louis Lazare*, *Louis-Lazare*, *Ludoviko*, *Ludoviko Lazaro*, *L'udovit Lazár*, *Ludowik*, *Ludwig L.*, *Ludwig*, *Ludwig Lazarus*, *Ludwig Lejzer*, *Ludwik*, *Ludwik Lazar* kaj *Ludwik Lazarus*. Nur tri el ili estas ĝustaj informoj: *L.*, *Lazar* kaj *Lazar Markoviĉ*, kvankam menciindas, ke en enciklopedio nur la lasta, plena nomo akcept-

eblas. La aliaj 31 informoj estas falsaj, t.e. ili estas aŭ plum-antaŭnomoj aŭ nur fikciaj elpensajoj. Multaj el ili teorie povus esti diverslingvaj variantoj de la plum-antaŭnomoj, sed fakte ili estas false (aŭ tute ne) tradukitaj en la cel-lingvon. Pro la kaŝado de la fiksa, neŝanĝebla referencnomo ili estas nur falsaj, iel “sendependiĝintaj” nomoj, kiuj aperis kaprice jen en tiu, jen alia teksto, sendepende de la lingvo de la teksto, sendepende de la fontlingvo kaj sendepende de tio, ĉu ili originale ekzistis aŭ ne. Etimologia rezonado kondukas nenien.

Kelkaj el la falsaj nomoj vere ekzistis kiel plumnomoj. Sed kion prezentas la enciklopedioj pri la plumnomoj de LMZ? Laŭ la enciklopedioj li havis 13 plumnomojn: *D-ro Esperanto*, *Doctor Esperanto*, *Doktoro Esperanto*, *doktoro esperanto*, *Dottor Esperanto*, *Dr. Esperanto*, *dr. esperanto*, *Esperanto*, *L. L. Zamenhof*, *Lazaro Ludoviko Zamenhof*, *Lazaro Ludoviko Zamenhof*, *Ljudvik Zamenhof* kaj *Ludoviko Lazaro Zamenhof*. Mankas spaco por analizi, ke kiuj el ili estas originalaj, t.e. uzitaj de Zamenhof, kaj kiuj estas skrib-eraraĵoj, kiuj estas falsajoj, t.e. elpensajoj de iu alia, eventuale post longaj jaroj post la morto de Zamenhof. Krome la plimulton de la zamenhofaj plumnomoj la enciklopedioj neniam menciis.

Ankaŭ je la plumnomoj leviĝas la demando pri kies plumnomo temas. Nur lia aŭtenta nomo povas esti komuna, aŭtenta referencilo. Krom falsaj nomoj aperadis ankaŭ falsaj plumnomoj post lia morto, kaj la neakordigeblaj, malfacile identigeblaj datumoj plimultiĝis. Fanatikaj esperantistoj klopodas ekskluzivigi iun aŭ alian, kiu pleje plaĉas al ili. Malofte venas en la kapon ke ili ne rajtas elekti, nur konstati la nomon kaj la plumnomojn de LMZ.

En la ekzamenitaj 97 enciklopedioj mi ne trovis alian internacie konatan personon, ĉirkaŭ kies nomo estus kreskinta tia ĝangalo de falsaj informoj. Eĉ nur iom similan personon mi ne trovis. Tiu fuŝaĵ-komplekso estas unika kreaĵo de esperantistoj kaŝintaj la referenc-nomon LMZ. Ion similan, sed pli saĝe formulitan eble oni povus trovi nur en la dosieroj de Interpol pri kaŝiĝanta krimulo eskapanta de lando al lando.

En etnolingvoj pli frue komenciĝis la elimino de la falsaj datumoj ol en la Esperantlingva literaturo. La nomo Lazar Markoviĉ Zamenhof en 1960 aperis la unuan fojon en ukraina (uk1), kaj en 1992 en hungara ĝeneralaj enciklopedioj. En hungarlingva revuo unue en 1997 aperis lia nomo (Rados 1997, p. 229). En fakenciklopedioj la unuan fojon en 1999, poste en 2003 aperis lia nomo (hu17, hu19). Ambaŭ pri la lingvoj de la mondo, redaktita de la lingvisto István Fodor, eksperto pri afrikaj lingvoj kaj planlingvoj, kaj la artikolojn verkis Zsuzsa Varga-Haszonits. Ankaŭ en la Esperantlingva gazetaro ekde la naŭdekaj jaroj, sed en la reto nur jardekon poste, aperadis lia nomo. En 2006 aperis la unua libro pri la historio de Esperanto, en kiu oni povas legi (t.e. kiu ne klopodas kaŝi) la nomon *Lazar Markoviĉ Zamenhof*

(Korĵenkov 2005:5–7), kvankam la aŭtoro tie ne distingas la aŭtentan nomon de la falsaj. Tamen, prisilento de la dokumentoj ne plu eblas.

10. Falsa naskiĝurbo kaj falsa naskiĝlando

La ŝtatoj fiksas la geografiajn nomojn en oficialaj dokumentoj, laŭ zorge difinitaj preskriboj, en difinita, oficialigita etna lingvo. Pere de tiel fiksitaj geografiaj nomoj la geografiaj lokoj fariĝas identigeblaj. Tiuj dokumentoj estas la oficialaj loknomaroj, kiujn en la 19-a jarcento jam ĉiuj ŝtatoj kompilis pri sia regata teritorio. La loknomojn oni akordiĝis kun la mapoj, kiujn la ŝtatoj produktis por militaj aŭ ekonomiaj celoj. La loknomaroj kaj la mapoj fiksas la staton ĵus validan (latine: *status quo*). Kompreneble okazadas ŝanĝoj, sed oni daŭre sekvas ilin per kompletigoj, per oficialaj aldonoj kaj per novaj eldonoj. Datumoj de la loknomaroj estas ne nur geografiaj, sed ankaŭ juraj kaj historiaj faktoj. Loknomo estis valida nur ĝis ĝia oficiala ŝanĝo, sed ne ŝanĝebla retrospektive. Naskiĝlokon oni devas difini laŭ la aktuala, oficiala loknomo, kaj nur tiu datumo povas aperi en oficialaj dokumentoj. Post limŝanĝo sur la konkerita, akirita teritorio kutime ŝanĝigas ĉiu loknomo, ja ĉiu loko ricevas nomon en la lingvo de la konkerinta ŝtato.

La teritorio de la iama Pollando en la 19-a jarcento apartenis al Aŭstrio, Germanio kaj Rusio, sekve oni parolis pri germana, rusa kaj aŭstra Polujoj. Restaĵo de iama ŝtato estis Pola Reĝlando en Rusio, negrava kaj malkreskanta aŭtonomio, sed Bjelostoko estis ekster ĝi. Krome, en 1874 eĉ tiu Polujo ĉesis kaj ekde tiam sur ĝia teritorio oni establis rusajn guberniojn.

Celo de la polaj naciistoj estis restarigo de la sendependa Pollando sur la teritorio de la iama Pola Reĝlando, sed laŭ aliaj sur la teritorio de Pola-Litova Regno en la 18-a jarcento, t.e. dekoble pli granda teritorio. Laŭ ilia koncepto Bjelostoko nepre devos esti en Pollando, sed laŭ rusaj naciistoj ĝi devas resti parto de Rusio. Dume aspiris la urbon ankaŭ litovaj, germanaj kaj belorusaj naciistoj.³³ Kompreneble neniu el ili konsideris la volon aŭ almenaŭ la opinion de la judoj, konsistantaj du trionojn de la loĝantaro.

Jam antaŭ la unua mondmilito polaj esperantistoj demonstrante la celon de sia naciisma movado anstataŭ la urbonomo Bjelostoko (esperantigita el la rusa Белостокъ) iniciatis la uzon de *Bjalistoko* (esperantigita el la pola nomo *Białystok*). La celo de naciisma movado kiel politika starpunkto estas respektinda fakto, sed paroli pri “Bjalistoko en Pollando en 1859” estas malrespektenda falsaĵo.

Bjelostoko (Grodna gubernio, Rusio) kiel naskiĝloko de Zamenhof estas porĉiama informo, eterna datumo. Tion ŝanĝas nek ajna posta limŝanĝo

³³La urbo mem por iom da tempo apartenis al ĉiu el la aspirantoj escepte la litovojn.

aŭ nomŝanĝo, nek eventuala kompleta malapero de la urbo.³⁴ Same indifereciaj estas etimologiaj konsideroj.³⁵ Alia afero estas, ke ĉu pro rusofobio ĉu pro politikaj aspiroj kelkaj polaj esperantistoj ne akceptis la Esperantan urbonomon Bjelostoko, kaj komencis politikan manipuladojn perlingvan. Ili kreis la alian Esperantan urbonomon Bjalistoko (Zakrzewski 1913), kaj tion ekuzis kiel naskiĝlokon de Zamenhof. La ne ekzistantan Bjalistokon ili virtuale forigis el la Grodna gubernio, kaj metis en Pollandon.³⁶

Pri la naskiĝloko la ĝusta informo aperis nur en *Encyclopaedia Britannica* eldonita en 1910 (en1), en *Révai lexikon* eldonita en 1926 (hu2) kaj en kelkaj aliaj enciklopedioj (en11, es1, fr2, pt1, ru-en1, ru-en2, ru-en3). En plimulto de la enciklopedioj estas la falsa datumo Bjalystok, Pollando.

Maimon (1978:199) prave rifuzis ankaŭ la argumenton el la jaro 1911, laŭ kiu “etnologie Bjalistoko estas Polujo”, kaj “kvankam ĝi estas ekster Pola Reĝlando, ĝi apartenas sendispute pola etnografia teritorio.” Tiuj estis argumentoj de la pola nacia imago, de la romantika naciisma legendaro kaj nur provo pravigi falsan aserton. Dum la vivo de Zamenhof la plimulto (inter du trionoj kaj tri kvaronoj) de la bjelostoka loĝantaro estis la jide parolanta judaro (Maimon 1978:19-20). Fakte en tiu urbo kaj rusoj kaj poloj estis etnaj minoritatoj. Sed, sendepende de tio, kaj pri la nomo, kaj pri la aparteno ĉiam tiu decidis, kiu havis pli grandan potencon.

11. Etnaj antaŭjuĝoj ĉiuflanke

Origine la plej grava motivo estis forgesigi, ke Zamenhof estis judo. Estiĝis granda literaturo celante apogi tiun falsan aserton. Oni povas legi detalojn pri tio, ke li junaĝe ekvivis en Varsovio, parolis pole, estis populara inter poloj, havis polajn amikojn, eĉ polan karesnomon. Tiu lasta aserto estis aparte ŝatanta argumento de la falsofarantoj; krome tiuj faktoj pri la polaj ligoj de Zamenhof estas veraĵoj. Nur la konkludo estis falsa. Siatempe Zamenhof mem estis la unua, kiu refutis la aserton pri sia pola identeco. Pri la falsaĵoj oni trovas kompletan trarigardon en la libro de Sikosek (2003:300–309). Malgraŭ

³⁴Same kiel la imperiestro Marcus Aurelius naskiĝis en la romia urbo Aquincum (provinco Pannonia), kaj ne en la III-a distrikto de la urbo Budapeŝto, Hungario. Aŭ: la filozofo Immanuel Kant vivis nur en la urbo Königsberg, Prusio, kaj neniam en la urbo Kaliningrado (Калининград), Rusio.

³⁵Ankaŭ en la nova PIV (2002) estas du nomoj: Bjelostoko por la rusia urbo kaj Bjalistoko por la pollanda urbo. Same estas ankaŭ en kelkaj etnolingvoj, ekzemple en la hungara: Bjelosztok (en Rusio) kaj Białystok (en Pollando). En pluraj aliaj etnolingvoj tiu urbonomo ne ŝanĝiĝis; ĉiam estis kaj restis ekzemple en la rusa lingvo Белостокъ aŭ Белосток, kaj en la pola Białystok.

³⁶Tute alia afero estas ke post kelkaj jaroj fakte reaperis la ŝtato Pollando, kaj, kiam post aventura historio packontrakto fiksas ĝiajn limojn, Bjalistoko jam estis ene de ili.

la fortostreĉoj de la falsofarantoj ili neniam sukcesis ĝenerale kredigi tiun falson.

Laŭ 41 enciklopedioj li estis polo. Ok enciklopedioj elturniĝis tiel, ke anstataŭ klarigo ili emfazis nur la varsovianecon de Zamenhof. Tridek enciklopedioj elturniĝis tiel, ke nenion ili menciis pri lia etna identeco (kvankam en simile ampleksaj aliaj artikoloj pri aliaj famaj personoj tion ili menciis, kelkfoje eĉ kun detaloj). En 19 enciklopedioj oni trovas parte verajn informojn. Laŭ tiuj

judo (en11);
 jude parolanta pola judo (hu18);
 pola judo (en5, en7, en9, en10, en16, fi1, hu15, it2);
 ruso (en1, en8, es1, fr1, fr2, fr3, fr4, ru-en1);
 polo kaj judo (eo1).

La neesperantista publiko la unuan fojon en 1991 povis legi en enciklopedio, ke Zamenhof estis judo el ruslingva familio. *The New Encyclopaedia Britannica 12* (en19) elfosis tiun informon el amaso da falsaj informoj.

Kiuj ne povas akcepti la faktojn? Poloj, rusoj, judoj, katolikoj kaj esperantistoj, kiuj mem havas antaŭjuĝojn, aŭ timas la opiniojn de la ĉefa fluo en siaj medioj. La falsadojn iniciatinta Javal mem estis judo. Certe ne antisemito, sed li timis la antisemitajn opiniojn. Dum cent jaroj la situacio ne multe pliboniĝis. Inter la polaj esperantistoj verŝajne ne estas antisemitoj, sed en la socio certe, same kiel rusofoboj. Do akcepti la fakton “rusa judo” estas tiel malfacile, ke oni preferas elturniĝajn klarigojn de la nocio etno. Kaj polaj katolikoj iel regas la internacian katolikaron.

Kiel la misinformado funkcias praktike? Jen ekzemploj. Foje redaktoro de katolika enciklopedio petis min verki Esperant-rilatajn artikolojn. Mi liveris ilin kaj la redaktoro estis ege kontenta, sed komparante ilin kun polaj katolikaj fontoj anstataŭ “rusa judo” enmetis “polo”. Tion li faris bonintence, lastmomente, sen mia scio, ĉar li rimarkigis ke mi “evidente eraris, verŝajne pro malatento”. Je la Bjalistoka UK estas malfacile ne rimarki la pluvivantajn rusofobion. La revuo *Esperanto* prezentas la historion de la urbo, sed apenaŭ pri la vivperiodo de Zamenhof. Multe pli detale oni prezentas la antaŭzamenhofajn kaj postzamenhofajn periodojn.

Similaj antaŭjuĝoj floras inter rusoj, kiuj ne povas kompreni, ke iu povas esti “rusa judo”, ja “oni estas aŭ ruso, aŭ judo”, kvankam ili ne rifuzas la nociojn “franca judo”, aŭ “germana judo”. Ankaŭ inter rusaj esperantistoj mi rimarkis la saman pensmanieron. Krome plej ofte poloj jam aŭdis pri Zamenhof, sed por rusoj la vortoj kaj *Zamenhof* kaj *Esperanto* sonas ekzote.

Plej obstine kontraŭstaras esperantistoj, kiuj ne volas scii, nur kredi. Ili kredas fikciaĵojn simile al naciistoj ĉie en la mondo. Kaj se ili jam ne kredas,

ili timas la aliajn naciistojn. Kaj Waringhien, kaj Golden suferis pro la esperantista cenzurado, kiam ili volis publikigi nur onojn de la Zamenhof-falsaĵaro (Golden 1988:23).

Mi spertis la saman sintenon de esperantistaj redaktoroj, kvazaŭ estus postulato malkonsideri ekzistantajn dokumentojn, kaj anstataŭ ili sed abunde trakti la supozojn. Foje iu eĉ eksplikis, ke en la kazo de Zamenhof ne validis la rusaj leĝoj, ĉar li estis inter la plej grandaj geniuloj de la homaro.

Ofte levigas la demando: kio estis la patrio de Zamenhof? Li estis rusa judo vivanta en Varsovio kaj devenanta el la urbo Bjelostoko.

En la Rusa Imperio pro la grandaj distancoj kaj grandaj socigeografiaj diferencoj vere grandan signifon havis la regionismo kaj la samlokeco. Laŭ geografiaj-historiaj regionoj Bjelostoko situis en la regiono Litvo. Pri la deven-regiono Litvo, ĝia fizika geografio kaj etnogeografio amaso de artikoloj kaj libroj de esperantistoj donas detalan kaj fidindan bildon. Sed pri la historia fono male: Pollando ofte aperas kvazaŭ sentempa, abstrakta lando, kaj pri la plurfojaj disdividoj de Pollando en la 18-a, 19-a kaj la 20-a jarcentoj kaj pri la aparteno de Bjelostoko al Rusio, Prusio kaj Bjelorusio neniu Esperanta libro informas precize. Plej ofte nura celo de la aŭtoroj estis konfirmi tiun falsaĵon, ke Zamenhof naskiĝis en Pollando.

En la jaro 1933 aperis *Enciklopedio de Esperanto* ĉe la eldonejo Literatura Mondo en Budapeŝto. Sed pri la nomo kaj etna identeco de Zamenhof ĝi ne estas pli fidinda ol la aliaj tiutempaj enciklopedioj. Tiutempe ankaŭ en Hungario ricevis impeton la antisemitismo, kaj la redaktoroj devis esti tre singardaj. Malgraŭ la singardemo, prisilentoj kaj memcenzuro la redaktoro kaj eldonanto Vilmos Bleier en 1937, jaron antaŭ la unua kontraŭjuda leĝo, jam devis prepari sian fuĝon kaj la (fine sensukcesan) elsavon de la eldonejo al Fora Oriento. Li mortis en Parizo, en la tago de enmarŝo de la germanaj trupoj.

Certe singardemo de la redaktoroj kontribuis al tio, ke el la rusaj kaj polaj enciklopedioj oni povas ekscii nenion pri la deveno de Zamenhof. En Orienta Eŭropo kaj judofobaj kaj rusofobaj tendencoj prosperas ĝis hodiaŭ.

12. Anstataŭ referencnomo nom-bazaro en la bibliotekaj inform sistemoj

Esperantistoj ne nur la nomon de Zamenhof, sed ankaŭ liajn plumnomojn falsis. Ekzemple Edward T. Wojtakowski, en biblioteka katalogo de la Katolika Universitato en Lublin (Wojtakowski 1979:126) neglektis fundamentan regulon de katalogado, laŭ kiu sen ajna ŝanĝo oni devas enkatalogigi pseŭdonimon. Li simple “korektis” la titolpaĝajn pseŭdonimojn *Dr. Esperanto*, ekzemple en la libro *Język międzynarodowy* (eldonita en 1887), al *Lazaro*

Ludoviko, sen ajna referenco. Rimarku ke la Esperanta vorto *Ludoviko* eĉ ne ekzistis en la jaro 1887.

Oni trovas la saman referenc-nomon de internacie konataj aŭtoroj en ajna granda biblioteko de la mondo, escepte ĉe Zamenhof. Katalogoj de tiuj bibliotekoj, en kiuj estas pluraj esperantaĵoj aŭ Esperanto-kolektoj, aplikis diversajn referenc-nomojn. Tiel la nocio referenc-nomo mem perdas sian sencon. Referenc-nomo povas esti sole unu, t.e. la aŭtenta nomo de la aŭtoro. Estas interese, kiujn falsajn referencnomojn oni provis generi el la veraj kaj el la falsaj plumnomoj. Jen la rete atingeblaj katalogoj (kaj en krampoj mi montras la rete ne atingeblajn):

- L. L.*, Germana Esperanto-Biblioteko, Aalen;
 Лазарь Людовигович [*Lazar' Ljudvigoviĉ*], Российская государственная библиотека [Rusia Ŝtata Biblioteko], Moskvo,
Lazar Ludwik, Library of Congress, Washington; Universitetsbiblioteket, Uppsala; Österreichische Nationalbibliothek – Internacia Esperanto-Muzeo, Wien (→ Hube – März 1975);
Lazaro Ludoviko, Országos Idegennyelvű Könyvtár (→ Pataki 1991), Budapeŝto; Universiteit van Amsterdam; Katolicki Uniwersytet, Lublin (→ Wojtakowski 1979);
Lazarz Ludwik, The British Library, Londono;
Lejzer Ludwik, La Bibliothèque nationale de France, Parizo;
Lejzer Ludwyk, Butler Library, EAB, ĉe Barlaston, proksime al Stoke-on-Trent;
Ludwig L., Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica, Zagrebo;
Ludwig Lazarus, Österreichische Nationalbibliothek (Hauptkatalog), Vieno; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapeŝto; Somogyi-könyvtár, Szeged (→ Gyuris 1967);
Ludwik, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań; Uniwersytet Jagielloński, Krakovo;
Ludwik L., Österreichische Nationalbibliothek – Sammlung für Plansprachen und Esperantomuseum, Vieno;
Ludwik Lazar, The Hebrew University, Jerusalemo; Ülikooli Raamatukogu, Tartu;
Ludwik Lazarz, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana; Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu, Tallin.

Ĉiuj estas falsaj referenc-nomoj, elektitaj el amaso de liaj plumnomoj veraj, falsaj kaj fuŝaj. Diversaj antaŭnomoj varias kaj kombiniĝas diversmaniere, eĉ en diversaj katalogoj de la sama biblioteko. En la slipara kaj la libro-forme aperinta katalogoj de la plej granda Esperanto-kolektaĵo de la mondo

la referenc-nomo enhavis la antaŭnomojn *Lazar Ludwik*, sed en la reta katalogo de la sama biblioteko nun estas *Luwik L.*, kaj en la ĉefkatalogo de la biblioteko *Ludwig Lazarus*.³⁷

Plej konsekvence poligis Zamenhofon la bibliotekoj en Poznań kaj Krakovo, kaj la originalan antaŭnomon *Lazar* metis en la duan lokon, poste retrospektive poligis la tri-elementan rusan nomon al du-elementa pola nomo tiel, ke neniu restis el la originalaj antaŭnomoj.

En Hungario en la Fajsz-kolektaĵo la referenc-nomo *Zamenhof* havas la antaŭnomojn *Lazaro Ludoviko*, sed en alia biblioteko en Budapeŝto kaj en la urbo Szeged *Ludwig Lazarus*.

La rusaj bibliotekistoj supozis trovi la ĝustan referenc-nomon, kaj jen en la katalogoj de unueca ŝtata biblioteka reto iliaj verkoj estas sub la nomo Лазарь Людвигович Заменгофъ [*Lazar' Ljudvigoviĉ Zamenhof''*]. La dua antaŭnomo ĉi tie signifas, ke la patro de Lazar estis Ludoviko. Paradoxse tiu grotesko memorigas pleje al la vera nomo de Zamenhof, ja la finaĵo *-oviĉ* en la dua elemento estas ankaŭ en la originala nomo *Markoviĉ*.³⁸ Tiu *Ljudvigoviĉ*-kazo estas la pinto de tiu granda sterkejo kiun generacioj de esperantistoj falsofare produktis kaj konstante plialtigis.

13. Falsaĵoj gravuritaj en ŝtonon kaj en cerbojn

Menciindaj faktoroj estas ankaŭ la Zamenhof-statuoj kaj memortabuloj de la mondo, kiujn oni starigis laŭeble en bone videblaj, turisme frekventataj lokoj, kie oni ofte legas kaj fotas ilin. Multaj memortabuloj havas tekston en la spirito de Zamenhof, sed aliaj atestas je provoj por alproprigi Zamenhofon por iu aŭ alia etno. Estas malfacile trovi memortabulon sen falsa datumo, kaj la falsaĵoj varias. Neeviteble iam oni rimarkas, ke la datumoj sur ili diferencas, kaj komenciĝas “korektoj”, t.e. unu falsan datumon oni ŝanĝas al alia. Pro nekono de la ĝusta referencilo kompreneble oni venas al diversaj nekontentigaj solvoj, kaj la situacio kiel tuto restas senŝanĝa: malbonega.

La unua falso okazis tuj post la morto de Zamenhof, antaŭ lia enterigo. Polaj esperantistoj mendis kaj starigis la tombstonon kun la surskribo *Ludwik Zamenhof*. Poste internacia komitato ne akceptis tiun nomon, kaj sur la definitivan tombonumenton starigitan en 1926 oni gravuris *Lazaro Ludoviko Zamenhof*. La klopodoj por forigi ankaŭ lian unuan antaŭnomon tiutempe ankoraŭ ne disvolviĝis.

³⁷En la slipara katalogo de la Upsala universitata biblioteko (ne rete alirebla) lia nomo estas donita tiel: *Lioudovik Lazar Zamenhof*.

³⁸Pluaj paŝoj de ĝisostaj ludovikistoj, ludwikistoj k.s. post la apero de *Lazar Ljudvigoviĉ* povos esti enkonduko de pluaj falsaĵoj, kiuj estus almenaŭ pli amuzigaj, ekzemple *Ludwik Patroviĉ*, *Lazar Esperantoviĉ* kaj *Ludoviko Pollandoviĉ*.

Pri la hungariaj memortabuloj ni disponas pri kompleta kaj preciza katalogo de iliaj tekstoj.³⁹ Laŭ tiu la antaŭnomoj de Zamenhof varias de urbo al urbo:

Lajos en Debrecen;
L. Lajos en Miskolc;
Lazar Ludwig en Dombóvár;
L. L. en Budapeŝto kaj Győr.

Falsaĵojn plej efike oni povas disvastigi per lernolibroj. Dum cent jaroj aperis multegaj Esperanto-lernolibroj en Hungario, kun amaso de diversaj falsaj informoj. Tion, ke la naskiĝloko de Zamenhof estis Bjelostoko, Grodnogubernio en Rusio, sciis nur tiuj, kiuj lernis Esperanton el lernolibroj eldonitaj antaŭ la unua mondmilito, antaŭ la poliga ofensivo. En siaj lernolibroj Gyula Baghy en 1928 enkondukis la unuan antaŭnomon *Ludoviko*, kvankam Kálmán Kalocsay insistis je *Lazar*. Malgraŭ la klopodoj de Kalocsay la unua antaŭnomo *Lazar* iom post iom ricevis la duan, sekundaran lokon, kaj post la morto de la tria famulo István Szerdahelyi ĝi tute malaperis. Anstataŭ *Lazar* aperis la falsaĵoj *Ludwik* (Haszpra 2000), sed poste *Ludwig* (Szilvási 2004). Aperis ankaŭ ĝustaj: en la hungaraj lernolibroj kutime aperis la termino *Lingvo Internacia*, kaj jam eĉ la titolo de la lernolibro de Szilvási estis *Esperanto – internacia lingvo*. En tiu lernolibro la unuan fojon aperis ankaŭ tiu ĝusta informo, ke Zamenhof estis aŭtoro de lingvoprojekto.

14. Maldistingo inter lingvoprojekto kaj lingvo

“Mi estas iniciatoro” precizigis sian rolon Zamenhof kontraŭ tiuj, kiuj ne komprenis la diferencon inter lingvoprojekto kaj lingvo. Tamen nur post cent jaroj la unuan fojon aperis tiu fundamenta fakto en enciklopedioj (hu11, hu16).

La unua paŝo de tiu iniciato estis kreo de lingvoprojekto. Zamenhof estis “la kreinto de la lingvoprojekto” (uk1), aŭ “kreinto de la kadro, de la skemo de la lingvo” (de9), “planinto de la lingvo” (hu20, hu21).

Kiel lingviĝis la lingvoprojekto? Tiel, ke el homoj kun diversaj gepatraj lingvoj estiĝis komunumo por apliki ĝin por sia interna komunikado. La komunumanoj parolis kaj skribis la lingvon, verkis en ĝi kaj tradukis al ĝi. Pere de tiu agado la lingvoprojekto lingviĝis. Ne sole Zamenhof mem, sed tiu internacia lingvo-komunumo kreis la lingvon (hu11, hu16), kvankam la

³⁹Esperantáliák Magyarországon, www.vortaro.hu (2006-06, kun fotoj), www.eszperanto.hu/ = w3.hdsnet.hu/eszperanto/zeo-hu/ (2006-05, kun fotoj), hungario.hu/esencoj/dokumentaro/ = docs.google.com/View?docid=dggx8g7z_20fcktgr (2007-10, sen fotoj).

iniciatoro estis ĉefrolulo en tiu procezo, elstara, distingita ano de tiu komunumo.

Ĉu Zamenhof estis la “elpensinto” de la lingvo (en21)? Ne. Tio estas malpreciza, malklara, falsa aserto, kiu ne enhavas, nur kovras la esencon, same kiel la “fondinto” (fr1), “prezentanto” (de7, de12), “proponanto” (nl1), “fondinto-kreinto” (ru1), “publikiganto” (de6, hu15). Laŭ 23 enciklopedioj li estis “kreinto”, kaj laŭ 17 enciklopedioj “inventinto” de la lingvo. La diversaj misaj asertoj ofte ne en si mem nebuligas la veran rolon de Zamenhof, sed en diversaj kombinaĵoj: fondinto-kreinto, planinto-ellaborinto, inventinto-evoluiganto, inventinto-proponinto, k.t.p. Aliaj emfazas, ke li mem eldonis sian projekton, kiu sendube estas fakto, sed nur negrava detalo, kaj entute ne pri la eldono temas.⁴⁰

15. Lingvo Internacia

La postulatojn de Komenský LMZ precize realiĝis en sia projekto, kvankam li verŝajne ne konis la verkon de sia spirita antaŭulo. Komence ankaŭ Zamenhof uzis la kutimajn terminojn: la nomo de la unua, ne publikigita versio de lia lingvoprojekto estis *Lingve Universala*.

Zamenhof rimarkis, ke tiu vorto *internacia* estus oportuna por precize distingi la novan lingvon de Universala Lingvo, kaj la titolo de la libro aperinta en 1887 jam estis *internacia lingvo*. Ĝia skribmaniero poste baldaŭ ŝanĝiĝis, ĉar Zamenhof enkondukis ankaŭ la formojn majusklaĵn: *Internacia Lingvo* kaj *Lingvo Internacia*.⁴¹

Laŭ 80 procentoj de la enciklopedioj tamen ne Lingvo Internacia aperis en 1887, sed ia *arta lingvo*, *artefarita lingvo*, *helplingvo*, *neŭtrala lingvo*, *inventita lingvo*, *fonetika lingvo*, k.t.p. Falsaj estas ankaŭ la kombinaĵoj *internacia helplingvo*, *planita helplingvo*, *mondhelplingvo*, *artefarita internacia lingvo*, k.s. Falsaj estas ankaŭ tiuj kombinaĵoj, kiuj enhavas kvazaŭ laŭdajn vortojn: *la sola funkcia helplingvo*, *la ĝis nun plej sukcesa artefarita lingvo*, *Lingvo Internacia mond-helplingvo*, k.s. Nek la vorto *internacia*, nek la vorto *lingvo* estas anstataŭigebla per alia vorto, ekzemple *idiomo*. Falsa difino estas, ke

⁴⁰La *Fundamento de Esperanto*, publikigita en 1905 (1963:37), parolas pri “la kreinto de Esperanto” kaj “la aŭtoro de Esperanto”, do pri tiu, kiu jam kreis la lingvoprojekton en 1887. En 1905 li estis inter la kreintoj de la lingvo, kvankam sendube la aŭtenta, la plej renoma ĝis la fino de sia vivo.

⁴¹La procezo planediĝo aŭ tutmondiĝo estas unusola, unika fenomeno, sekve povas esti nur unu Internacia Lingvo (tutmonda). Majuskle, ĉar ĝi ne estas spontana, sed konscia, homa kreaĵo. Ĉar konscia, homa, unika kreaĵo oni devas skribi ĝin majuskle, kiel *Biblion*, *Linukson*, k.t.p. Tute alia afero estas (minuskle) internaciaj lingvoj regionaj aŭ la ekzistanta, sed absurda termino (minuskle) *internacia lingvo* en la senco ‘etna lingvo internacie uzata’.

temas pri “Esperanto, kiu estis Lingvo Internacia” (en22), ja Lingvo Internacia aperis kiel sinonimo de Esperanto. Esperanto ne estas *linguo internacia* (de3, de4). La vorto *linguo* ekzistas en la portugala kaj en Ido, ĝia signifo en ambaŭ estas ‘lingvo’.

The Encyclopaedia Britannica estis la unua, kiu en 1926 emfazis la esencan diferencon inter la vortoj *internacia* kaj *universala*. Unu post alia la enciklopedioj sekvis tiun ekzemplon, kaj nuntempe ilia plimulto ĝuste informas. Nur dek enciklopedioj restis ĉe la antaŭzamenhafa terminologio, ĉefe la hispanaj.

Ekzistas do enciklopedioj francaj, hungaraj, italaj, bulgaraj, anglaj, kroataj kaj ukrainaj, kiuj informas, ke la lingvo aperis en 1887. Pri la nomo de la lingvo akcepteblas *Lingvo Internacia* (fr1 hu11 it3), aŭ *internacia lingvo* (bg1, en21, en24, fr7, hr3, uk1), aŭ *Lingvo Internacia Esperanto* (pt1, sr1), aŭ *Esperanto* (hu9) – kvankam tiu lasta vorto nur post 1887 aperis kaj disvastiĝis kiel sinonimo de *Internacia Lingvo*. Alia ĝusta informo estas, ke Esperanto aperis kiel projekto de planlingvo (de11). Terminoj de la interlingvistiko malrapide komencis aperi ĝenerale en la enciklopedioj. Sed unu el ili jam en 1986 emfazis, ke la termino *artefarita lingvo* estas misgvida, falsa, ĉar ĝi estas termino por la formalaj lingvoj, t.e. lingvoj de la matematiko kaj logiko (hu11). Ĝis nun nur unu (faka) enciklopedio en 1993 deklaris, ke por difini Esperanton oni devas apliki la terminon *planlingvo*, anstataŭ la misgvida termino *artefarita lingvo* (de11). Per tia difino oni povus preventi multajn miskomprenojn kaj la senĉesajn (sed malfekundajn) diskutojn, kiuj abundas i.a. en la gazetaraj kaj diskutforumoj. Esperantistoj povis eĉ tiun bonan eblecon misuzi: la terminon *planlingvo* oni uzas ne por la preciza difino, sed simple anstataŭ *Internacia Lingvo*.

En la enciklopedioj la atingoj, tezoj de la interlingvistiko mankas, dume svarmas la tradiciaj falsaj. En hungarlingvaj enciklopedioj anstataŭ la epiteto *internacia* oni uzas plej ofte la epiteton *helpa* aŭ *artefarita*. Por diskonigi, enkonduki ajnan ideon ne nur sufiĉas unu termino, sed devas esti nur unu, kaj nepre ne pluraj aŭ multaj. Sed fervoraj esperantistoj en la etnolingva (mis)informado pri Esperanto atingis, ke la situacio fariĝu multe pli malbona. Anstataŭ la termino *Internacia Lingvo* ili ekuzis 30–40 falsajn terminojn, kaj ili inventas pliajn. Tiel ili atingis, ke en la publika konscio la bildo pri Esperanto fariĝis malklara, konfuza, falsa kaj ne alloga.⁴²

⁴²Anstataŭ *Internacia Lingvo* oni ofte uzas: *alternativa mondlingvo*, *artefarita lingvo*, *artlingvo*, *dua lingvo por ĉiu*, *internacia helplingvo*, *helplingvo*, *neŭtrala lingvo*, *peranta lingvo*, *planita lingvo*, *pontolingvo*, *trafika lingvo*. Pli malofte: *ekumena lingvo*, *fonetika lingvo*, *ĝenerala komunikada lingvo*, *Ilo*, *interetna lingvo*, *interlingva lingvo*, *interlingvo*, *interpopola lingvo*, *komuna peranta lingvo*, *kosmopolita lingvo*, *neŭtrala peranta lingvo*, *nova ŝoso de la Hind-Eŭropaj lingvoj*, *redaktita lingvo*, *universala lingvo*, *verda lingvo*, k.t.p. Same ofte oni uzas la kombinaĵojn *lingvo de ... amikeco*, *demokratio*, *espero*,

Tiuj esperantistaj aŭtoroj, kiuj ne povas noti Dr. Zamenhof, la aŭtoron de la Unua Libro, kompreneble ne povis pludoni la bazajn konojn pri la iniciato de LMZ. Eĉ post jarcento mankas aŭ aperas kiel sensacio fidinda priskribo kaj klarigo de lia lingvoprojekto (Cherpillod 2009).

16. Estimindaj, sed ne adorindaj antaŭuloj

La enciklopediaj artikoloj nur malofte envicigas la fontojn de la artikoloj. En tiuj maloftaj kazoj plejparte oni trovas verkojn de konataj esperantistaj aŭtoroj (de11, en8, en10, en16, en24, ru1). Sed en neniu el la cititaj fontoj estas la originalaj fontoj de la falsaj datumoj – ja tiaĵoj ne ekzistas. Esperantistoj simple elpensis falsaĵojn kaj falsofaris. Kelkfoje eĉ aperis nomoj de konataj esperantistoj kiel aŭtoroj de la artikoloj (hu7, hu14, hu17). Ofte ankaŭ en aliaj artikoloj pro la stilo aŭ pro la ripetado laŭvorta oni facile povas rekoni falsaĵojn konatajn jam pli frue el la esperantlingva literaturo.

Inter la pioniroj de la falsantoj estis kaj Adam Zakrzewski, kiu en 1913, kaj Edmond Privat, kiu en sia klasika Zamenhof-biografio en 1920, sen ajna klarigo asertis, ke en 1859 li naskiĝis *Ludoviko Lazaro Zamenhof*. Aliaj kvazaŭ korektis tion al la alia falsaĵo: ne *Ludoviko Lazaro*, sed *Lazaro Ludoviko* naskiĝis. Do laŭ la falsofarantoj jam en 1859 aperis nomoj en Esperanto, kun *o*-finaĵo. Kvazaŭ ordinaraj homoj devus kredi ekziston de anĝeloj, kaj ili rajtas pridiskuti nur tion, ĉu ili havas pozitivan aŭ negativan amplekson.

La eminenta esperantologo kaj instruisto pri la rusa lingvo István Szerdahelyi rimarkigis ke la nomo *Lazaro Ludoviko* estas absurdaĵo. Li modifis tiun jam kutiman blagon al alia. Tiu estas “en 1887 esperantigita nomo, la originala nomo estis Eleazar Samenhof” (Szerdahelyi 1977:203). Tamen, Zamenhof ne *Eleazar-on* esperantigis, sed *Lazar-on*. La originalo de la Esperanta *Lazaro* estas la rusa *Lazar'*. La transskribo *Samenhof* jam dum lia vivo elmodiĝis. *Lazaro Ludoviko* estis ne la nomo, sed unu el la multaj plumnomoj de Zamenhof, kaj certe ne en 1887 aperis. Lia pseŭdonimo en 1887 estis *Dr. Esperanto* (kaj ne *D-ro Esperanto*, kiel aliaj erare asertas).⁴³ Szerdahelyi ne povis respondi al la demando, kiel Zamenhof povis ricevi “originalan rusan

humanisma internaciismo, interkompreno, internaciismo, la homaro, la laborista klaso, paco, planedismo, proleta internaciismo. Pliaj kombinaĵoj estas la samaj kun la epiteto *viva* (*viva artlingvo, viva helplingvo*, k.t.p.). Ĉio ĉi estas produkto de la esperantistaro. Kontraŭuloj de Esperanto ŝatas la malaprobajn, malgravigajn, misfamigajn, pejorativajn nomojn (*elpensita lingvo, lingvo de utopiuloj, mortinta lingvo, ne vera lingvo, ne viva lingvo, ŝtelista lingvo*, k.t.p.). La kontraŭuloj ofte faras novajn kombinaĵojn aldonante la degradigan vorteton *nur* al la konataj terminoj de esperantistoj (*nur helplingvo, nur artefarita lingvo, nur internacia helplingvo, nur neviva lingvo*, k.t.p.).

⁴³La formo *D-ro* aperas sur la lasta paĝo de la *Unua Libro*. Tamen la formo sur la titola paĝo validas.

nomon” konsistantan el du elementoj anstataŭ tri. Kiel instruisto pri la rusa lingvo li mem ekkomprenis, ke tiu frazo estas galimatia, sed tiam li ne trovis pli bonan solvon.⁴⁴

Szerdahelyi poste klopodis iel rompi la diablan cirkon. En enciklopedia artikolo enhavanta la menciitan tekston li enmetis datumon, kiu ne akordis kun la aliaj, sed estis vera: “Lazaro Ludoviko Zamenhof estas pseŭdonimo” (hu14). La unuan fojon li kuraĝis aserti tion. Samtempe li ellasis la jaron 1887, rimarkinte, ke ĝia mencio senkreditigus la tuton, ja neniuj elementoj de tiu nomo estiĝis en 1887. Depost tiu logika aserto de Szerdahelyi aliaj esperantistoj kutime tiel bagateligis la nepruveblan nom-falsofaron, ke *Ludoviko* estis nur “alprenita nomo”. Sed se tio estis alprenita nomo, ni revenis al la fundamentaj demandoj: kiu “alprenis” tiun nomon kaj kiam? Kio estis lia vera, originala nomo? Kiel eblas, ke pluraj seriozaj aŭtoroj nur halanĝas je tiu temo?

La zamenhofologo Naftali Zvi Maimon en la 214-paga verko *La kaŝita vivo de Zamenhof* grave kontribuis al la zamenhofologio per multaj utilaj detaloj pri la juda kulturo, sed aliflanke li klopodis plifortigi la malnovajn falsajojn kaj nebuligi la verajn problemojn.

Malgraŭ falsaj asertoj de Maimon pri la nomoj de Zamenhof, liaj aliaj kontribuoj al la zamenhofologio estis fidindaj, kontentige dokumentitaj, ekzemple pri la etna konsisto de la loĝantaro de la urbo Bjelostoko (Maimon 1978:20). Li en la sama libro resumis la pruvojn pri la judeco de Zamenhof kaj neis lian polecon. Post pliaj dek jaroj ankaŭ la akademiano Bernard Golden grave kontribuis al la malkaŝo de la falsaj asertoj pri la poleco de Zamenhof (Golden 1988:23, 1991:12–16).

Sed post la apero de mia artikolo pri Lazar Markoviĉ (Rátkai 1992) Golden kvazaŭ esprimis sentojn de tiuj esperantistoj, kiuj kvankam sciis ke la antaŭnomoj de Zamenhof certe ne estis *Lazaro Ludoviko*, tamen insistis je falsajon plu. Li rezonis ke jes, la patra nomo de Zamenhof estis *Markoviĉ*, sed tio ne havas grandan signifon, ja “la rusa patronomo Markoviĉ estis trudita al li de la kutimoj en la tiama rusa imperio”.⁴⁵ Li ne neis la falsafarojn, sed provis pravigi la falsafarantojn morale.⁴⁶

La Rusa Imperio vere trudis la rusan nomformon al siaj subuloj, al judoj, tataroj, kazaĥoj, germanoj, kaj la aliaj naciaj minoritatoj eĉ per la forto de la leĝo. Sed el tio tute ne sekvas, ke esperantistoj devas prisilenti, malgravigi tiun gravan, historian fakton, eĉ en la 21-a jarcento. Kial ni hontu pri la politiko de la Rusa Imperio? Krome tio estis problemo nur por la unua-dua

⁴⁴Li mem konfesis tion al mi kiam mi demandadis lin pri tiuj detaloj. Tiutempe ankaŭ mi ne vidis solvon.

⁴⁵Letero de Bernard Golden al Árpád Rátkai 1993-11-29. OIK, Fajszigujtemény.

⁴⁶Verdire: okazis pluraj reagoj, laŭ kiuj mi “provis senhonorigi Ludovikon”, mi “ne estimas sufiĉe Ludovikon”, mi estas “perfidulo de Esperanto”, k.s.

generacioj de la asimilataj ne-rusoj. Por la novaj generacioj tio jam estis natura afero. En la kazo de la Zamenhof-familio eĉ pli, ja la patro Mark Fabianoviĉ Zamenhof memvole, konscie klopodis asimiliĝi en la rusan etnon kun sia tuta familio. Post lia morto la rusa estis la amata lingvo de lia filo Lazar kaj en lia familio, sen ajna altrudo. Alia afero estas, ke la kompletan asimiliĝon de la judoj preskaŭ tute malebligis kaj la rusa kaj la pola socio.

Lazar mortis en la jaro 1917, sed la rusan kulturon li jam transplantis ankaŭ en siajn gefilojn. Ankaŭ ili estis kaj restis rusaj judoj en la jam sendependa Pollando. Kvankam konforme al la polaj leĝoj ili perdis la duan antaŭnomon *Lazareviĉ* aŭ *Lazarovna*, ili restis rusaj judoj. Adam Lazareviĉ Zamenhof ricevis la du-elementan, polan nomon *Adam Zamenhof*. Same Sofia Lazarovna Zamenhof kaj Lidia Lazarovna Zamenhof perdis sian duan antaŭnomon. Jen “altrudo” de la polaj nomformoj, same kiel en Rusio la rusaj nomformoj. Ni scii devas pri tio, kaj ne aprobi aŭ malaprobi ilin.

Sed la bibliotekistoj en Poznań kaj en Krakovo post la morto de Lazar Markoviĉ Zamenhof forprenis de li la antaŭnomojn kaj baptis lin *Ludwik*, kvankam la polaj leĝoj ne koncernis mortintajn personojn.⁴⁷ Tiu falsofaro krome estis kontraŭ la bibliotekaj reguloj, ja la rusajn, hispanajn, k.t.p. tri-elementajn nomojn oni konservas, ne parolante pri tio, ke la katalogo nepre devus montri la referenc-nomon.

Aliflanke verŝajne ne estis kulpaj la rusaj bibliotekistoj, kiuj provis deĉifri la ĝustan nomon el la galimatioj elpensitaj de “ludovikologoj”, “ludovikistoj”, “ludvigistoj”, k.s. strangaj esperantistaj figuroj. Eble la Ljudvigoviĉ-kazo sobrigos la hodiaŭajn falsofarantojn kaj la amoko-kurado iniciatita de Javal kaj liaj kunuloj definitive finiĝos.

Laŭ la ideologiaj kaj politikaj kaŭzoj elpensitaj, diversaj falsaĵoj fortigis unu la alian. Jam en la komenco de la 20-a jarcento ili konsistis ĝisoste falsan Zamenhof-paradigmon. Dum la 20-a jarcento tiu falsa paradigmo maturiĝis al psika problemo de la tuta esperantlingva komunumo. La sin-alligo al la dogmiĝintaj falsaj datumoj estis tiel forta, ke eĉ eminentaj esploristoj ne povis aŭ ne kuraĝis konsekvence devojiĝi de la “ĉefa fluo”. Tamen, en la lastaj jardekoj en la Esperanta gazetaro plioftiĝis la artikoloj kontestantaj la falsajn asertojn. Ziko Markus Sikosek en eminenta verko traktis multajn falsofarojn, antaŭjuĝojn kaj sektecajn strangaĵojn de la movado jam tute malkaŝe (Sikosek 2003). La slogano de lia libro povus esti la zamenhofa proverbo *Eĉ el sub la tero aperas la vero*. Bedaŭrinde la titolo de la libro (*Esperanto sen mitoj*) povas sugesti, ke temas nur pri mitoj kaj neniam pri kulpoj, pri intencaj falsofaroj. Tia milda kvalifiko povas kuraĝigi fanatikul-

⁴⁷Fari tion en bibliotekaj katalogoj esence ne diferencas de la kampanjo en Bulgario, kie en la 1980-aj jaroj oni forskrapis la turkajn nomojn de sur la malnovaj tomboŝtonoj; ja temis pri la lingvo de “praa malamiko”.

ojn, kiuj ne povantaj psike akcepti la veron plilongigas la agonion de la falsa Zamenhof-paradigmo.

17. Respondeco

Negadon de amasmurdo oni nomas *Auschwitz-mensogo*, kaj ne *Auschwitz-eraro*. Falsaĵaron pri Zamenhof nomi *Zamenhof-eraro* estus ĝia prisilento, aŭ ĝia apologio. Neeviteble leviĝas la demando pri la respondeco; ja la historio de la falsaĵaro ankoraŭ ne finiĝis. Viktimoj de tiu agado estas miloj da esperantistoj, kiujn oni nutras plu per falsaj informoj, kaj kiuj pludonas ilin sensuspekte. La respondeco estas la sama, kiel kaze de falsa mono, t.e. la sensuspektaj disvastigantoj de falsaj informoj ne estas respondecaj, sed tiu, kiu sciante pri la falsafaroj pludonas falsan informon, apartenas al la kulpuloj. Longan agonion de la falsaĵaro kaŭzas tiuj diligentaj esperantistoj, kiuj klopodante trudi al Esperantio siajn antaŭjuĝojn – etnajn, naciajn, politikajn, religiajn aŭ esperantistajn – apologiadas unu aŭ alian el la jarcenta falsaĵaro.

Bibliografio

- Boulton, Marjorie (1962). *Zamenhof: Aŭtoro de Esperanto*. La Laguna.
- Cherpillod, André (2009). La genio Zamenhof kreis lingvon ne-Eŭropan, kaŝitan sub Eŭropa masko. *Esperanto*, nr. 1225, 102:5 (Majo), 103–105.
- Golden, Bernard (1988). Ĉu Zamenhof estis pola okulisto? *Paco*. Berlin: MEM-Sekcio de GDR.
- Golden, Bernard (1991). Zamenhof, Germana nomo de judo, ne polo. *Boletín de Hispana Esperanto-Federacio*, Nr. 301, maj-jun.
- Gyuris György (1967). *Katalogo de la Hungarlanda Esperanto Biblioteko*. Szeged.
- Haszpra Ottó (2000). *Eszperantó I–II*. Budapeŝto.
- Holzhaus, Adolf (1969). *Doktoro kaj lingvo Esperanto*. Helsinko: Fondumo Esperanto.
- Holzhaus, Adolf (1973). *Granda Galerio Zamenhofa*. Helsinko: Fondumo Esperanto.
- Holzhaus, Adolf (1978). *Granda Galerio Zamenhofa. 2*. Helsinko: Fondumo Esperanto.
- Hube, Walter; März, Herbert (1975). *Alfabeta katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien. Parto 2*. Vieno: Internacia Esperanto-Muzeo.
- Komenský, Jan Amos (Comenius, Johannes Amos) (1668). *Cesta světla ... = Via lucis ...* Prago: Státní Pedagogické Nakl., 1961.
- Korĵenkov, Aleksander (2005). *Historio de Esperanto*. Kaliningrado: Sezonoj.

- Lapenna, Ivo (1960). *Memorlibro eldonita okaze de la centjara datreveno de la naskiĝo de d-ro L. L. Zamenhof*. Londono: UEA Centro de Esploro kaj Dokumentado.
- Lapenna, Ivo; Ulrich Lins; Tazio Carlevario (1974). *Esperanto en perspektivo: Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo*. Londono; Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- ludovikito [Îto Kanzi] (1985). *Postrikolto de ludovikaĵoj*. Kioto: ludovikito.
- ludovikito [Îto Kanzi] (1987). *Unuaj libroj por esperantistoj*. 2-a eldono. Nagoya: NEC.
- Maimon, N[aftali] Z[vi] (1978). *La kaŝita vivo de Zamenhof*. Tokio: Japana Esperanto-Instituto.
- Pataki Czeller, Mária (1991). *Katalogus Fajszí Károly eszperantó gyűjteményéről*. Budapeŝto. Unua parto = *Katalogo de la Esperanto-kolektaĵo de Károly Fajszí. Libroj. Unua parto*. Budapeŝto: Országos Idegennyelvű Könyvtár.
- Privat, Edmond (1957). *Vivo de Zamenhof*. 4-a eldono. Rickmansworth: The Esperanto Publishing Co. Ltd. (1-a eldono 1920).
- Rados Péter András (1997). Egy méltatlanul elfelejtett alkotás avagy előszó Zamenhof politikai végrendeletéhez. *Tekintet*, p. 229–237.
- Rátkai, Árpád (1992). Nomoj de Lazar Markoviĉ Zamenhof. *Eventoj*, nr. 20, p. 1.
- Sikosek, Ziko Marcus (2003). *Esperanto sen mitoj*. 2-a prilaborita eldono. Antverpeno: Flandra Esperanto-Ligo.
- Szerdahelyi István (1977). *Bábelről a világnyelvig*. Gondolat.
- Szilvási László (2004). *Eszperantó – nemzetközi nyelv*. Budapeŝto.
- Waringhien, Gaston (1948). Antaŭparolo. En: *Leteroj de L.-L. Zamenhof, I, 1901–1906*. Parizo: SAT.
- Wojtakowski, Edward T. (1979). *Decimala katalogo de la planlingva literaturo ĉe Universitata Biblioteko de la Katolika Universitato en Lublino. K.U.L., Katalog dziesiętny księgozbioru esperanckiego w Bibliotece Uniwersyteckiej K.U.L.* Romo; Lublino.
- Zakrzewski, Adam (1913). *Historio de Esperanto 1887–1912*. Varsovio.
- Zamenhof, L. L. (1929). *Originala verkaro*. Kolektitaj kaj ordigitaj de d-ro Joh. Dietterle. Lepsiko: Ferdinand Hirt & Sohn.

Konsultitaj enciklopedioj

1. bg1: B'lgarska enciklopedija. 1936.
2. cs1: Malá Československá Enciclopedie. 6. 1987.
3. de1: Meyers Grosses Konversations-Lexikon 6. 1908. (Esperanto)
4. de2: Der Grosse Brockhaus 5. 1930. (Esperanto)
5. de3: Der Grosse Brockhaus 20. 1934. (Zamenhof)
6. de4: Der Grosse Brockhaus 15. 1935.

7. de5: Brockhaus Enzyklopädie. 5. 1968. (Esperanto)
8. de6: Brockhaus Enzyklopädie. 20. 1974. (Zamenhof)
9. de7: Meyers Encyklopädisches Lexikon. 8. 1980. (Esperanto)
10. de8: Meyers Encyklopädisches Lexikon. 25. 1981. (Zamenhof)
11. de9: Das neue Osteuropa von A–Z. 2. Auflage – CH – 1993.
12. de10: Meyers Neues Lexikon. 1993. 3, 10.
13. de11: Metzler Lexikon Sprache. 1993.
14. de12: Hasenberg Kompaktlexikon 1. 1996.
15. en1: The Encyclopaedia Britannica. 9. 1910.
16. en2: The Encyclopaedia Britannica. 3. 1926.
17. en3: Encyclopedia Britannica. 22. 1947.
18. en4: The Columbia Encyclopedia in one volume. 1954.
19. en5: The Australian Encyclopaedia. 3. 1958.
20. en6: Everyman's Encyclopaedia. 5. 1958.
21. en7: Everyman's Encyclopaedia. 12. 1958.
22. en8: The Encyclopedia Americana. 5. 1961.
23. en9: The Penguin Encyclopedia. 1965.
24. en10: Chambers's Encyclopaedia. 8. 1973.
25. en11: Chambers's Encyclopaedia. 14. 1973.
26. en12: The Hasper Dictionary of Modern Thought. 1977
27. en13: The Fontana Dictionary of Modern Thought. 1980.
28. en14: The MacMillan Encyclopedia. 1981.
29. en15: The Encyclopedia Americana. Int. ed. 10. 1985.
30. en16: Academic American Encyclopedia. 1987.
31. en17: The American Heritage Illustrated Encyclopedic Dictionary. 1987.
32. en18: Chambers Biographical Dictionary. 1990.
33. en19: The New Encyclopaedia Britannica. 12. 1991.
34. en20: The Cambridge Encyclopedia. 1992.
35. en21: The World Book Encyclopedia. 6. 1993.
36. en22: An encyclopedic dictionary of language and languages. 1993.
37. en23: The Cambridge Encyclopedia of Languages. 1997.
38. en24: Chambers Biographical Dictionary. 1997.
39. eo1: Enciklopedio de Esperanto. 1934.
40. es1: Diccionario de las Americas. 1989.
41. es2: Diccionario Enciclopédico Espasa. 1. 1995.
42. es3: Diccionario Enciclopédico Espasa. 2. 1995.
43. es4: Diccionario Enciclopédico Espasa. 5. 1996.
44. es5: Diccionario Enciclopédico Espasa. 11. 1997.
45. fi1: Fokusotavan kertovasti kuvitettu tietosanakirja. 1. 1965.
46. fr1: Larousse du XXe siècle en six volumes. 3. 1930. (Esperanto)
47. fr2: Larousse du XXe siècle en six volumes. 6. 1933. (Zamenhof)

48. fr3: Dictionnaire Encyclopédique Quillet. Chat-E. 1962. (Esperanto)
49. fr4: Dictionnaire Encyclopédique Quillet. Scott-Z. 1962. (Zamenhof)
50. fr5: La Grande Encyclopedie. 11. Larousse, 1974.
51. fr6: Larousse Dictionnaire en 2 volumes. 2. 1974. (Zamenhof)
52. fr7: Larousse Dictionnaire en 2 volumes. 1. 1988. (Esperanto)
53. fr8: Larousse Dictionnaire en 2 volumes. 2. 1988. (Zamenhof)
54. hr1: Opca Enciklopedija. 2. 1977.
55. hr2: Opca Enciklopedija. 8. 1982.
56. hr3: Hrvatski Leksikon. 1. 1996.
57. hu1: Révai Nagy Lexikona. 6. 1912.
58. hu2: Révai Nagy Lexikona. 19. 1926.
59. hu3: Új Magyar Lexikon. 2. 1960. (Esperanto)
60. hu4: Új Magyar Lexikon. 6. 1962. (Zamenhof)
61. hu5: Ifjúsági kislexikon. 1983.
62. hu6: Kulturális kisenciklopédia. 1986. (mesterséges nyelvek)
63. hu7: Világirodalmi lexikon. 5. 1987. (irodalom és a mesterséges nyelvek)
64. hu8: Akadémiai kislexikon. 2. 1990. (mesterséges nyelvek)
65. hu9: Akadémiai kislexikon. 2. 1990. (Zamenhof)
66. hu10: Magyar Larousse. 1. 1991. (eszperantó)
67. hu11: Cambridge enciklopédia. 1992. (eszperantó)
68. hu12: Cambridge enciklopédia. 1992. (Zamenhof)
69. hu13: Magyar Larousse 3. 1994. (Zamenhof)
70. hu14: Világirodalmi lexikon. 18. 1995. (Zamenhof)
71. hu15: Magyar katolikus lexikon. 3. 1998. (eszperantó)
72. hu16: Magyar nagylexikon. 7. 1998. (eszperantó)
73. hu17: A világ nyelvei. 1999.
74. hu18: Révai Új Lexikona. 6. 2000.
75. hu19: A világ nyelvei és nyelvcsaládjai. 2003.
76. hu20: Általános kislexikon. 1. 2005. (eszperantó)
77. hu21: Általános kislexikon. 2. 2005. (Zamenhof)
78. it1: Dictionario Enciclopedico Abreviato 3. 1957.
79. it2: Enciclopedia Europea. 4. 1977.
80. it3: Enciclopedia Zanichelli. 1992.
81. nl1: De Grote Oosthoek. Encyclopedie en woordenboek. 1981. 20.
82. pl1: Encyclopedia powszechna PWN. 1983. (Esperanto)
83. pt1: Enciclopédia Barsa. 1967.
84. ro1: Dictionario Enciclopedic Român. 1964.
85. ro2: Mic dictionar enciclopedic. 1972.
86. ru1: Bolšaja sovjetskaja enciklopedija 9. 1972. (Zamenhof)
87. ru2: Bolšaja sovjetskaja enciklopedija 30. 1978. (Esperanto)
88. ru3: Sovjetskij enciklopedičeskij slovar. 1980.

89. ru4: Bolšoj enciklopedičeskij slovar. 1987.
90. ru5: Rossijskij Enciklopedičeskij Slovar. 1. 2001.
91. sk1: Encyklopédia Slovenska. 2. 1978.
92. sr1: Mala enciklopedija perosveta. 1. 1968.
93. uk1: Ukrainiska Radjanska Enciklopedija. 5. 1960. (Zamenhof)
94. uk2: Ukrainiska Radjanska Enciklopedija. 4. 1979.
95. ru-en1: JewishEncyclopedia.com 1905/2002. www.jewishencyclopedia.com
96. ru-en2: Rossijskaya Evrejskaya Entsiklopediya; first edition. Translation of names and minimal personal data. 1995.
www.jewishgen.org/Belarus/rje_a.htm
97. ru-en3: Elektronnaĵa Jevrejskaja Enciklopedija. 2006.
www.eleven.co.il/

Dankoj

Mi dankas al Detlev Blanke (Berlino), Ivan Bujdosó (Budapeŝto), Nikolaj L. Gudskov (Moskvo), József Horváth (Győr), Christer Kiselman (Upsalo), Herbert Mayer (Vieno) kaj al la membroj de la redakta komitato de *Esperantologio / Esperanto Studies*, ke ili oferis tempon por tralegi mian studon kaj faris utilajn rimarkigojn, kaj aparte dankas al Ilona Böde pro ŝia multflanka helpo en la Kolektaĵo Fajszki.

Pri la aŭtoro

Árpád Rátkai, naskiĝinta en 1939, estas mezlerneja instruisto pri biologio kaj geografio; li instruis sinsekve en elementa lernejo, gimnazio, kolegio, partipolitika lernejo (historio de la laborista movado), lingvolernejo (Esperanto), altlernejo (geografio), kaj universitato (lekciisto pri Esperanto); li estis respondeculo pri minoritataj aferoj en la urbodomo de Szeged, redakciano kaj ekspertizanto pri minoritataj aferoj ĉe pluraj fondaĵoj. Tri gefiloj estas denaskaj Esperanto-lingvuloj. Li publikigis verkojn pri politikhistorio, minoritataj aferoj, la geografio kaj historio de la Esperanto-movado. Li estas aktivulo de Hungaria Esperanto-Asocio ekde 1964, i.a. prezidanto 1992–1994. Esperanton li instruas ekde 1965 kaj estas membro de UEA kaj aliaj Esperanto-organizaĵoj.

Adreso de la aŭtoro

RÁTKAI Árpád <ratkai12@t-online.hu>
HU-6721 Szeged, Lengyel u. 4/B, Hungario.

Historio kaj planoj de nova Esperanto-Muzeo en Svitavy

Petr CHRDLÉ

Resumo. La Esperanto-Muzeo en la ĉeĥa urbo Svitavy estis inaŭgurita en septembro 2008. Ĝi enhavas daŭran ekspoziciejon. Ĝiaj komputilbazita informpanelo kun tuŝkrano kaj laborloko kun daŭre kreskanta datenbazo en komputilo, kiuj estas je la dispono de vizitantoj, proponas ankaŭ efikan studadon de la historio kaj nuna stato de Esperanto kaj esperantologio. La artikolo priskribas la historion de la muzeo, ĝian nunan staton kaj ankaŭ planojn por la estonteco.

Souhrn. *Historie a plány nového muzea esperanta ve Svitavách*

Muzeum esperanta v českém městě Svitavy bylo otevřeno v září 2008. Má stálou výstavní síň. Jeho informační panel s dotykovou obrazovkou a trvale se rozšiřující databáze v počítači přístupným návštěvníkům nabízejí také efektivní studium historie i současného stavu esperanta a esperantologie. Článek popisuje historii muzea, jeho současný stav a také jeho plány do budoucna.

Abstract. *History and plans for the Esperanto Museum in Svitavy.*

The Esperanto Museum in the Czech town of Svitavy was inaugurated in September 2008. It has a permanent exhibition hall. Its computer-based information panel with touch screen and an expanding computer database available to visitors also offer an effective study of the history and current state of Esperanto and Esperantology. The article describes the history of the museum, its current status and plans for the future.

Zusammenfassung. *Geschichte und Planung für das Esperanto-Museum in Svitavy.*

Das Esperanto-Museum in der tschechischen Stadt Svitavy wurde im September 2008 eingeweiht. Es enthält einen Raum für Dauerexponate. Eine computergestützte Informationswand mit Touchscreen und ein Computerarbeitsplatz mit ständig wachsender Datenbank bieten den Besuchern beste Möglichkeiten, Geschichte und heutigen Stand von Esperanto und Esperantologie zu studieren. Der Artikel beschreibt die Geschichte des Museums, seinen jetzigen Zustand und Planungen für die Zukunft.

Резюме. История и планы Эсперанто-музея в Свитавы. Эсперанто-музей в чешском городе Свитавы был открыт в сентябре 2008 года. В нём есть постоянный выставочный зал. Посетители могут изучать прошлое и настоящее Эсперанто и эсперантологии. Это возможно благодаря сенсорной панели и рабочему месту с доступом к постоянно растущей базе данных. Статья описывает историю музея, его текущее состояние и планы на будущее.

Résumé. *Histoire et plans pour le musée Espéranto à Svitavy.*

Le musée Espéranto de la ville tchèque de Svitavy a été inauguré en septembre 2008. Il contient une salle d'exposition permanente. Son tableau d'information avec écran tactile et une place de travail avec ordinateur contenant une base de données en croissance continue et qui est à la disposition des visiteurs propose aussi une étude effective de l'histoire et de l'état actuel de l'espéranto et de l'espérantologie. L'article décrit l'histoire du musée, son état actuel et aussi des plans pour le futur.

LA JARO 1989 KOMPLETE ŜANGĪS ne nur la politikan kaj ekonomian sistemon en Ĉeĥoslovakio saltante en kapitalisman merkatan sistemon, sed memkomprene ankaŭ la vivon de ordinaraĵoj kaj de ĉiuj neprofitdonaj organizaĵoj kaj iliaj aktivecoj. Tie mi do devas komenci, se mi volas klarigi la historion de la nova Esperanto-Muzeo.

Ĉeĥa Esperanto-Asocio en la jaro 1989 havis pli ol 3000 membrojn kaj malgraŭ tio, ke ĝi ne ricevadis regule monon por sia aktiveco de la ŝtato (kiel en kelkaj aliaj socialismaj landoj), la membrotitozito sufiĉis por havi luitan duĉambran oficejon centre de Prago, en kiu troviĝis ankaŭ arĥivo kaj libroservo. Krome la jure memstara Praga klubo posedis proksime ankaŭ duĉambran klubejon, en kiu estis lokita inter alie la biblioteko Jaroslav Ŝustr enhavanta 5 800 volumojn.

Post la jam menciita politika kaj ekonomia ŝanĝo oni devis tre rapide forlasi kaj la asocian oficejon, kaj la klubejon de la Praga klubo, pro la rapida influo de la merkata sistemo, kiu pli ol dudekobligis la luprezojn. Ekestis do kelkjara periodo, kiam ni, ĉiuj funkciuloj, anstataŭ zorgi pri la evoluo de la Esperanto-movado en Ĉeĥio devis strebi savi tion kio estis savebla por ekonomie travivi. Krom tio ekestis plia neatendita fenomeno: anstataŭ levo de intereso pri la neŭtrala komunikilo Esperanto, la nombro de la membroj de ĈEA komencis rapide fali, precipe de la mezaĝuloj. Ili komencis laboregi por mono kaj ĉiuj kiuj bezonis dume komuniki internacie eklernis la anglan, kio estis kaj plu estas konsiderata pli racia agado ol dediĉi tempon al Esperanto – kaj eĉ pagi kotizojn al Esperanto-Asocio. Do ne nur multobligis la elspezoj; samtempe malkreskis konsiderinde la enspezoj de ĈEA.

Feliĉe, danke al la agado de Jiří Pištora, tiama direktoro de la Urba Muzeo kaj vicurbestro de la urbo Česká Třebová, eblis fondi Esperanto-fakon de la Urba Muzeo en tiu urbo kaj almenaŭ la materialoj (precipe arĥivaĵoj kaj la biblioteko Jaroslav Šustr) estis savitaj. La kontrakto inter ĈEA kaj la muzeo antaŭvidis ne nur la deponon de la esperantaĵoj, sed ankaŭ porokazajn ekspoziciojn. Ekde tiam do ekzistas Esperanto-fako ĉe la Urba Muzeo en Česká Třebová. Tamen, pro manko de spaco neniam ĝis nun efektive okazis publika ekspozicio; do ĝi fakte servas la tutan tempon kiel deponejo. Memkomprene, ankaŭ tio tre gravas por ke la aĵoj ne perdiĝu, sed nia celo estis multe pli ambicia – ni ja revis pri tio, ke la biblioteko denove funkcii por membroj, kaj pri vera muzeo kun daŭra esperanto-ekspoziciejo. Ja inter transdonitaj aĵoj estis ankaŭ kelkaj unikaĵoj, inter ili ekzemple granda busto de L. Zamenhof fare de la renoma ĉeĥa skulptisto Emanuel Kodet, produktita plej verŝajne okaze de la 13-a kongreso de Esperanto en Prago en la jaro 1921.

Dum postaj jaroj ĈEA denove ricevis plurajn valorajn donacojn plejparte de siaj membroj, krome restis al ĝi alia libroteko, origine scienc-teknika, intertempe parte kompletigita ankaŭ pri beletro. Tial la ĈEA-komitato decidis serĉi alian lokon, kie eblus ekhavi veran esperanto-muzeon, fokusitan precipe al la esperanto-agado en Ĉeĥio, kaj ĉefe, kiu povus havi, eĉ se modestan, tamen daŭran esperanto-ekspoziciejon.

La fondo de la Esperanto-Muzeo

Kaj ni havis bonŝancon. La tiama ĈEA-komitatanino Libuše Dvořáková el la distrikta urbo Svitavy (situanta sur la limo de la historiaj landoj Bohemio kaj Moravio kun norda latitudo 49°20' kaj orienta longitudo 16°28') informis la komitaton, ke en Svitavy oni konstruas novan modernan kulturan domon, kaj ke post ĝia ekfunkcio restos pluraj salonoj en antaŭaj kulturaj instalaĵoj liberaj – kaj, kio gravis, ke la urbo ankoraŭ ne havas klaran imagon por kiu celo ili servu. Ŝi do ricevis la taskon ekstrakti kun la direktorino de la Urba Muzeo kaj kun la urbaj instancoj, ĉu ne povus unu el ili transformiĝi al esperanto-muzeo.

Ŝi sukcesis vekti intereson kaj ĉe la direktorino de la Urba Muzeo Blanka Čuhelová, kaj ĉe la urbaj instancoj frunte de la urbestro Jiří Brýdl. Tiu eĉ konsilis al ni kiel peti monon de la Ministerio pri kulturo por tiu celo. Li mem intervenis kaj ni mirakle ricevis la tutan petitan sumon. Paradoxse, tio komplikis la aferon pro la ministeria kondiĉo ke la subvencio kovru maksimume 70% de la tuta kosto de la projekto. Ni do ne kuraĝis ekuzi ĝin pro manko de la restantaj 30%. Malgraŭ la financa helpo de la urbo kaj de ĈEA laŭ siaj modestaj ebloj, restis nesufiĉe. Finfine, donaco de la mankanta monsumo

flanke de la Esperantic Studies Foundation savis la aferon, kaj danke al ĝi la rekonstruo de la salono de la Esperanto-Muzeo povis okazi.

La solena inaŭguro

La solenan malfermon de la muzeo la 20-an de septembro 2008 komencigis la Esperanto-himno. Ĉeestis pluraj honoraj gastoj, eĉ membro de la Senato (la supra ĉambro de la ĉeĥa parlamento), la urbestro de Svitavy, kaj ankaŭ la direktoro de la Esperanto-Muzeo en Vieno Herbert Mayer kaj la gvidanto de la kolekto “Esperanto – Marie Hankel” en la Teknika Universitato en Dresdno Wolfgang Schwarz. La solenan etoson substrekis mallonga koncerto de kantoj en Esperanto plenumitaj de Elena Puchova kaj Dmitrij Dovĵik, kiuj kolektis grandan aplaŭdon. Entute partoprenis la solenan malfermon 146 ĉeestantoj.

Post la tosto je sukcesplena estonteco de la muzeo la urbestro Jiří Brýdl kune kun la prezidantino de ĈEA Jana Melichárková tratondis la rubandon, la Esperanto-Muzeon eniris la unuaj vizitantoj, inter ili ankaŭ redaktoroj de amaskomunikiloj, kiuj uzis la okazon por intervui kelkajn funkciulojn de ĈEA kaj partoprenantojn (eĉ esperantistinon el Meksikio, kiu bonŝance estis en Ĉeĥio). Tre pozitivan dokument-filmon pri la malfermo de la muzeo dissendis regiona televidstacio. Kaj la muzeo komencis enskribi sian historion.

La muzeo mem kaj ĝia agado

Ni ricevis je dispono por la Esperanto-Muzeo belegan salonon en unu el la plej belaspektaj historiaj konstruaĵoj en Svitavy, la Ottendorfer-biblioteko. Ĝi portas la nomon de la mecenato V. O. Ottendorfer (1826–1900), kiu ĝin konstruigis en 1892, kaj de ĝia origina funkcio kiel biblioteko. Cetere, siatempe ĝi posedis la plej ampleksan kolekton de germanlingvaj libroj en Moravio (22 000 volumoj). Nun en la supra etaĝo troviĝas belaspekta koncerthalo kun perfekta akustiko, sube la Esperanto-Muzeo kaj agrabla te-trinkejo.

La muzeo mem konsistas el du partoj: la unua, pli granda, servas kiel ekspoziciejo. En ĝi estas 13 surmuraj informpaneloj, 5 tablovitrinoj kaj vico de vitroŝrankoj. En ĉio ĉi la unua ekspozicio prezentis al vizitantoj bazajn konojn pri Esperanto (kaj la lingvo, kaj la vivo ĉirkaŭ ĝi), de la projektoj de internaciaj lingvoj antaŭ Zamenhof ĝis la nuntempa Esperanto-vivo. Tamen, du informtabuloj kaj unu vitrino estis dediĉitaj al la historio de la loka Esperanto-klubo, kiu ĝuste en 2008 festis sian 75-jariĝon.

La unua ekspozicio daŭris 6 monatojn, kaj do fine de marto 2009 estis inaŭgurita jam dua ekspozicio, kiu havas du partojn: la celo de la unua estas omaĝi la kvardekjariĝon de Ĉeĥa Esperanto-Asocio, tamen kun monro ankaŭ

de la Esperanto-movado antaŭ ĝia fondiĝo; la dua prezentas la junularan Esperanto-movadon kun emfazo sur la Internacia Junulara Kongreso, kiu ĝuste ĉi-jare okazas en la ĉeĥa urbo Liberec, unuan fojon en la historio de IJK sur la teritorio de Ĉeĥio.

Malgraŭ la decido, ke ĉiuj ekspozicioj daŭros po 6 monatojn, estas kelkaj ekspozicioj, kiuj restas daŭre: centre de la muzeo estas lokita la jam menciita granda busto de Zamenhof, prunteprenita de la Esperanto-kolekto de la Urba Muzeo en Česká Třebová. Kiel pliajn daŭre ekspoziciatajn unikaĵojn mi menĉiu almenaŭ la tutan jarkolekton 1912 de la japana kolora mane bindita ĉiumonata internacia gazeto *Oriente Azio*, donacita de filo de la abonanto, kaj la originalon de la unua lernolibro de Esperanto en la ĉeĥa fare de F. V. Lorenz, kiu aperis en 1890, do nur tri jarojn post la apero de la unua lernolibro de Esperanto fare de Zamenhof.

La dua, nepublika parto de la muzeo servas kiel deponejo de ĈEA. En ĝi troviĝas precipe la ĈEA-biblioteko kaj la diversspecaj esperantaĵoj ne momente ekspoziciataj. Ĝi estas provizita per labortablo kun komputilo por la volontulaj prizorgantoj de la muzeo.

Kvankam ekspozicioj estas sendube esenca parto de ĉiu muzeo, la Esperanto-Muzeo en Svitavy strebas dekomence esti multe pli ol nura ekspoziciejo kaj deponejo por esperantaĵoj. Ĝi devus servi kiel explorejo kaj edukejo. Tial jam dekomence estas tie je dispono komputilbazita informpanelo kun tuŝ-ekrano, helpe de kiu oni povas konatiĝi kun fundamentoj de Esperanto, ĝia gramatiko, sed ankaŭ ĝiaj kulturo kaj realaĵoj, kaj ankaŭ ĝui la lingvon aŭde, aŭskultante kaj deklamatan tekston, kaj kantadon. Krome estas en la muzeo studloko provizita per komputilo, kiu enhavas multajn utilajn datenojn, ekzemple grandan elektronikan ĉeĥan-esperantan kaj esperantan-ĉeĥan vortaron, kaj baldaŭ ĝi enhavos ankaŭ kompletan liston de Esperanto-libroj disponeblaj.

Plia agrabla afero por la esplorantoj kaj studantoj estas, ke en la konstruaĵo mem eblas favorpreze tranokti, ĉar subtegmente troviĝas tri gastĉambroj apartenantaj al la Urba Muzeo.

Mi aldonu, ke la ĉefa konstruaĵo de la Urba Muzeo kaj galerio situas en najbareco de la Esperanto-Muzeo kaj ĝi enhavas du daŭrajn ekspoziciojn: pri la plej konata naskito el Svitavy kaj savinto de centoj da judoj Oskar Schindler (1908–1974) kaj pri tolaĵlavado kaj lavmaŝinoj. Do la Esperanto-Muzeo montras ekde nun la trian temon, kun kiu oni povas konatiĝi en Svitavy.

La Esperanto-Muzeo jam dum mallonga tempo de sia ekzisto sukcesis konsiderinde levi la konscion pri Esperanto en la regiono: feliĉe tuj dimanĉe la 21-an de septembro, do la tagon post la solena malfermo, okazis en Svitavy “Tago de malfermitaj pordoj”, dum kiu ĉiuj muzeoj, turismaj vidindaĵoj,

preĝejoj, k.t.p., estis malfermitaj kaj senpage viziteblaj. Tio altiris ankaŭ sufiĉe da publiko en la novmalfermitan muzeon. Ĉar mi parte ĉeestis, mi povas atesti, ke la reago de la publiko estis preskaŭ ĉiam mirige pozitiva.

Kaj surprize, oni invitis min prelegi en Svitavy la 25-an kaj 26-an de novembro: pri projektoj de artefaritaj lingvoj, do plejparte pri Esperanto. Mi prelegis por gimnazianoj, poste en la Esperanto-Muzeo mem por la publiko kaj fine atendis min eĉ trihora (kvarleciona) kurso en la Universitato de la tria ago. Sendube ankaŭ tio estis rezulto de la malfermo de la nova Esperanto-Muzeo.

Sed okazis en la Esperanto-Muzeo jam pliaj aranĝoj por publiko, kiuj altiras flanke intereson pri Esperanto. Kiel ekzemplon mi menciuj "Marcipanan Kristnaskon", dum kiu esperantisto, profesia produktanto de diversspecaj marcipanoj, prezentis sian arton kaj eĉ instruis tion al interesatoj, sed okazis tie ankaŭ infanaj renkontiĝoj kaj simile.

La 13-an de junio la unuan fojon partoprenas la Esperanto-Muzeo la "Muzean nokton". Por tio ni preparis diversajn allogaĵojn, inter ili koncerton de Jan Duda, esperantisto kaj membro de ŝtata filharmonio, kaj mallongajn kursojn de Esperanto por interesatoj kiujn mi gvidos.

Planoj por la estonteco

Malgraŭ tio, ke la Esperanto-Muzeo nur komencis sian ĝis nun mallongan historion, oni jam atente planas kaj preparas sekvaĵajn ekspoziciojn. La nuna dua ekspozicio daŭros ĝis la ĈEA-konferenco, kiu okazos en Svitavy de la 9-a ĝis la 11-a de oktobro 2009. Jam estas ankaŭ decido pri la tria ekspozicio denove enhavanta du temojn. La unua estos "Esperanto kaj Fervojo" omaĝe al la centjariĝo de la Esperanto-movado inter fervojistoj, en kiu ankaŭ ĉeĥaj samideanoj ludis signifoplenan rolon, kaj la dua "Esperanto kaj infanoj" (ambaŭ estas ĝis nun labortitoloj). Por ĝi ni jam anoncis Internacian konkurson de infandeseĝnaĵoj kun la temo "Fervojo". Memkomprene la plej sukcesaj infanaj artaĵoj estos ekspoziciataj. Kaj en la kapoj de la membroj de muzeogrupo de ĈEA jam estas eĉ pliaj interesaj temoj por pli postaj ekspozicioj, sed estas nun tro frue publikigi ilin.

Estis jam eldonita informriĉa propagandilo pri la muzeo en Esperanto kaj en la ĉeĥa, angla, germana kaj rusa lingvoj. Ili estas en la formo de papera faldfolio kaj krome en pdf-formato en la retpaĝo de la muzeo

www.muzeum.esperanto.cz

Tiun retpaĝon, kiu enhavas la bazajn informojn pri la muzeo, oni planas daŭre kompletigi, inter alie per pliaj lingvaj versioj de la faldfolio. Al la Esperanto-Muzeo estas dediĉita kompleta paĝo en alia faldfolio pri la Ottendorfer-domo,

kiun eldonis la Urba Muzeo. Kaj la oficiala retpaĝaro de Svitavy nun enhavas version en Esperanto.

Fine mi volas substreki, ke la estonteco certe dependas iugrade ankaŭ de la ceteraj, ĉefe eksterlandaj esperantistoj. Ja ke la Esperanto-Muzeo restu vere daŭra, necesas konvinki la urbajn instancojn, ke ĝi efektive levas la konscion pri la urbo Svitavy en la mondo kaj helpas altiri ankaŭ intereson de estontaj vizitantoj. Tial ankaŭ ni organizas en Svitavy laŭeble Esperanto-aranĝojn, ekzemple ĉi-jare ekoturisman renkontiĝon dum la lasta aŭgusta semajno (kiun organizas KAVA-PECH kunlabore kun la Asocio de Verdaj Esperantistoj) kaj Konferencon de Ĉeĥa Esperanta-Asocio en oktobro.

Por tiuj, kiuj volas helpi per ajna mesaĝo (gratulo, monstro de intereso, demando pri iu realaĵo de la ĉirkaŭaĵo kaj simile, bonvolu uzi prefere ambaŭ jenajn retadresojn:

<muzeo@esperanto.cz> (rekte en la komputilon de gvidanto de la muzea grupo de ĈEA Jiří Tomeček) kaj

<esperanto@muzeum.svitavy.cz> (rekte en la komputilon de la direktorino de la Urba Muzeo en Svitavy, Blanka Čuhelová).

La paperkoresponda adreso estas:

Esperanto-Muzeo, Máchova alej 1, CZ-568 02 Svitavy;

la TTT-ejo havas la adreson www.muzeum.esperanto.cz

Pri la aŭtoro

Petr Chrdle, naskiĝinta en 1946, origine inĝeniero pri elektrotekniko, doktoriĝis ĉe la Instituto pri radioelektroniko kaj elektroniko en Prago kaj ĝis 1992 laboris ĉe la Fervoja Esplorinstituto kaj instruis en la Teknika universitato de Prago kaj la Trafika Universitato Žilina (filio Prago). En 1992 li fondis la Kongresan kaj klerigan agentejon KAVA-PECH kaj samnoman eldonejon. Dum la jaroj 1990–1994 li estis senata sekretario de AIS San Marino, de 1987 ĝis nun komitatano de UEA, de 1998 ĝis 2001 ĝia estrarano pri faka kaj scienca agadoj, kaj 1987–1993 prezidanto de ĈEA; ekde tiam ĝia vicprezidanto. Ekde 1997 li membras en la ekzamena komisiono de ILEI. Li aŭtoris lernolibron de esperanto por ĉeĥoj (jam la 3-a eldono aperis). En la broŝuro *Profesia uzo de Esperanto kaj ĝiaj specifaj trajtoj* li resumis siajn spertojn en tiu kampo.

Adreso de la aŭtoro:

Anglická 878, CZ-25229 Dobřichovice,

<chrdle@kava-pech.cz>, www.kava-pech.cz/esperanto

Ricevita 2009-05-11. Akceptita 2009-06-21

La bildojn sur la sekvantaj paĝoj fotis la aŭtoro.

La salono en la Esperanto-Muzeo kun la busto de Zamenhof

La inaŭguro de la Esperanto-Muzeo en Svitavy 2008-09-20. En antaŭo de maldekstre
Wolfgang Schwarz, Herbert Mayer, Jiří Pištora kaj Anna Pištorová

La Ottendorfer-biblioteko en Svitavy kun la Esperanto-Muzeo